

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

SYNAGOGY V PLZEŇSKÉM KRAJI

THE SYNAGOGUES IN THE PILSEN REGION

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autor:

Renata Klodnerová

Praha 2011

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce, panu Doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc., za jeho laskavé a trpělivé vedení při sestavování této práce. Rovněž bych chtěla poděkovat panu Mgr. Jiřímu Fiedlerovi za jeho konzultaci a pomoc při zařazování jednotlivých staveb do architektonických slohů.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Synagogy v Plzeňském kraji zpracovala a napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury, ze kterých jsem čerpala.“

V Praze dne 21. 3. 2011

Renata Klodnerová

Anotace:

Tato diplomová práce pojednává o synagogálních stavbách na území sedmi okresů Plzeňského kraje, členěných s ohledem na jejich architektonické slohy. Jednotlivé kapitoly popisují židovské osidlování Evropy a Čech v historickém kontextu, typy synagog stavěných na našem území, jejich architekturu, vnitřní vybavení a osudy jednotlivých synagogálních staveb Plzeňského kraje.

Informace jsem čerpala z dostupné literatury a to jak z regionálních spisů, zejména pak ze sborníku vydaného Hugo Goldem, tak z publikací pojednávajících o židovských památkách, především Jiřího Fiedlera, Blanky Rozkošné a rovněž z příspěvků Pavla Frýdy na webových stránkách „Zaniklé obce“. Informace k historii židovského osidlování jsem čerpala především z knihy „Židé středověkého západního křesťanského světa“, autora Roberta Chazana a z knihy „Historie Židů v Čechách a na Moravě“, autora Tomáše Pěkného.

Annotation:

This diploma thesis is focused on the synagogue buildings in the seven districts of the Pilsen region according to their architectural styles. Individual chapters describe the Jewish settlements in Europe and current Czech Republic territory in the historical context, the types of synagogues built in our country, their architecture, interiors, and the fate of synagogues of the Pilsen region.

Information sources include available literature, regional writings, especially from the collection published by Hugo Gold, and publications about Jewish sites, especially from Jiří Fiedler, Blanka Rozkošná and Pavel Frýda's contributions on the website "Defunct municipalities". Information on the history of Jewish settlement in particular are based on the book "The Jews of medieval Western Christian world", the author of the book by Robert Chazan and "History of the Jews in Bohemia and Moravia", author Tomáš Pěkný.

Klíčová slova:

Židé, historie, synagoga, architektura, Plzeňský kraj.

Keywords:

Jews, history, synagogue, architecture, Pilsen region.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. ŽIDOVSKÉ OSIDLOVÁNÍ EVROPY A ČECH	8
2.1 Právní postavení Židů	11
2.2 Lidové bouře	12
2.3 Vypovídání z Evropy	12
2.4 Situace v Českých zemích.....	13
3. ŽIDOVSKÁ SÍDLIŠTĚ.....	18
4. SYNAGOGA	21
4.1 Interiér synagogy.....	24
5. SYNAGOGÁLNÍ ARCHITEKTURA	28
5.1 Barokní sloh	30
5.2 Rokokový sloh	53
5.3 Klasicistní sloh	56
5.4 Novorománský sloh	79
5.5 Pseudorománský sloh v kombinaci s maurskými (orientálními, byzantsko-orientálními) prvky	95
5.6 Eklektický sloh.....	99
5.7 Secesní sloh.....	107
5.8 Bezsluhové synagogy	111
6. OSUDY SYNAGOG V PLZEŇSKÉM KRAJI	126
7. PŘEHLED SYNAGOG NA ÚZEMÍ PLZEŇSKÉHO KRAJE	128
7.1 Orientační mapa s výskytem synagog v Plzeňském kraji	131
8. ZÁVĚR	132
9. SUMMARY	133
10. VYSVĚTLIVKY VYBRANÝCH POJMŮ	135
11. JMENNÝ REJSTŘÍK	137

12. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	140
13. BIBLIOGRAFIE POUŽITÝCH FOTOGRAFIÍ	145
14. SEZNAM PŘÍLOH.....	150

1. ÚVOD

Během mého studia na fakultě se ve mně postupně probudil zájem o synagogální stavby na našem území. Nejprve to začalo příležitostnou návštěvou veřejnosti přístupných synagog, které jsem při svých výletních cestách potkávala, později jsem své výlety začala podřizovat svému záměru, poznávat další stavby bývalých synagog, které nejsou veřejnosti přístupné, neboť již slouží jiným účelům. Bylo to velmi zajímavé a dobrodružné, nikdy jsem dopředu nevěděla, jakou podobu bude mít synagoga, za kterou jsem se právě vydávala. A mnohdy jsem byla překvapená jejím vzhledem a monumentálností stavby, kterou bych na venkově nečekala nebo jsem naopak místo budovy, která v daném místě měla stát, našla pouze hromadu sutin. Když jsem pak přemýšlela o tématu své diplomové práce, napadlo mě, že se zaměřím na jednu oblast, kterou se pokusím podrobněji zmapovat.

Zvolila jsem si území dnešního Plzeňského kraje, ve kterém je v minulosti doložena existence mnoha židovských náboženských komunit. Každá z nich vlastnila synagogu, či alespoň modlitebnu. V současné době funguje v celém kraji pouze jediná židovská náboženská obec v Plzni, která užívá k bohoslužbám již opravenou Velkou synagogu. Co se stalo se všemi ostatními synagogálními stavbami? A jakou podobu měly tyto židovské svatyně?

Záměrem mé diplomové práce bylo shromáždit dostupné údaje o synagogálních stavbách v sedmi okresech Plzeňského kraje, tedy konkrétně v okresech Plzeň město, Plzeň jih, Plzeň sever, Rokycany, Tachov, Domažlice a Klatovy a dozvědět se něco o vzniku jednotlivých synagog, o jejich podobě, případně v jakém stavebním slohu byly postaveny, o vnitřním uspořádání a jejich dalším osudu. Ve sbírání materiálu k této práci jsem čerpala především z regionální literatury a dostupných spisů vydaných Hugo Goldem, ale také z publikací sepsaných Mgr. Jiřím Fiedlerem, který se židovským památkám věnuje již řadu let a z dalších dostupných publikací, včetně webové stránky „Zaniklé obce“. Rovněž cenným zdrojem pro studium západočeských synagog je publikace arch. Alfreda Grotta: „Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts“.

2. ŽIDOVSKÉ OSIDLOVÁNÍ EVROPY A ČECH

Počátky židovského osidlování v Evropě sahají až do starověku. S dobytím Judeje Římany v roce 63 př. o. l. a rozšířením římské nadvlády na východ středozevní pánve se Židům otevřela cesta ke stěhování směrem na západ. Po zničení Jeruzaléma v roce 70 bylo Římské impérium jednou z prvních evropských diaspor, na jejímž území žilo přibližně 4 miliony Židů. V roce 1000 již byly židovské osady roztroušené v křesťanských knížectvích podél severního pobřeží Středozevního moře. V době vlády Římanů se Židé začali usazovat na území dnešní Itálie, v jižní Francii a ve Španělsku.

Jihofrancouzské Židovstvo bylo poměrně malé. Jeho většinu ve 13. stol. pohltila kapetovská Francie, nakonec bylo vyhnáno a zbytky roztroušené na východě a na západě pomalu mizely, až židovský život z téměř celého území jižní Francie vymizel. Zůstaly jen drobné enklávy. Ve Španělsku bylo středověké Židovstvo početné a žilo jak pod muslimskou, tak i pod křesťanskou nadvládou. Tito Židé byli zapojeni do hospodářského i správního systému muslimského Španělska a především malých městských států, které vznikly koncem 11. a začátkem 12. stol. Ve 13. stol. pak křesťanským vládcům, jejichž snahou bylo zachovat vysoce kultivovanou civilizaci, mohli Židé mnoho nabídnout. K vystěhování židovských obyvatel ze Španělska došlo v roce 1492. Velký počet Židů se vydal do sousedního Portugalska, kde se jim na krátkou dobu dostalo pomoci. Ale touha portugalských vládců uzavřít sňatkem spojenectví se Španělskem nakonec vedla v roce 1497 k vyhnání Židů ze země. Jedinou reálnou volbou, která jim v západním křesťanském světě zbývala, byla Itálie, kde byly možnosti rovněž mizivé. Proto většina židovských obyvatel z Iberského poloostrova odešla do oblasti severní Afriky a značná část do Osmanské říše. Italské Židovstvo bylo mnohem menší než iberské, ale přál mu lepší osud a na Apeninském poloostrově zůstalo až do současnosti.¹

Židovská společenství severní Evropy byla mladší než židovské komunity na jihu. Neměla kořeny ve světě Říma, nenacházela se na územích, která dobyli a alespoň nějakou dobu drželi ve svých rukou Byzantinci nebo muslimové. První židovské enklávy v severní Evropě vznikaly koncem prvního tisíciletí, a to v srdci Francie, a Německa. Toto první

¹ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2009. Starší židovské komunity na jihu, s. 86 - 133. ISBN 978-80-257-0138-6.

osídlení se pak rozšiřovalo z Francie směrem na západ do Anglie a z Německa směrem na východ do Uher a Polska.²

První zmínky o Židech v českých zemích pocházejí z přelomu 9. a 10. stol., kdy přicházeli jako obchodníci, kteří postupem času vytvářeli kupecké osady. Přítomnost Židů na území Čech a Moravy dokládá písemně pro začátek 9. stol. přípis solnohradského arcibiskupa Arna a pro začátek 10. stol. Raffelstettenský celní a plavební řád Ludvíka IV. z let 903–6.³ Podle jeho záznamů procházeli touto celní stanicí na středním Dunaji židovští obchodníci cestující mezi franskou říší a sousedními zeměmi. Místem kam v Čechách přicházeli, byla nejdříve asi Praha – svou polohou přirozený střed území, sídlo knížete a stará křižovatka dálkových obchodních cest.⁴ Zřejmě se však ještě nejednalo o trvale usazené Židy. Další písemnou zmínkou z 10. stol. je zpráva o Praze (citovaná arabskými geografy 11. stol.), kterou zaznamenal kupec a diplomat Ibrahim ibn Jakub řečený al-Israili, když jako účastník diplomatického poselství procházel územím českého knížectví. Ibn Jakub popisuje kromě jiného přítomnost Židů ve městě, z čehož však nelze vyčíst, zda tu byli již usedlí, nebo zda šlo jen o průchozí obchodníky. Jisté je, že brzy po jeho návštěvě jsou Židé v Praze, asi jako první z cizích kupců, již usazeni.⁵

Zahraniční obchod byl u nás tehdy výhradně v rukou cizinců – Arabů, Řeků a především Židů. Zikmund Winter dokonce soudí, že „za časů prvního středověku býval žid asi jediným obchodníkem mezi vzdělaným jihem a nevzdělaným severem“.⁶ Obchodníci, kteří trávili putováním napříč Evropou mnoho měsíců, si podél cesty zřizovali sklady a dočasně či natrvalo se tu usazovali. Příhodnými místy pro takové sklady byla možná i jiná města u nás, jistě to víme o Praze, kde v 10. a 11. století vzniklo jedno z významných tržišť východní Evropy, na němž se scházeli kupci přicházející z východu s kupci západními.⁷ V druhé polovině 13. st. byli Židé usazeni již na několika místech v českých zemích, zejména ve významných obchodních centrech – v Praze, Brně, Olomouci, Jihlavě, Znojmu a Příbrami.

² CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. Mladší židovstva na severu: severní Francie a Anglie, s. 134 -170. ISBN 978-80-257-0138-6.

³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha: Sefer, 2001. Příchod Židů do Čech (9. - 11. století), s. 11. ISBN 80-85924-33-1.

⁴ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 5. ISBN 80-900895-1-8.

⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha: Sefer, 2001. Příchod Židů do Čech (9. - 11. století), s. 11 - 12. ISBN 80-85924-33-1.

⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku: Díl 1*. Praha: Matice česká, 1890. O Židech, s. 178.

⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Příchod Židů do Čech (9. - 11. století), s. 13. ISBN 80-85924-33-1.

Židé se postupně usazovali podél obchodních cest, na kterých vznikala královská města. V západočeské příhraniční oblasti sahají nejstarší tradované zprávy o přítomnosti Židů do 13. stol. V první polovině 12. stol. střežil významnou obchodní norimberskou stezku pohraniční královský hrad. Vedle původní podhradní vsi založil v roce 1253 král Přemysl Otakar II. královské město **Tachov**, které se pro svou strategickou polohu nazývalo „klíč k českému království“. Židovské osídlení zde existovalo snad už v době založení města, kdy se v něm nebo na jeho předměstí usazovali židovští kupci. Spolehlivý písemný doklad o obchodních aktivitách tachovských Židů v bavorském Řezně však pochází teprve z let 1456-76.⁸ Dalším královským městem na území západních Čech byla **Plzeň** založená v roce 1295. I sem krátce po založení města přivedla židovské obchodníky řezenská a norimberská obchodní cesta. První písemnou zmínku o Židech v Plzni ale máme až z doby Karla IV., tedy z doby o čtyři desítky let pozdější. V této době docházelo v německy mluvících zemích a částečně i na území Čech a Moravy k největším pogromům židovského obyvatelstva. Patrně proto vydal roku 1338 Karel, v té době ještě markrabí moravský, nařízení, ve kterém nařizuje rychtáři a konšelům Plzně, aby nedopustili v jejich městě týrání Židů, případně aby takový čin řádně potrestali.⁹ Rovněž město **Klatovy**, někdy také nazývané „brána Šumavy“, bylo založeno jako královská fundace a osídleno německými kolonisty kolem roku 1260. První zmínka o Klatovech jako městě se nachází v listině krále Václava o záhubě klatovských měšťanů při velkém ohni v roce 1288.¹⁰ Středověké židovské osídlení je zde doloženo již před rokem 1310.¹¹ **Domažlice** byly povýšeny na královské město v roce 1262, i zde žili Židé již od středověku, v písemnostech jsou doloženi již před rokem 1348.¹² **Stříbro** je poprvé připomínáno jako hornická osada roku 1183. Město založil roku 1240 Václav I. v místě starší osady na strmé skále nad řekou Mží.¹³ První židovské osídlení je ve městě doloženo před rokem 1368.¹⁴

⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Tachov, s. 10. ISBN 80-86125-03-3.

⁹ SCHIEBL, Jaroslav. *Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 1, s. 1 - 4.

¹⁰ *Wikipedie : Otevřená encyklopedie* [online]. 2002, 2.2.2011 [cit. 2011-02-03]. Klatovy. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Klatovy>>.

¹¹ HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha : Rada žid. náb. obcí v ČSR: Ústřední církevní nakladatelství, [1970]. Židovské hřbitovy v ČSR, s. 9 – 15.

¹² HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha : Rada žid. náb. obcí v ČSR: Ústřední církevní nakladatelství, [1970]. Židovské hřbitovy v ČSR, s. 9 – 15.

¹³ *Wikipedie : Otevřená encyklopedie* [online]. 2002, 24.11.2010 [cit. 2011-02-03]. Stříbro (okres Tachov). Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99%C3%ADbro_%28okres_Tachov%29>.

¹⁴ HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha : Rada žid. náb. obcí v ČSR: Ústřední církevní nakladatelství, [1970]. Židovské hřbitovy v ČSR, s. 9 – 15.

2.1 Právní postavení Židů

Podobně jako ve většině evropských zemí bylo i u nás právní postavení Židů až do počátku 13. stol. formálně celkem uspokojivé. Byli považováni téměř za cizince, obchodovali volně s naturálními produkty i hotovými výrobky, mohli si zřejmě svobodně zvolit, kde budou bydlet, mohli provozovat řemesla, získávat půdu, domy apod.¹⁵ Nejstarší úpravu právního postavení cizích kupců obsahují privilegia Soběslava II. z let 1174-78, která se odvolávají na ještě starší výsady knížete Vratislava z roku 1092. Původně téměř zcela svobodné postavení Židů ve středověké společnosti se však od konce 11. stol. začalo výrazně zhoršovat. Četné protižidovské pogromy, k nimž došlo v souvislosti s první křížovou výpravou v letech 1096-99 v Porýní, zasáhly roku 1096 také Prahu. K pronásledování Židů docházelo i při dalších křížových výpravách během 12. stol. Usnesení IV. lateránského koncilu roku 1215 vedla k podstatnému zhoršení právního postavení Židů. Bylo jim zakázáno vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a řemeslem, čímž byla jejich hospodářská činnost omezena pouze na půjčování peněz na zástavu a úrok. Další usnesení koncilu se týkala sociální degradace Židů a téměř vylučovala jejich styk s křesťanským obyvatelstvem. Nadále se směli usídlit jen ve vyhrazených a uzavřených čtvrtích, museli být označeni zvláštním oděvem či potupným znamením. Tato církevní nařízení vedla k téměř naprostému ekonomickému a společenskému oddělení Židů od ostatních obyvatel a přispívala ve svých důsledcích k vytváření protižidovských pověr, které se zejména v období vrcholného a pozdního středověku (ale i později) staly příčinou nesčetných krvavých protižidovských pogromů. Židé se tak stali zcela závislími na vůli panovníků, kteří je prohlásili za svůj majetek a přímé poddané. Za povolení usadit se v zemi a příslib základní právní ochrany museli pak Židé odvádět panovníkovi vysoké daně. Opakovaná pronásledování a potřeba finančních prostředků panovníků si v polovině 13. stol. vynutily nové úpravy právního postavení Židů ve středověké společnosti. Již roku 1244 vydal zvláštní privilegia rakouským Židům Fridrich II., v roce 1247 a 1253 následovaly buly papeže Inocence IV. na ochranu židovských obyvatel a v roce 1251 privilegia Bély IV. udělená uherským Židům. Na základě těchto dokumentů pak 29. března 1254 vydal také Přemysl Otakar II. obsáhlou úpravu právních poměrů Židů v českých zemích - Statuta Judaeorum¹⁶, která se stala základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě až do konce 18. stol. Podle historika

¹⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Protižidovská nařízení církevních koncilů, s. 19 - 27. ISBN 80-85924-33-1.

¹⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 5 - 24. ISBN 80-900895-1-8.

Zdeňka Fialy nebyla vlastně Židům zaručena „vůbec žádná práva a jejich existence byla závislá na milosti panovníkově“, který sice svůj regál hájil, „ale jen tehdy, když z toho měl prospěch“.¹⁷

2.2 Lidové bouře

Ve 14. stol. docházelo zejména v Německu k četným lidovým protižidovským bouřím. České země byly zasaženy jen částečně. K největšímu pronásledování Židů však došlo v německých městech v letech 1348-49 v souvislosti s epidemií černého moru, za jejíhož původce byli Židé brzy označeni. Mnoho jich tehdy uprchlo z Německa do Čech, na Moravu a do Slezska.¹⁸ Jedním z měst, které se židovským uprchlíkům stalo útočištěm, byla **Stráž** na Tachovsku. I když zde není znám počátek židovského osídlení, první židovské rodiny přišly údajně z Německa, odkud prchaly před pogromy nebo byly vypovězeny z bavorských a franckých měst, které na konci 13. stol. vyvolal francký vůdce davů Rintfleisch. Nejstarší zmínka o zdejším židovském osídlení pochází z roku 1331. Místní náboženská židovská obec středověkého původu si udržela některé liturgické zvláštnosti a zvyky, které pocházely zřejmě z původních sídlišť v Německu.¹⁹

2.3 Vypovídání z Evropy

Od 80. let 12. stol. se vyhánění Židů z určitých území, z jednotlivých hrabství a vévodství i z celých království stalo běžným rysem židovského života ve středověkém světě západního křesťanství. 18. července 1290 král Edvard I. oznámil, že do 1. listopadu musí všichni Židé opustit Anglii. Vyhnaní Židé se vydali na východ do královské Francie, kde o 16 let později došlo k mnohem rozsáhlejšímu vyhnání. Filip II. vydal v roce 1306 edikt, který všem Židům nařizoval opustit království Francie. Jeho nástupce Ludvík X. sice povolil v roce 1315 některým Židům vrátit se na území královské domény, avšak v roce 1394 vydal Karel VI. výnos o definitivním vyhnání. Židovstvo tak bylo vytlačováno stále nekompromisněji na

¹⁷ FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy*. Vydání 2. Praha: Nakl. Svoboda, 1978. Doba vlády Karla IV., s. 188.

¹⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 9. ISBN 80-900895-1-8.

¹⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Stráž, s. 40 - 43. ISBN 80-86125-03-3.

východ do méně rozvinutých oblastí Evropy.²⁰ Východním směrem se po té vydali i němečtí Židé, když se ocitli tváří v tvář omezování hospodářských aktivit a opakovanému pronásledování ve 14. a 15. stol. Cílem cesty některých Židů byly Uhry, ale jako útočiště jim ještě lépe posloužilo Polsko.²¹

Vyhnání jako radikální krok, který se týkal velkého počtu Židů, si žádalo vysvětlení, a tato vysvětlení máme obvykle k dispozici, ať už v ediktech vládců, kteří své Židy vyháněli nebo v líčení kronikářů. Jako motiv vyhnání je téměř vždy uváděna náboženská povinnost. Panovníci vykreslují sami sebe a kronikáři je popisují jako ušlechtilé muže, oddané své církvi a víře, kteří pečují o blaho svých poddaných. Je však zřejmé, že mnohé vyhnání v průběhu období středověku přineslo velký zisk vladařům.²²

2.4 Situace v Českých zemích

Nezávislejší postavení Židů jako přímých poddaných krále narušily husitské války v letech 1419-37, které oslabily vliv katolické církve a ústřední královské moci ve prospěch šlechty a nezávislých měst. Židé sympatizovali s husity v jejich boji s katolickou církví a německými křižáky. Pomáhali husitům například při opevňovacích pracích při dobývání Vyšehradu v roce 1420 a podporovali je finančně i dovozem zbraní.²³ Rovněž v **Plzni** se za husitských válek židovské obyvatelstvo postavilo na stranu plzeňských obyvatel. Je doložena jejich pomoc při budování městských příkopů v roce 1420 i při obraně města v roce 1433.²⁴ Pro spolupráci s husity (nejspíš pro prodej zbraní) byli Židé roku 1421 vypovězeni z Rakouska, 1422 z Bavorska, 1426 z Jihlavy a 1430 z Chebu. Posílená samostatnost měst, jejichž obyvatelstvo se začalo zabývat také obchodem a peněžnictvím, vedla vlivem vzrůstající konkurence kolem poloviny 15. stol. k vyhnání Židů z četných měst v Německu a

²⁰ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2009. Mladší židovstva na severu: severní Francie a Anglie, s. 134 -170. ISBN 978-80-257-0138-6.

²¹ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2009. Mladší židovstva severu: Německo a východní Evropa, s. 171 -207. ISBN 978-80-257-0138-6.

²² CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2009. Materiální výzvy, úspěchy a neúspěchy, s. 208 -239. ISBN 978-80-257-0138-6.

²³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 9. ISBN 80-900895-1-8.

²⁴ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni, s. 9. ISBN 80-86125-14-9.

Rakousku. Vypuzené skupinky Židů se usazovaly podle možností v menších poddanských městech a na panských statcích, kde měly zaručenou relativně největší bezpečnost a podmínky k rozvoji místního obchodu a řemesel.²⁵ Na počátku 16. stol. lze najít v poddanských městech a vesnicích téměř všech krajů židovské rodiny, kde žily jednotlivě buď v nájmu v panských domcích, nebo u sedláků.²⁶ Například ve **Štěnovicích** v 15. stol. ovládala obec štěnovická tvrz, jejíž majitelé používali služeb Židů při vybírání desátků, dále jim Židé zprostředkovávali prodej plodin a chov zvířat a současně jim dodávali zboží všeho druhu. Židé se zde usazovali v podhradí tvrze u hlavní cesty do Plzně.²⁷ V **Lesné** usadila první židovské rodiny vrchnost někdy před rokem 1618 a v **Částkově** v roce 1668. V **Dlouhém Újezdě** se nejstarší zmínka o židovském osídlení vztahuje k roku 1618, kdy na území statku Dlouhý Újezd – Studánka žily údajně tři židovské rodiny.²⁸ V **Oseku** roku 1700 postavil hrabě Valdštejn řadu domků za zámeckou zdí pro své židovské poddané.²⁹ A rovněž v **Bernarticích** byly první židovské rodiny usazeny vrchností v letech 1725-33.³⁰

Období slabé vlády Vladislava II. Jagelonského (1471-1516) poznamenaly neustálé spory mezi panovníkem, šlechtou a městy ve správě židovských záležitostí. Mnozí Židé se i nadále dostávali pod správu panstva nebo měst, takže často museli platit za ochranu jak konšelům, tak pánům i králi. Roku 1499 král znovu vyhlásil svoje výhradní právo na správu Židů a roku 1501 jim vystavil na českém sněmu listinu s ujištěním, že mohou pobývat v zemích koruny české na věčné časy a nikdo je nesmí vypovědět ze země. Přesto se v následujících letech podařilo získat četným městům souhlas k vypovězení židovských obyvatel. Tak byli vyhnáni Židé v roce 1479 z Chebu, 1499 z Karlových Varů, 1504

²⁵ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 10. ISBN 80-900895-1-8.

²⁶ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Zápas o vliv na židovský regál, s. 52. ISBN 80-85924-33-1.

²⁷ RAŠEK, Josef. Dějiny Židů v Štěnovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 611 - 612.

²⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 1998. Stráž, s. 25 - 45. ISBN 80-86125-03-3.

²⁹ POLÁK-ROKYCAN, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572.

³⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Stráž, s. 44. ISBN 80-86125-03-3.

z Hostouně, 1506 znovu z Jihlavy, 1506-6 z Českých Budějovic, 1508 z Loun, 1517 z Chomutova, Kadaně, Lokte, Strakonice a Českého Krumlova.³¹

Král Vladislav II. Jagelonský udělil v listopadu 1504 také **plzeňským** měšťanům privilegium, které umožnilo vypovězení Židů z města. Vypovídání Židů však nebylo Plzeňany prováděno příliš kvapně, neboť nenařizovalo, že mají být vypovězeni za každou cenu. Židé pomalu prodávali své domy a odcházeli do blízkého okolí, především do **Štěnovic, Kasejovic, Oseka, Kozolup, Bdeněvsí, Úlic, Malesic, Pňovan** apod. Poslední židovský dům byl prodán do křesťanských rukou až roku 1542, tedy 38 let po vydání privilegia.³² Konec židovské komunity v Plzni však nastal se zánikem židovské školy v roce 1533. V době svého zániku byla plzeňská židovská náboženská obec druhou nejpočetnější po Praze.³³ Židovské osídlení od první poloviny 16. stol. je například doloženo v **Městě Touškově, Radnicích, Kasejovicích, Boru, Chodové Planě, Novém Sedlišti, Tisové** a největší počet Židů následkem jejich vypovězení z velkých měst, zejména z blízké Plzně měly začátkem 16. stol. například **Blovic**.³⁴

V té době už bylo židovské osídlení českých zemí v podstatě ustáleno. Podle Jana Heřmana městská sídliště, která vznikla ve středověku, do roku 1450 „v důsledku epidemií, válek a pogromů téměř zanikla“ a začala se vlastně vytvářet znovu. V průběhu následujícího sta let se charakter osídlení jak v Čechách, tak hlavně na Moravě proměnil a jeho těžiště se posunulo. Židé už nežili pouze ve větších, významnějších městech, ale i v městech malých a od husitských válek sporadicky i na venkově.³⁵

Nastoupením Ferdinanda I. (1526-64) na český trůn se české země staly součástí habsburské říše a zdálo se, že upevní královskou moc a tím i nejisté postavení Židů. Ale Ferdinand se dostal do sporu s českými stavy a městy, která opakovaně naléhala na vypovězení Židů ze země. Situace nakonec vyvrcholila tím, že se Ferdinand rozhodl vypovědět Židy z celého království. Vypovězení vyhlásil český sněm na zasedání 12. - 19.

³¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 10 - 11. ISBN 80-900895-1-8.

³² SCHIEBL, Jaroslav. Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 4, s. 71 - 72.

³³ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni: Průvodce historií západních Čech*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2000. Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni, s. 12. ISBN 80-86125-14-9.

³⁴ WEISSKOPF, Josef. Dějiny Židů v Blovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 42.

³⁵ HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Rada žid. náb. obcí v ČR: Ústřední církevní nakladatelství, [1970]. Židovské hřbitovy v ČR, s. 6-8.

září 1541. Císař termín vypovězení dvakrát odložil, ale roku 1543 se musela většina Židů, zejména z českých královských měst, vystěhovat. V roce 1545 bylo vypovězení dočasně odvoláno všeobecným glejtem, vztahujícím se však jen na ty Židy, kteří byli v zemi usedlí. Nové vypovězení ze země následovalo roku 1557 na žádost arcivévody Ferdinanda. Nakonec byl císař v roce 1563 zproštěn papežem přísahy o vyhnání Židů a nařízení vypovědět Židy z království bylo odvoláno.³⁶ Ferdinandův nástupce Maxmilián II (1564 – 1576) vydal v roce 1567 majestát potvrzující Židům usedlým v Praze a v celém království stará privilegia a vyslovil slib, že nebudou ze země nadále vyháněni.³⁷ Od konce 16. stol. začal počet židovských obyvatel českých zemí vzrůstat. Na rozdíl od jiných zemí v Evropě (Španělsko, Německo, Polsko aj.) byl však počet Židů u nás malý. V druhé polovině 17. stol., v důsledku přistěhovalectví z tehdejšího Polska, Litvy, Běloruska a Ukrajiny po povstání Bohdana Chmelnického a později i Židů vypovězených z Vídně a Dolních Rakous, stav židovské populace několikanásobně stoupl. Na Plzeňsku vznikají v 17. stol. obce: **Spálené Poříčí, Dolní Bělá, Nečtiny, Pňovany, Všeruby, Merklín, Pořejov a Studánka**. V polovině dvacátých let 18. stol. Karel VI. vydává familiantský zákon, který reguloval přirozený přírůstek židovských obyvatel. Zákony však nedokázaly zabránit růstu židovské populace a jedním ze způsobů, jak bylo možné zákon obejít, bylo rozptýlení po venkově. Tak se v 18. - 19. stol. objevila převážná část nových venkovských židovských obcí na území historických Čech.³⁸ V 18. stol. vznikají na Plzeňsku obce **Vlčí, Skupeč a Labuť**.

Většina židovských obcí na Plzeňsku dosáhla největšího rozvoje a demografického růstu ve druhé polovině 18. stol. a v první polovině 19. stol. Od roku 1849 bylo Židům povoleno usazovat se v kterémkoli městě a obci, od roku 1852 směli bez omezení nabývat domy, roku 1859 bylo definitivně potvrzeno právo vlastnit zemědělskou půdu. Toto zrovnoprávnění Židů vedlo k rychlému vyliďňování vesnických a maloměstských židovských obcí a k růstu židovských obcí ve velkých městech (např. v Plzni, Chebu, Karlových Varech), kde bylo mnohem více pracovních příležitostí a ekonomických možností. Ve 20. stol. pak migrační vlna pokračovala a jejím důsledkem byl posun těžiště židovského osídlení z tradičních oblastí středních a východních Čech na severozápad a sever. Koncem 19. stol. už měla největší židovské osídlení v Čechách kromě tradiční Prahy města Plzeň, Teplice,

³⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě, s. 11 - 12. ISBN 80-900895-1-8.

³⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Tolerance Židů od roku 1567, s. 71. ISBN 80-85924-33-1.

³⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Počet Židů v českých zemích, s. 644 - 646 . ISBN 80-85924-33-1.

Karlovy Vary, České Budějovice, Ústí nad Labem a Liberec. Tyto migrační vlny měly pak za následek postupný úpadek a zánik mnohých starých Židovských náboženských obcí v Čechách. Roku 1890 byl vydán zákon, který povoloval zřít nebo zachovat Židovské náboženské obce pouze tam, kde byl dostatečný počet židovských rodin. V důsledku toho byla do roku 1914 zlikvidována většina venkovských Židovských náboženských obcí v Čechách.³⁹ Například Židé roztroušení po celém přeštickém okrese podle zákona z roku 1890 zřizovali Náboženské židovské obce v **Přešticích, Nepomuku, Dolní Lukavici, Lužanech, Malinci a Dnešicích**. Když se pak následně Židé stěhovali z venkova do měst, hlavně do Plzně a Přeštic, bylo všech šest samostatných židovských obcí včetně obce v **Merklíně** později spojeno v jednu se sídlem v **Přešticích**.⁴⁰

Urbanizační proces židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě mezi roky 1880-1950 probíhal podobně jako v ostatních průmyslově vyspělých zemích Evropy ve třech fázích. V první fázi se Židé stěhovali do malých měst, která sousedila s původními venkovskými obcemi, ve druhé se soustřeďovali do velkých průmyslových středisek v zemi, v poslední fázi se stěhovali do ekonomicky vyspělejších evropských zemí a do zámoří.⁴¹

³⁹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Proměny osídlení, s. 649 - 650 . ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁰ SEDLÁČEK, Václav. Dějiny Židů v Přešticích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 515.

⁴¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Proměny osídlení, s. 651 . ISBN 80-85924-33-1.

3. ŽIDOVSKÁ SÍDLIŠTĚ

Židé, kteří se usazovali ve městech Čech a Moravy, bydleli v prvních stoletích zcela přirozeně z bezpečnostních a náboženských důvodů ve zvláštních sídelních celcích - buď v ohrazených samostatných dvorcích, nebo v malých osadách. Zakládali si je zcela svobodně s povolením panovníka, nejčastěji poblíž mezinárodních či místních tržišť.

Zhruba od počátku 13. stol. byl charakter židovského osídlení určován segregačními nařízeními církevních koncilů (IV. Lateránský koncil roku 1215 potvrdil úplnou segregaci židovských obyvatel křesťanských zemí vyhlášenou roku 1179 předchozím církevním sněmem). Židé byli většinou nadále nuceni žít v etnicky uzavřených sídlištních celcích – v židovské ulici či ghettu.⁴² Ze segregace bývali vyvázáni pouze někteří jedinci (lékaři, bankéři, podnikatelé průmyslníci, umělečtí řemeslníci) na základě zvláštní panovníkovy milosti.⁴³

Od konce středověku žily mimo ghetta také jednotlivé neprivilegované židovské rodiny, většinou v obcích s nepatrným židovským osídlením a na venkově, kde přísná izolace nebyla z praktických důvodů uskutečnitelná. V takovém případě žili rozptýleně mezi křesťany např. ve **Studance**, **Pořejově** (viz příloha č. 1), **Podmoklech**, **Chlístově**, **Merklíně**. V některých místech byli Židé povinně soustředěni do jedné ulice, v téže ulici však s nimi bydleli také křesťané, jako např. ve **Stráži** (viz příloha č. 2) nebo **Novém Sedlišti**. Zvláštní skupinu tvořili tzv. panští Židé, kteří bydleli v nájmu u sedláků, nebo ve starých, popřípadě pro ně stavěných vrchnostenských budovách, zvaných „židovny“, tak tomu bylo např. v **Oseku** nebo **Spáleném Poříčí**.⁴⁴

Většinu lokálních výjimek ze segregace zrušil císař Karel VI., který roku 1726 v tzv. Translokačním reskriptu přikázal vytvořit zvláštní židovská sídliště ve všech městech a obcích, kde dosud segregace nebyla důsledná, a to nucenou výměnou křesťanských a židovských domů. Bylo rozhodnuto soustředit židovské obyvatele na jedno místo do uzavřených ghett a v neohrazených městech pak do nových čtvrtí na kraji města. Takové urbanisticky uzavřené ghetto vzniklo např. v **Kasejovicích**, **Radnicích**, **Bezručích** (viz

⁴² PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská osídlení v českých zemích, s. 640. ISBN 80-85924-33-1.

⁴³ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská sídliště v Čechách a na Moravě, jejich typy a vybavení, s. 322. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská osídlení v českých zemích, s. 640. ISBN 80-85924-33-1.

příloha č. 3), **Nýrsku** nebo v **Sušici** (viz příloha č. 4).⁴⁵ Židovské domy tak musely být dostatečně vzdáleny od kostelů a míst, kudy procházela křesťanská procesí.⁴⁶

Segregace židovských obyvatel byla v západní a střední Evropě postupně rušena od konce 18. stol., v Rakousku a v českých zemích byla v principu dodržována až do roku 1848. V Evropě ji znovu zavedli nacisté na základě rasových tzv. norimberských zákonů vydaných roku 1935.

V Českých zemích vznikala židovská sídliště různého typu. Pro Čechy je typické velmi rozptýlené židovské osídlení po celém českém venkově. Na vesnicích, šlo o pouhý shluk chalup či domů, jinde to byla řada sousedících domů po jedné straně nebo obou stranách, tzv. židovské ulice, jako např. v **Chodové Plané, Dlouhém Újezdě, Nečtinech**, či v **Dolní Bělé**, jež byla nejběžnějším zdejším typem sídlišť. V místech, kde žil větší počet židovských rodin, se tyto ulice postupně proměňovaly v menší či větší čtvrtě, např. v **Radnicích**. Židovským ulicím i čtvrtím se říkalo různě, nejčastěji však „V židech“. Dnes běžný název ghetto se ujal až od 16. stol. Tento obecný název byl převzat z místního pojmenování *geto nuovo* (*Nová slévárna*), nového zcela segregovaného židovského sídliště, zřízeného v Benátkách roku 1516.⁴⁷

V hrazených městech byla ghetta umístěna uvnitř hradeb, většinou na okraji města jako v **Plzni, Tachově, Městě Touškově**, jen vzácně ležela za hradbami na předměstí. Urbanisticky jsou zajímavé případy, kdy židovská čtvrť nebo skupina domů zaujímal centrální polohu na návsi či náměstíčku např. v **Drmoulu, Pňovanech, Tisové, Novém Sedlišti** (viz příloha č. 5), popřípadě v jejich blízkosti jako v **Březnici**.⁴⁸ Zajímavostí je, že v některých městech existovaly dva samostatné sídelní okrsky, tak tomu bylo v **Blovicích** nebo v **Rabí**.⁴⁹

Židovské ulice a čtvrtě byly od ostatních částí měst a obcí oddělovány drátem, řetězem, závorou nebo zdí, v níž byly zřízeny brány a branky, např. v **Březnici** měli Židé svoji vlastní uzavřenou čtvrť Lokšany oddělenou od náměstí branou. Takto se uzavíraly v

⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská sídliště v Čechách a na Moravě, jejich typy a vybavení, s. 323 - 325. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. O ghettech, synagogách a hřbitovech, s. 26. ISBN 80-900895-1-8.

⁴⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská sídliště v Čechách a na Moravě, jejich typy a vybavení, s. 322 - 325. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁸ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská sídliště v Čechách a na Moravě, jejich typy a vybavení, s. 523 - 525. ISBN 80-85924-33-1.

⁴⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. 480 s. . Ghetta, s. 23. ISBN 80-86517-64-0.

době náboženských svátků Židů i křesťanů a rovněž v noci. Hranice mezi židovskou a křesťanskou částí měst nepředstavovala jen předěl etnický, kulturní a správní. Měla také chránit obyvatele ghett před útokem, umožnit jim pokud možno nerušený náboženský a soukromý život. Ochranná funkce ghetta však mnohokrát selhala.

Zástavba ulic a ghett bývala nepravidelná a oproti okolní zástavbě velmi zhuštěná, protože její rozšiřování bylo závislé na libovůli vrchnosti. Pro nedostatek stavebních parcel bylo mnoho domů děleno mezi několik majitelů. Domy byly často stavěny do výšky, takže i na vesnicích připomínaly spíše městskou zástavbu. Jednotlivé židovské domy byly číslovány římskými číslicemi, které se dochovaly např. na jednom z domů v **Březnici** nebo ve **Spáleném Poříčí**.⁵⁰

Duchovním a správním centrem ghetta byla vždy synagoga, v níž bývala někdy umístěna škola (cheder) a v nejnižším podlaží rituální lázeň (mikve) s bazénem nebo větší vanou. Někdy byly pro školu a pro mikve stavěny zvláštní budovy. Ve velkých obcích mohlo být synagog a škol více. Někde existovaly i synagogy soukromé, jejichž stavbu povoloval panovník jako zvláštní milost. Počet modliteben i škol byl až do konce 18. stol. přísně omezen a Židé si je nezřídka zřizovali tajně. K vybavení každého většího ghetta patřily rabínský dům a obecní dům, zvaný někdy židovská radnice, se zasedací síní, archivem, kanceláří, někdy i bytem rabína, špitál, sirotčinec a další stavby sloužící sociálním účelům, dále pekárna macesů, hostince s možností ubytování, masné krámy spojené někde s jatkami, strážnice pro ponocného, obecní vězení apod. Neodmyslitelnou součástí obcí byl vždy židovský hřbitov, který ve středověku ležel často uvnitř města, později (u nás po roce 1787) musel být povinně umístěn vně hradeb.⁵¹

⁵⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. 480 s. . Ghetta, s. 21 - 27. ISBN 80-86517-64-0.

⁵¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Židovská sídliště v Čechách a na Moravě, jejich typy a vybavení, s. 324 - 325. ISBN 80-85924-33-1.

4. SYNAGOGA

Synagoga byla v minulosti často jedinou veřejnou budovou židovských ghett, fungující nejen jako centrum náboženského a duchovního života, ale také jako středisko vzdělávání i místo rozhodování o veřejných záležitostech obce. Teprve od konce 18. stol. bývaly synagogy v Čechách a na Moravě spojeny se školou, případně bytem rabína. V 19. stol. byla ve velkých synagogách běžně budována také menší modlitebna, používaná v zimním období (např. ve **Velké synagoze v Plzni**). Synagoga byla obvykle budována uprostřed židovské čtvrti (např. v **Kasejovicích**), často jako jediná samostatně stojící budova na malém náměstí, kde se odehrával veřejný život obce (např. v **Březnici**).

Nejstarší synagogy byly dřevěné, zejména na venkově se stavěly dřevěné synagogy až do 19. století. Bohatší židovské obce si však již od středověku stavěly synagogy zděné. Vzhled těchto budov odpovídal dobovým stavebním technikám a panujícím uměleckým slohům. Stavba probíhala podle určitých, předem daných pravidel, která vycházela jak z textu Tóry, tak z různých omezení daných světskou a církevní vrchností, jež nařizovala, aby synagogy nekonkurovaly křesťanským kostelům. Synagoga byla vždy orientována směrem k Jeruzalému, u nás tedy východním směrem. Většinou jsou postaveny u vodních toků nebo na břehu rybníka (např. v **Pňovanech**, v **Lesné** nebo v **Dožicích**), aby Židé mohli na svátek Roš ha-šana dodržet tašlich, zvyk, při němž se házejí do vody drobký chleba jako symbol odplavení hříchů. Jediným vnějším označením synagogy bývalo kamenné Desatero (obvykle v průčelí nebo na hlavním štítu), případně Davidova hvězda (na hlavním štítu nebo střeše), označující synagogu jako veřejnou budovu a majetek židovské obce. Vrchnostenská nařízení obvykle udávala maximální povolené rozměry i její výšku. Zvenčí měla mít synagoga pouze prosté, nezdobené stěny, aby neupoutávala přílišnou pozornost, nesměla mít věž ani zvon. Stěny bývají členěny pouze otvory charakteristických, půlkruhovitě zaklenutých oken, která jsou podle talmudického ustanovení považována za důležitá, protože pohled na nebesa vzbuzuje intenzivnější vědomí Boží přítomnosti (Daniel 6:10). Průčelí nebo portály byly často zdobený pouze hebrejským nápisem, obvykle citátem některého Žalmu, vztahujícího se k domu modlitby (nejčastěji Žalm 100:4, 84:2, 68:5).⁵²

⁵² PAŘÍK Arno. Synagogy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7

Na vnější vzhled synagog měla velký vliv rovněž okolnost, že většina těchto budov byla projektována a stavěna nežidovskými architekty a staviteli. V dobách, kdy židovské obce na našem venkově vzkvétaly a stavěly své modlitebny, sotva existovali židovští architekti a stavitelé. Nežidovským stavitelům byly motivy židovských modliteben ve větší míře neznámé a tak povstaly v mnohých židovských obcích synagogy ve slohu venkovských kostelíků (Obr. 1), které však byly ozdobeny židovskými emblémy, jako Desaterem, hvězdou Davidovou, nebo hebrejskými verši nad vchodem. Tím bylo splněno též přání židovské obce, aby synagoga byla nenáročná a nepůsobila cize v rámci malého městečka. Tento druh synagog se polohou i architekturou přimyká k městskému okolí.

Obr. 1 Hroubovice

Jinde se židovské obce vzepřely proti křesťanským kostelním vzorům pro své svatyně a tak povstaly synagogy, které se svojí formou přibližují spíše tehdejší veřejným necírkevním budovám, někdy připomínají ve své architektuře a celém vnějším uspořádání volně stojící měšťanské obytné domy. U synagog tohoto druhu by se dal dokázat i vliv okolních zámků a panských sídel, jejichž majitelé byli ochránci židovských obcí. Jiná skupina synagog, které stojí na volném prostranství, má úzké zdi přecházející ve strmé štíty, jež kryje strmá sedlová střecha. Na svých podélných stěnách vykazuje tato skupina modliteben vždy seskupení obloukovitých gotických nebo kulatých oken. Svoji siluetou připomíná Staronovou synagogu v Praze. Je patrné, že tato známá a věhlasná synagoga sloužila často za vzor i v nejdlehlších místech. Typem vesnických synagog se stala přízemní, volně stojící budova s hladce omítnutými zdmi s obloukovitými okny, která jsou někdy ozdobena šambránami a primitivními pilastry, rozdělujícími okna, jež naznačují jejich posvátný účel. Svoji českou mansardní nebo jinak odchylnou střechou převyšuje někdy své okolí, které sestává též jen z nízkých židovských domků. Některé modlitebny jsou zajímavé svým malebným seskupením, kterého je docíleno tím, že přístup na galerii tvoří schodiště vedené zvenku. Odlišná výstavba střechy dává budově zvláštní vzhled: **Kolinec** (Obr. 2).

Obr. 2 Kolíneček

Jiná skupina vesnických synagog se navenek ničím neliší od okolních vesnických domků, často však je vnitřek krásně a zajímavě vytvořen. Typem maloměstské synagogy je hladce a světle omítnutá, volně stojící, jednopatrová budova s obloukovými, úzkými okny na způsob pražské Vysoké synagogy: **Velhartice** (Obr. 3).⁵³

Teprve synagogy stavěné po občanském zrovnoprávnění židů, tj. od poloviny 19. stol., mívají (podle zámožnosti náboženské obce) honosnou architekturu v módních slozích a někdy i věž, nebo dvojvěží: **Velká synagoga v Plzni**. Bývají už také stavěny mimo území

někdejšího ghetta, dokonce na hlavních ulicích a třídách měst: **Kdyně, Město Touškov**. Výjimečně i na hlavním náměstí nebo na návsi: **Slatina**.⁵⁴ V této době též začínají být v oblibě stavby synagog v pseudoromantickém stylu, který se vyznačuje sloučením románsko-maurských architektonických prvků, čímž vnáší do maloměstského prostředí cosi cizokrajného: **Velká synagoga v Plzni**.⁵⁵

Obr. 3 Velhartice

⁵³ EHRMANN, Leopold. Synagogy. In: *O židovských památkách v Československé republice. Publikace památkové komise nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku*. Praha, vlastním nákladem, 1933. S 6 – 9.

⁵⁴ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Ghetta, hřbitovy, synagogy, s. 598. ISBN 80-85924-33-1.

⁵⁵ EHRMANN, Leopold. Synagogy. In: *O židovských památkách v Československé republice. Publikace památkové komise nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku*. Praha, vlastním nákladem, 1933. S 8.

4.1 Interiér synagogy

Vnitřní výzdoba synagog byla vždy střídma. Synagogální umění se v zásadě, ve shodě s druhým přikázáním Desatera, vyhýbá zobrazení lidské bytosti a většinou i zvířat (s výjimkou symbolických lvů a ptáků). Štuky a malby na stěnách, klenbách a stropech se zpravidla omezují na geometrické a rostlinné ornamenty a citáty ze starozákonních textů. Štuky se dosud zachovaly v **Kasejovicích**, ve **Kdyni** a v **Plzni**.⁵⁶ (Obr. 4 a 5)

Obr. 4 Štuková výzdoba v Kasejovicích

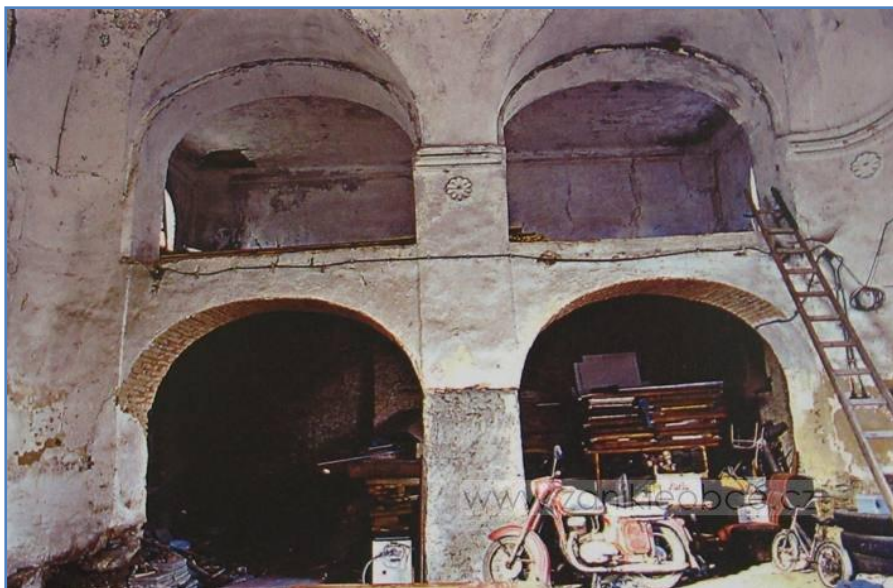
Obr. 5 Štuková výzdoba ve Kdyni

Řešení vnitřní dispozice synagog vyplývá z předpisů halachy. K zásadním rysům interiéru patří předsíň, tradičně zřizovaná proto, aby věřící nevstupovali přímo do modlitebního sálu. Z předsíně, kde býval kijor – rituální umyvadlo se zpravidla scházelo po jednom nebo několika schodech níže do modlitebního sálu, neboť ten býval většinou zahloubený pod úroveň okolního terénu v souladu se slovy žalmu 130:1 „Z hlubokosti volám k Tobě, Pane...“.⁵⁷

⁵⁶ FIEDLER Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. O ghettech, synagógách a hřbitovech, s. 31. ISBN 80-900895-1-8.

⁵⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha : Sefer, 2001. Ghetta, hřbitovy, synagogy, s. 599. ISBN 80-85924-33-1.

Pro židovské bohoslužby je typické oddělení mužů a žen. Muži se modlí v hlavním

Obr. 6 Arkádová ženská tribuna v Bezdružicích

sále, ženám bývá v synagogách staršího typu (v předbarokních synagogách) vyhrazeno patro postranní lodě nebo bočního křídla budovy, někdy až dodatečně přistavěného k jádru chrámu. Připojení postranní

ženské lodě, otevřené do hlavního sálu

arkádovými oblouky, bylo typické pro západní Čechy a je dochované pouze v bývalé synagoze v **Bezdružicích**. (Obr. 6) Podobnou boční arkádovou ženskou tribunu měly také nedochované

synagogy v Bečově nad Teplou, Hroznětíně, Novém Sedlišti a Chodové Plané.⁵⁸ V novějších synagogách mívá ženské oddělení, tzv. ženská galerie, podobu balkónu nebo tribuny, jako je tomu v synagoze ve **Kdyni** (Obr. 7). Některé

Obr. 7 Ženská galerie ve Kdyni

⁵⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Bezdružice, s. 52. ISBN 978-80-86125-81-7.

modlitebny byly vybaveny dvěma patry ženských galerií nad sebou, např. **Stará synagoga v Plzni** (Obr. 8). Jen ty nejmenší a nejchudší synagogy galerií neměly, ženy tak sedávaly vzadu přímo v hlavním sále, odděleny od mužů zábradlím nebo přepážkou. Ve starších typech synagog se na ženskou galerii často vystupovalo po schodišti připojeném k budově zvenčí (**Stará synagoga v Plzni**), v novějších pak vnitřním

Obr. 8 Ženská galerie ve Staré synagoze v Plzni

schodištěm, výjimečně se na galerii vcházelo ze sousední budovy po můstku vedoucím ve výši patra.⁵⁹

Původně stávala mužská sedadla podél stěn, takže věřící byli obráceni tváří do středu sálu, k bimě či almemoru (vyvýšenému místu obklopenému zábradlím nebo ozdobnou mříží, kde se o šabat četla příslušná pasáž z Tóry). Původní rozvržení se dochovalo do nové doby prakticky jen v chrámech ortodoxního nebo tradičního ritu (např. v **Janovicích nad Úhlavou**). Přibližně do poloviny 19. stol. se místo pro čtení Tóry posunulo k východní stěně sálu a změnilo se v prostý čtecí pult (amud). Lavice byly od té doby stavěny v rovnoběžných řadách za sebou, aby byli věřící obráceni zároveň k aron ha-kodeš i almemoru.

Aron ha-kodeš (schrána na Tóru či svatostánek) je nejdůležitějším bodem synagogy. V našich zemích je umístěn na východní stěně modlitebního sálu. Bývá vždy architektonicky a umělecky zvýrazněn. V nejstarších synagogách jsou svatostánky kamenné, obvykle má však podobu výklenku ve zdi vyplněného ozdobnou skříní, v níž jsou uloženy svitky Tóry. Celá skříň je zastřena zdobeným závěsem – parochetem. Někdy se k němu vstupuje po schůdcích, bývá lemovaný ozdobnými sloupky, štukovými ozdobami, korunovaný tympanonem nebo baldachýnem. Na této výzdobě se v největší míře projevovaly dobové umělecké slohy. Aron ha-kodeš je dochován v **Kasejovicích** (Obr. 9), ve **Staré a Velké synagoze v Plzni** (Obr. 10).

⁵⁹ FIEDLER Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. O ghettech, synagógách a hřbitovech, s. 32. ISBN 80-900895-1-8.

Před svatostánkem visí věčné světlo, symbol svícnu v jeruzalémském chrámu.⁶⁰ Typickým prvkem synagogy je mizrachové okénko (mizrach = východ), jedná se nejčastěji o kulaté okénko umístěné na východní stěně nad svatostánkem, označující východní směr.

Obr. 9 Aron ha-kodeš v Kasejovicích

Obr. 10 Aron ha-kodeš ve Staré synagoze v Plzni

⁶⁰ FIEDLER Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. O ghettech, synagógách a hřbitovech, s. 33. ISBN 80-900895-1-8.

5. SYNAGOGÁLNÍ ARCHITEKTURA

Židé ve středověku patřili pod přímou kontrolu panovníka, a proto nejstarší židovské obce v Čechách a na Moravě byly usazeny v královských městech. Mnoho z těchto nejstarších židovských obcí bylo však zcela zničeno za protižidovských bouří již ve 13. a 14. stol. Nejstarší dochovaná synagoga u nás a zároveň v Evropě je Staronová synagoga z poslední třetiny 13. stol. Je jednou z prvních **gotických** staveb na území Prahy.

Na počátku 15. stol. byli Židé vyhnáni pro spolupráci s husity z Jihlavy, Chebu a Mostu, v polovině 15. stol. až počátkem 16. stol. došlo vypovězení Židů ze všech královských měst s výjimkou Prahy a Kolína, v polovině 16. stol. následovalo dvojí vypovězení z Prahy a Čech. Židovské hřbitovy a synagogy byly obvykle ihned po vyhnání Židů zpustošeny a použity jako stavební materiál. Proto nemáme z období středověku až do poloviny 16. stol. dochování v celistvé podobě žádnou synagogální stavbu. Výjimkou je Pinkasova synagoga v Praze, která je ojedinělým příkladem synagogální architektury na **přechodu gotiky a renesance**. Z období 2. poloviny 16. stol. a počátku 17. stol. máme již dochování **renesanční** Vysokou a Maislovu synagogu v Praze (Maislova synagoga však byla v 19. stol. přestavěna v novogotickém stylu). Datování staveb venkovských obcí je pro toto období však stále ještě velmi obtížné, protože se nedochovaly bezpečné archivní prameny a stavby samotné prošly zpravidla pozdějšími stavebními úpravami.

Souvislejší vývoj synagogální architektury je možné sledovat teprve od konce 17. stol. až do poloviny 19. stol. Bylo to období pomalého vývoje židovských obcí, protože počet židovských rodin v zemi byl na základě tzv. familiantského zákona z r. 1726 trvale omezen na stanovený počet. Teprve josefínská doba přinesla větší uvolnění života v ghettech a Systemální patent z roku 1797 dovozoval se souhlasem vrchnosti zřizování nových synagog. Nejvýznamnější období vývoje synagogální architektury v Čechách a na Moravě lze sledovat mezi lety 1780 – 1848. Protože se obvykle jednalo o menší stavby v menších městech nebo na vsích, prováděné značně konzervativními místními staviteli, byly koncem 18. stol. budovány často ještě ve formách vrcholně **barokních a rokokových** a teprve v první třetině 19. stol. nabývají forem venkovského **klasicismu a empíru**. Toto období bylo poslední dobou rozkvětu malých židovských obcí.⁶¹

⁶¹ PAŘÍK Arno. Synagogy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7

Baroko – Domažlice (rabínský dům), Dožice, Chodová Planá, Janovice nad Úhlavou, Kasejovice, Lesná, Nové Sedliště, Pořejov, Radnice, Stráž, Strážov, **rokoko** – Spálené Poříčí, Švihov, **klasicistní a empírový sloh** – Bezručice, Dlouhá ves, Dnešice, Chlístov, Kolinec, Kořen, Meclov, Merklín, Mutěšín, Nečtiny, Nýrsko, Osek, Pňovany, Prostiboř, Slatina, Svojsín, Velhartice, Všeruby (o. Plzeň sever).

Po roce 1848 byla postupně uznána rovnoprávnost Židů s ostatním obyvatelstvem a byly zrušeny dosavadní restriktivní zákony, jako nucený pobyt v ghettech a zákaz sňatku druhorozených synů. Tyto změny přivodily výrazné demografické změny židovského obyvatelstva v českých zemích. Ve stále větší míře docházelo ke stěhování židovského obyvatelstva do velkých měst a k zrychlenému populačnímu přírůstku, který dosáhl svého vrcholu v českých zemích kolem r. 1890, kdy zde žilo téměř 140 000 Židů. Hned v 50. a 60. letech 19. stol. vyrůstají v četných městech a městečkách první stavby větších synagog, budované obvykle v **novorománském** slohu. Koncem 19. a počátkem 20. stol. se staví v řadě měst okázalé a rozměrné synagogální stavby, jako symboly dosavadního emancipačního vývoje. Jsou budovány v nejrozmanitějších historických slozích a formách, plné honosné výzdoby, často s věžemi v průčelí nebo rozložitou kopulí, situovány mimo území někdejších ghett, často na hlavních ulicích a třídách. Stále více se přizpůsobují význačným historickým vzorům v podstatě křesťanské architektury. Žel většina těchto okázalých staveb byla vypálena a zbořena nacisty.⁶²

Novorománský sloh – Dlažov, Dolní Bělá, Kdyně, Klatovy, Stará synagoga a Pomocná synagoga v Plzni, Přeštice, Stříbro, Sušice, Všeruby (o. Domažlice), **pseudorománský sloh v kombinaci s maurskými, orientálními, byzantsko-orientálními prvky** (dobová móda od poloviny 19. do počátku 20. století) – Velká synagoga v Plzni, **secesní sloh** – Tachov.

Po velkém stavebním vzepětí koncem 19. stol. neměla již většina obcí v důsledku úpadku tradičního náboženského života, vlivem zesvětštění a asimilace, skutečnou potřebu výstavby nových synagog. Nicméně do vypuknutí 2. světové války vzniklo ještě několik zajímavých moderních budov, např. **novoklasicistní** synagoga s **kubizujícími prvky** v Milevsku a **funkcionalistické** objekty v Brně, Českém Těšíně, Velvarech, Kamenici nad Lipou a v Praze přestavba Smíchovské synagogy.⁶³

⁶² PAŘÍK Arno. Synagogy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7

⁶³ PAŘÍK Arno. Synagogy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7

5.1 Barokní sloh

Domažlice - něm. Taus (okr. Domažlice)

V Domažlicích žili Židé již od středověku, v písemnostech jsou doloženi již v první polovině 14. století, ale jednalo se jen o velmi nepočetnou komunitu, která nepřesáhla pouhé tři rodiny. Příliv židovských obyvatel z okolních obcí zaznamenalo město po polovině 19. století, kdy došlo k občanskému i ekonomickému zrovnoprávnění Židů. Po roce 1860 již došlo v Domažlicích k založení prvního židovského náboženského spolku a v roce 1873 byla ustanovena ve městě řádná židovská náboženská obec. Nejvíce židovských obyvatel měly Domažlice okolo roku 1900, kdy se počet osob židovského vyznání pohyboval okolo 150, což bylo tehdy asi 2% obyvatelstva města. Při posledním předválečném sčítání obyvatelstva se k judaismu hlásilo ještě 69 občanů.⁶⁴ Konec židovské komunity v Domažlicích přišel s německou nacistickou okupací, tehdy zločinným tzv. norimberským zákonům podléhalo 33 lidí. Domažličtí Židé byli deportováni transportem z Klatov do Terezína dne 30. 11. 1942. Ve

Obr. 11 Domažlice

vyhlazovacích táborech pak zahynulo 23 domažlických židovských obyvatel. Po válce již nebylo žádné sdružení židovských občanů obnoveno.⁶⁵

Barokní rabínský dům se synagogou si domažličtí Židé zřídili v roce 1880 přestavbou bývalého hospodářského objektu na předměstí. Do modlitebního sálu v patře se vstupovalo po dvou venkovních schodištích.

Rabinát sídlil v sousedním přízemním domě s barokním

⁶⁴ FIEDLER, Jiří. Kostely. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 1. 1. vydání.* Praha: Libri, 1996. s. 744. ISBN 80-85983-13-3.

⁶⁵ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 8.5.2010 [cit. 2011-01-06]. Domažlice - synagoga (Taus-Synagoge) – Židé v Domažlicích. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1455421>>.

štítem.⁶⁶ V průčelí rabínského domu na snímku (Obr. 11) je patrný reliéf sv. Floriána – ochránce před požáry, synagoga stojí v pozadí.⁶⁷ Objekty byly v roce 1938 odprodány a v letech 1939-40 pak zbořeny.⁶⁸

Dožice - něm. Doschitz (okr. Plzeň jih)

Jediným zdrojem, který nás informuje o místní židovské komunitě je zápis z obecní kroniky Dožic z roku 1946, ovšem bez jediného konkrétního časového určení. Zmíněný záznam uvádí, že v Dožicích žilo v 19. století mnoho Židů, kteří si zde postavili synagogu a že se věnovali hlavně obchodu po okolních obcích. Zřejmě v důsledku občanského zrovnoprávnění po roce 1859 své obchody postupně uzavírali a odstěhovali se do Plzně. Poslední obyvatelku židovského původu německé okupační úřady deportovaly do vyhlazovacích táborů.

O synagoze v obci Dožice je známo jen velmi málo, dostupná odborná literatura se o ní nezmiňuje. Jisté je pouze to, že ve své zděné podobě zachycené na starých fotografiích existovala až po roce 1837. Na prvních historických katastrálních mapách, tzv. císařských otiscích, na jejím místě stojí dřevěná stavba, zdali se však jednalo o synagogu, nebo modlitebnu zdejší židovské náboženské obce nevíme. Synagoga stávala na břehu malého

rybníčku v jižní části obce, před dnešním domkem čp. 61. Fotografie (Obr. 12) pořízená zřejmě před rokem 1938 ukazuje její barokně vyhlížející štít, dvě půlkruhově zaklenutá okna na východní straně a kulaté okénko

Obr. 12 Dožice

⁶⁶ FIEDLER, Jiří. Kostely. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 1.* 1. vydání. Praha: Libri, 1996. s. 744. ISBN 80-85983-13-3.

⁶⁷ Informaci poskytl p. Jiří Fiedler, ŽM Praha

⁶⁸ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 8.5.2010 [cit. 2011-01-06]. Domažlice - synagoga (Taus-Synagoge) – Židé v Domažlicích. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1455421>>.

uprostřed, které bývalo umístěno nad aronem ha-kodeš. Bohoslužby v ní ustaly však již před 1. světovou válkou. Opuštěná stavba byla židovskou obcí po roce 1945 prodána soukromé osobě a byla následně užívána k hospodářským účelům. Zchátralá budova byla pak zbořena v roce 1968.

69

Chodová Planá - něm. Kuttienplan (okr. Tachov)

V 16. – 20. stol. bývala Chodová Planá sídlem významné židovské komunity s věhlasnými rabíny, mnoha domy a barokní synagogou. Nejstarší zpráva o zdejším židovském osídlení je z roku 1570, kdy se uvádí 5,5 židovských plátců daně na válku s Turky.⁷⁰ Náboženská obec existovala už v roce 1645, na významu však nabyla až v roce 1680, kdy zde vrchnost usadila kolem 10 rodin vypovězených z Plané. Nejpozději koncem 17. stol. vznikla židovská ulice, která se nacházela v prostoru hlavní silnice vedoucí z náměstí k jihu do Plané.⁷¹ Zdejší šlechtici Haimhausenové byli tolerantní a i přes některé spory si jich zdejší Židé vážili a ctili je, nezanedbatelný byl však pro šlechtu i ekonomický přínos z židovských daní.⁷² V roce 1757 - 67 je zde doloženo 12, roku 1838 již 23 domů a synagoga, dále 3 domy v dnešní Pivovarské ulici a dokonce 2 domy dřevěné, vestavěné do východní části původního náměstí. Charakter původní zástavby byl porušen po roce 1980, kdy byly při rozšiřování silnice zbořeny všechny domy po její východní straně. Ostatní jsou v přestavbách dochovány.

Nejstarší známá modlitebna zde existovala údajně již v roce 1645, ale v roce 1684 ji nahradila dřevěná synagoga. V roce 1756 vrchnost povolila její zboření a vybudování nové zděné synagogy. Ta byla postavena v barokním slohu (Obr. 13) v letech 1757 – 59 za židovskými domy stojícími na východní straně židovské ulice. Při stavbě zděné synagogy nebyla dodržena povolená výška budovy, za což byla židovská obec potrestána pokutou a navíc muselo být průčelí synagogy spolu s okolními domy natřeno černou barvou.

⁶⁹ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 8.11.2008 [cit. 2011-01-06]. Dožice - synagoga (Doschitz -Synagoge) – Synagoga v Dožicích. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1450491>>.

⁷⁰ ŠVANDRLÍK, Richard. *Historie Židů v Mariánských lázních*. Vydání první. Mariánské lázně : Svatopluk Richter - ART GALLERY NATALY a Městské muzeum Mariánské lázně , [199?]. Chodová Planá, s. 62.

⁷¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Chodová Planá, s. 69 - 80. ISBN 978-80-86125-81-7.

⁷² FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 5.4.2007 [cit. 2011-01-06]. Chodová Planá - synagoga (Kuttienplan-Synagoge) - Historie židovského osídlení v Chodové Plané. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1443071>>.

Obr. 13 Chodová Planá

Budova (viz příloha č. 6) měla modlitební sál o rozměrech 12x10 m, vysoký 11 m, sklenutý vysokou klášterní klenbou, jehož jižní stěna byla ve výšce patra propojena čtyřmi obloukovými okny - průhledy s ženským oddělením. (Podobnou boční arkádovou ženskou tribunu, typickou jen pro nejzápadnější část Čech, měly také nedochované synagogy v Bečově nad Teplou, Hroznětíně, Novém Sedlišti a dochovaná synagoga v Bezručicích.) Později byla ještě do sálu přistavěna dřevěná galerie pro zvýšení počtu míst pro ženy. Stěny sálu byly členěné bohatě zdobenými pilastry a klenba štukovým dekorem s rokokovými prvky. Průčelí synagogy bylo netradičně situováno k severu, rokokově empírový aron ha-kodeš s mohutnými šroubovitými sloupy byl umístěn při její východní stěně. (Obr. 14)⁷³ Almemor, čili bima (řečniště) mělo krásně kované zábradlí (Obr. 15) a byl umístěn uprostřed synagogy s okolním uspořádáním sedadel pro muže, což odpovídá konzervativnímu bohoslužebnému ritu. V novějších stavbách po polovině 19. století, kdy ustupují ortodoxní praktiky v židovských náboženských obcích, bývaly lavice stavěny podobně jako v kostelích křesťanů.⁷⁴ V přízemí byla ještě studovna zvaná bet ha-midraš a nad ní obytné místnosti. Synagoga byla od počátku pokryta taškami, takže přečkala i požáry sousedních domů. Částečně byla pak synagoga přestavěna roku 1852 a vydržela bez větších změn až do roku 1938. O průběhu tzv. křišťálové

⁷³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Chodová Planá, s. 69 - 80. ISBN 978-80-86125-81-7.

⁷⁴ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 5.4.2007 [cit. 2011-01-06]. Chodová Planá - synagoga (Kuttenplan-Synagoge) - Historie židovského osídlení v Chodové Plané. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1443071>>.

noci se písemnosti nezmiňují, ale zřejmě byl zpuštěn jak interiér synagogy, tak oba židovské hřbitovy. Po 2. světové válce byly její prostory využívány jako zemědělské skladiště, ke šrotování i jako stáj. Roku 1958 byl zbořen rabínský dům, který synagogu zakrýval od ulice a údajně brzy potom i synagoga se sousedními domy.⁷⁵

Obr. 14 Aron ha-kodeš

Obr. 15 Almemor

Janovice nad Úhlavou - něm. Janowitz (okr. Klatovy)

V městečku Janovice nad Úhlavou bývala ve starších dobách jen nepočtená židovská komunita. Nejstarší dokument týkající se Židů z roku 1466 hovoří o jistém Židu Barochovi, kterému bylo povoleno panem Oldřichem z Janovic usadit se zde s rodinou i svojí čeledí. Početnější židovská náboženská obec zde existuje od počátku 18. století. V roce 1724 zde žilo 5 rodin a v roce 1838 21 židovských rodin, v roce 1880 je v městečku uváděno 58 obyvatel

⁷⁵FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Chodová Planá, s. 69 - 80. ISBN 978-80-86125-81-7.

židovské víry, v roce 1900 zde žilo 47 Izraelitů a ještě v roce 1930 se k judaismu přihlásilo 15 občanů. Soužití zdejší židovské komunity s majoritními křesťany dobový zdroj označuje jako dobré.

76

Soustředění židovských domů bylo v dnešní Klenovské ulici, nicméně se nejednalo o kompaktní uzavřené ghetto. Na východní straně této ulice stávala i synagoga, dnes hasičská zbrojnice čp. 190 (Obr. 16). Budova byla postavena v roce 1723, o čemž svědčil i nápis nad vchodem.⁷⁷ Dobový zdroj popisuje synagogu jako provedenou v barokním stylu neznámým mistrem. Podle prolamovaného barokního zábradlí na emporách (pro zpěváky) se usuzuje, že ji stavěl týž mistr, jako Janovickou faru. Empora je osvětlena oknem z ulice nad vchodem. Modlitební sál byl čtvercový o straně 9,5 m s báňovitou klenbou, uprostřed sálu stávala zděná polygonální bima (či almemor). Toto uspořádání svědčilo o starobylosti synagogy a provozování bohoslužeb v ortodoxním ritu. Do ulice i na zadní stranu směřovala po dvou bohatě prolamovaných barokních rámovaných oknech (Obr. 17). Fasáda byla členěna dvěma lizény (lizéna-ploché výstupky ve zdi naznačující pilíř), při krajích a mezi okny s hlavicemi. Na severní straně stávala škola - cheder (dnes přestavěna k obytným účelům). Do synagogy a školy se vstupovalo jedním vchodem se společnou předsíní.⁷⁸ Stavba byla radikálně přestavěna v roce 1951 na hasičskou zbrojnici, z její původní podoby nezbylo téměř nic. Vnější slohové prvky byly odstraněny, modlitební sál byl rozdělen na dvě podlaží. Zachována je však původní klenba sálu se štukovou výzdobou a arkády ženské galerie.⁷⁹ U synagogy je doloženo působení šesti rabínů až do roku 1873, později si již nepočetná náboženská obec vlastního rabína nevydržovala a městečko spadalo pod duchovní péči rabinátu v Klatovech.⁸⁰

⁷⁶ POLÁK, Karel. Dějiny Židů v Janovicích nad Úhlavou. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 391 - 393.

⁷⁷ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Janovice nad Úhlavou, s. 173 - 174. ISBN 80-86517-64-0.

⁷⁸ POLÁK, Karel. Dějiny Židů v Janovicích nad Úhlavou. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 391 - 393.

⁷⁹ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 2. 1. vydání*. Praha: Libri, 1997. s. 565. ISBN 80-85983-14-1.

⁸⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Janovice nad Úhlavou, s. 173 - 174. ISBN 80-86517-64-0.

Obr. 16 Janovice nad Úhlavou

Obr. 17 Interiér synagogy v Janovicích nad Úhlavou

Kasejovice - něm. Kassejowitz (okr. Plzeň jih)

První dům zakoupený Židem v Kasejovicích byla chalupa pod hrází Pivovarského rybníka, kterou zakoupil v roce 1597 Žid Jakub Malý. V roce 1618 byly v Kasejovicích čtyři židovské páry, v roce 1669 zde měli Židé již pět domů a v roce 1686 vzrostl počet Židů v Kasejovicích na 14 párů. V roce 1726, kdy byl vydán translokační reskript o vzniku ghett, bylo založeno židovské město (ghetto) pod pivovarským rybníkem, kde bylo postaveno zprvu 6 a později dalších 7 domků. V té době bydlelo v Kasejovicích již 25 mužských členů židovské obce.⁸¹

Kasejovičtí Židé se zabývali zejména řeznictvím, sklenářstvím, koželužstvím a krejčovstvím. Obchodovali s látkami, plátnem, kůžemi, peřím, kořením a s koňmi. Ze svobodných povolání měli v oblibě ranhojičství a učitelství. Rozšířené bylo půjčování peněz na úroky a proti zástavám. Od konce 17. století vybírali též mýtné z pěti šraňků, z nichž dva byly zřízeny při cestě do Nepomuka a po jednom bylo u zvonice, u fary a při cestě do Lnář.

Židé měli svoji samosprávu a pouze v důležitých záležitostech podléhali vrchnosti. Správu židovské obce vedl židovský rychtář s dvěma staršími. Duchovní záležitosti měli na starosti rabíni. V druhé polovině 18. století byl zřízen úřad krajského rabína, který měl pro kasejovické sídlo v březnických Lokšanech.

Neustálé spory mezi Židy a ostatními kasejovickými občany vedly v letech 1725 – 1730 k založení židovského města pod Pivovarským rybníkem. Ghetto bylo vytvořeno jako uzavřený urbanistický celek na okraji obce, vyměřený podle zásad barokní symetrie. Bylo zde 14 přízemních domů, které obklopovaly pravidelné náměstí, v jeho centru byla vystavěna synagoga obklopená symetricky 4 domky. Obvykle v nich bydlely dvě rodiny - jedna v přízemí a druhá v patře. Dispozice zástavby je dosud z větší části zachována, pouze z jedné strany byla porušena socialistickou výstavbou.⁸²

⁸¹ KÁRA, Jan. Dějiny Židů v Kasejovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 261 - 264.

⁸² FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Kasejovice, s. 85. ISBN 80-900895-1-8.

Duchovním účelům sloužila již v roce 1618 modlitebna, která se nacházela v domku vedle hostince na Velké Vrčení.⁸³ Synagoga byla postavena v době největšího rozmachu židovské obce v roce 1762 ve středu nově založeného ghetta. Roku 1793 vyhořela, do roku 1810 byla provizorně obnovena a asi kolem roku 1830 byla upravena do dnešní pozdně barokní podoby (Obr. 18) místním zednickým mistrem Janem Sudou. Je to velká patrová budova obdélného

Obr. 18 Kasejovice - vstup pro muže

půdorysu, pozoruhodná mimo jiné i neobvyklými okny tzv. kasulového tvaru, která se u nás vyskytují většinou jen na katolických církevních stavbách. Rovněž výjimečné je také umístění modlitebny v patře, v dolním podlaží se nacházela škola a byt kantora. Synagoga

sloužila nejen k duchovním účelům, ale také k vyučování a vykládání bible, proto byla též nazývána školou. Bohoslužby se v ní konaly až do 20. let 20. století, kdy do ní byla umístěna judaistická a historická sbírka místního rodáka Václava Mentbergera. Za druhé světové války byla využita jako sklad židovského nábytku. Po roce 1994 byla restaurována a zpřístupněna jako městské muzeum s expozicí o dějinách kasejovických Židů. Dochoval se svatostánek z 1. třetiny 19. století, ornamentální výzdoba hlavního sálu s geometrickým a rostlinným vzorem a typická kasulová okna. V synagoze bývalo oddělení pro ženy, do kterého se vcházelo zvláštním vchodem (Obr. 19) - dnešní vstup do muzea. Muži do synagogy vstupovali východní stranou budovy po schodech do suterénu, kde byla umístěna rovněž černá kuchyně a odtud pak dřevěným schodištěm vystupovali do sálu synagogy. V sále bylo umístěno 66 mužských a 45 ženských sedadel.⁸⁴ Židovské obyvatelstvo žilo v městečku ještě v předvečer

⁸³ VEČEŘOVÁ Petra. *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. První vydání. Praha : Olympia, 2009. Kasejovice, s. 107. ISBN 978-80-7376-142-4

⁸⁴ *Atlas Česka* [online]. c 2007 - 2009 [cit. 2011-01-06]. Synagoga Kasejovice. Dostupné z WWW: <<http://www.atlasceska.cz/plzensky-kraj/synagoga-kasejovice/>>.

2. světové války. Všichni kasejovičtí Židé zahynuli ve vyhlazovacích táborech, holocaust přežila pouze jedna žena.⁸⁵

Obr. 19 Kasejovice - vstup pro ženy

Lesná - něm. Schönwald (okr. Tachov)

Tachovsko se vyznačovalo mimořádně hustou sítí venkovských židovských obcí. Podobně početné židovské osídlení bychom jinde v Čechách nenašli.⁸⁶ Bylo tomu tak zřejmě z profesních důvodů, Židé byli v minulosti specializováni hlavně na obchod, jiná možnost obživy jim ostatně nebyla až do občanského zrovnoprávnění po roce 1848 povolena. Tachovskem vždy vedly (a je tomu tak dodnes) hlavní obchodní cesty do západní Evropy a sídlit zde bylo pro obchodníky samozřejmě výhodné.⁸⁷ Kdy přišli do Lesné první Židé, není přesně známo. Z písemných pramenů je pouze zřejmé, že zdejší vrchnost (rytíři

⁸⁵ *Židovská cesta na Plzeňsku* [online]. c 2001 - 2010 [cit. 2011-01-06]. Kasejovice. Dostupné z WWW: <http://www.jewish-route.eu/mesta/05_kasejovice/kasejovice.htm>.

⁸⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakl. Českého lesa, 1998. Lesná / Schönwald, s. 29 - 31. ISBN 80-86125-03-3.

⁸⁷ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 15.12.2007 [cit. 2011-01-06]. Lesná - synagoga (Schönwald-Synagoge) – Stručná historie synagogy v Lesné a zdejší židovské obce. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445941>>

Širntyngarové) povolila usazení první židovské rodiny před rokem 1618. K tomuto roku se v místě uvádějí už 4 rodiny. Počet zdejších židovských usedlíků postupně vzrůstal, rozrod obyvatelstva byl v této době ostatně obecným jevem, nejvíce židovských obyvatel měla Lesná v roce 1850 a to 98 osob (asi 11% všeho obyvatelstva). Po občanském zrovnoprávnění počet místních Židů už jen klesal v důsledku stěhování do Tachova a větších měst. Roku 1892 byla proto zdejší židovská obec připojena k obci tachovské. V roce 1930 žily ještě v Lesné 3 židovské rodiny.

Obr. 20 Lesná

Není známo, že by v Lesné existovala přesně ohraničená židovská čtvrť nebo ulice, ale židovské domy byly soustředěné daleko od katolického kostela ve východní polovině obce. Židovská náboženská obec se zde ustanovila v průběhu 18.

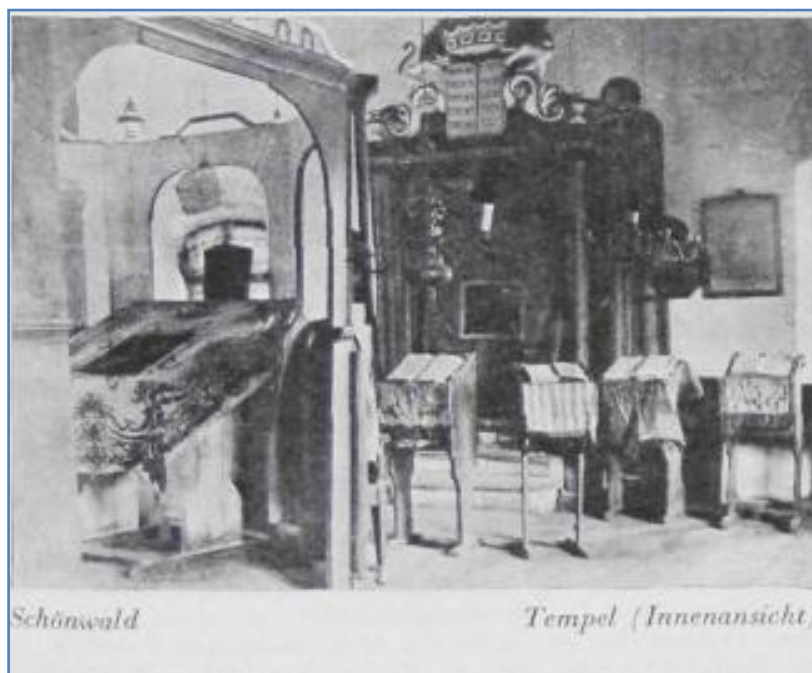
století, kdy si zároveň zřídila i modlitebnu a konfesijní jednotřídnou školu.⁸⁸ Židovské náboženské obce již od dávných dob dbaly, aby se i dětem z nejchudších rodin dostalo vzdělání. V dobách kdy v křesťanské společnosti převládala negramotnost, téměř každý Žid ovládal čtení a psaní v hebrejštině, která se používala v liturgii. Vyšší vzdělání bylo možné získat v tzv. ješivě, vyšší škole, připravující i rabíny. Ta byla v 18. a 19. století zřízena i v Tachově a byla proslulá jako významné talmudské učiliště.⁸⁹

Stáří pozdější zdejší synagogy není známo. Historik architektury arch. Alfred Grotte se však na základě shodných architektonických detailů domníval, že projektantem budovy mohl být tentýž stavební mistr, který v roce 1787 dokončoval pozdně barokní úpravy

⁸⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakl. Českého lesa, 1998. Lesná / Schönwald, s. 29 - 31. ISBN 80-86125-03-3.

⁸⁹ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 15.12.2007 [cit. 2011-01-06]. Lesná - synagoga (Schönwald-Synagoge) – Stručná historie synagogy v Lesné a zdejší židovské obce. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445941>>

místního zámku⁹⁰. Synagoga (Obr. 20) zřejmě pochází také z této doby. Jednalo se o výstavní barokní budovu s mansardovou střechou, vnější zdi byly členěny svislými lizénovými pásy (lizéna, plochý výstupek ve zdi naznačující pilíř). Stávala pod hrází rybníčku Schmiedweiher (všechny čtyři někdejší rybníčky v obci byly vysušeny a zasypány). V přízemí budovy se nacházel byt pro duchovního, popřípadě učitele a zaklenutá rituální lázeň - mikve. V patře vedly dvojce dveře do dvou oddělených modlitebních prostor pro muže a ženy. Sál pro muže byl zaklenutý nepravou dřevěnou klenbou o rozměrech 10,6 x 8,8 m se šesti okny do tří světových stran. Při východní stěně stával aron ha-kodeš (schrána na tóru) barokně-klasicistního typu se čtyřmi oblými sloupy po stranách (Obr. 21). Uprostřed sálu byla osmiboká bima, či almemor (řečniště) o průměru 3 m (viz příloha č. 7). Toto uspořádání svědčilo o stáří synagogy a ortodoxním ritu bohoslužeb. Synagoga neměla zvýšenou ženskou galerii, ženské oddělení tvořila sousední místnost o rozměrech 6,3 x 4,6 m ve stejné výškové úrovni, propojená s mužským sálem třemi průhledovými oblouky, kterými ženy sledovaly bohoslužbu. V Lesné je písemnostmi doložen pouze jeden rabín (Karl Josef Polesi, bývalý rabín v Liběšicích, Velharticích, Lítňi a Mirovicích, zemřel v Lesné 1893 ve stáří 66 let), není však jisté, zdali v místě nežil

Obr. 21 Interiér synagogy

jen na odpočinku u svého syna.⁹¹ O dalším ze zdejších

učitelů a rabínů Jissacheru Berovi vypovídá pouze náhrobek ze židovského hřbitova v Pořejově, který nese dataci r. 1738. V novější době si nepočetná náboženská obec rabína nemohla zřejmě trvale dovolit. Zdejší duchovní správu vedl rabinát v Tachově, místní bohoslužby obstarávali chazani (kantoři), kteří byli většinou i učiteli v židovské škole. Ta

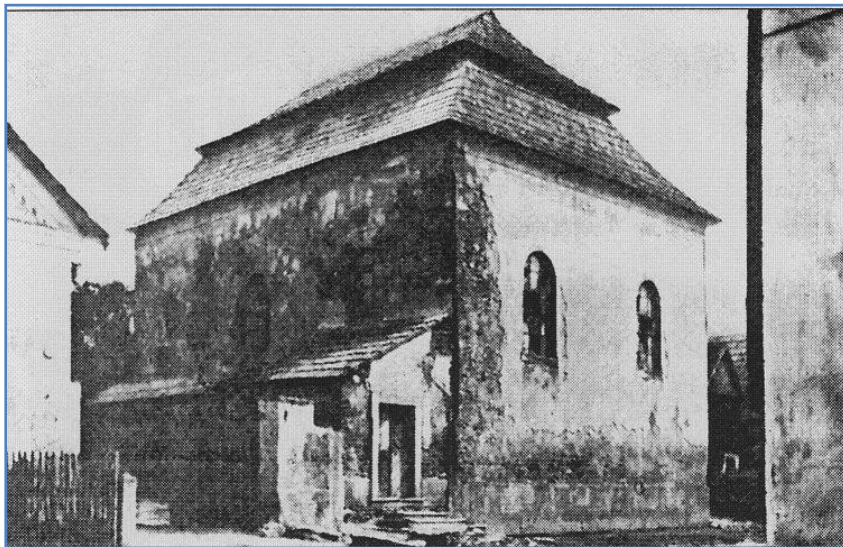
⁹⁰ GROTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. Dorfsynagogen im westlichen Böhmen, s 89 – 92.

⁹¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Lesná, s. 87 - 94. ISBN 978-80-86125-81-7.

stávala severně v sousedství synagogy, dnes je zbořena.⁹² Po 1. světové válce zde bohoslužby definitivně ustaly a roku 1927 byl objekt odprodán jednomu z nežidovských sousedů, který jej adaptoval k bydlení.⁹³ Dnešní dům čp. 77 po radikální přestavbě již v ničem nepřipomíná původní stavbu, fasády byly zbaveny všech ozdobných prvků, střecha byla přestavěna na sedlovou a původní okna byla nahrazena moderními.⁹⁴

Nové Sedliště - něm. Neu-Zedlisch (okr. Tachov)

Nepočetné židovské osídlení snad existovalo už v první polovině 16. stol. Berní rula uvádí v 17. stol. jen dva muže židovského vyznání. Od poloviny 17. stol. pak počet židovských obyvatel ve vsi vzrůstal, až zde v roce 1838 žilo 46 rodin. Po roce 1850 začalo rychle židovských rodin ubývat v důsledku stěhování se do větších měst. Náboženská obec s modlitebnou existovala v Novém Sedlišti zřejmě už před rokem 1700. Ke zdejší obci náležely rovněž židovské rodiny žijící v okolí, především ve Starém Sedlišti, v Kořeni, v Mutěnině, ve Švihově i jinde. Po odstěhování téměř všech Židů ze vsi a po uzavření synagogy roku 1911, byla roku 1914 zdejší náboženská obec zrušena a věřící byli připojeni k obci v Tachově.

Obr. 22 Nové Sedliště

Poměrně rozsáhlá židovská čtvrť zaujímala v 18. a 19. stol. střed vsi. Nešlo však o kompaktní ghetto, protože mezi židovskými domy, které tvořily většinu, stály i domy nežidovských rolníků. Mnohé židovské domy se od křesťanských

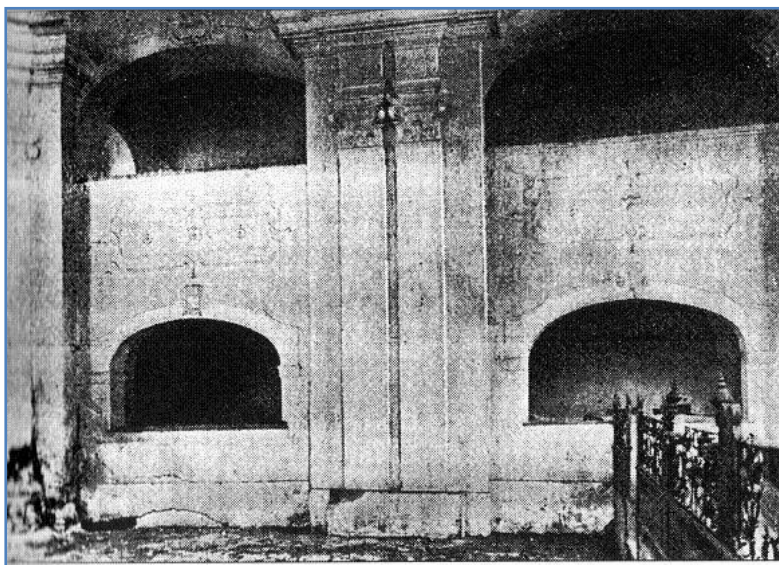
⁹² FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 15.12.2007 [cit. 2011-01-06]. Lesná - synagoga (Schönwald-Synagoge) – Stručná historie synagogy v Lesné a zdejší židovské obce. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445941>>

⁹³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Lesná, s. 87 - 94. ISBN 978-80-86125-81-7.

⁹⁴ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 15.12.2007 [cit. 2011-01-06]. Lesná - synagoga (Schönwald-Synagoge) – Stručná historie synagogy v Lesné a zdejší židovské obce. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445941>>

lišily svým vzhledem. U židovských domů šlo o architekturu městského typu, tedy o patrové obytné domy bez hospodářských objektů, které byly zděné. Křesťanské usedlosti s hospodářskými budovami byly ještě v roce 1838 dřevěné. Po 2. světové válce zůstala většina domů neobydlená, což vedlo k tomu, že byly zbourány.⁹⁵

První dřevěná synagoga byla ve vsi postavena roku 1703. Není známo, kde přesně stála, podle záznamů však víme, že v ní bylo 40 mužských a 28 ženských sedadel a že byla zbourána kolem roku 1786. V letech 1786 – 88 byla na hlavní ulici postavena nová kamenná synagoga v barokním slohu jistým stavebním mistrem Gallusem⁹⁶ (Obr. 22). Stavba byla dokončena jen několik let po barokní přestavbě místního katolického kostela N. Trojice, interiéry synagogy a kostela měly tolik shodných rysů, že byly podle názoru historika architektury arch. A. Grotta pravděpodobně dílem téhož projektanta, který byl snad ovlivněn podobou vrcholně barokního chrámu Nanebevzetí P. Marie v Přešticích, který byl projektován slavným K. I. Dienzenhoferem.⁹⁷ Zvenčí byla budova velmi prostá, bez jakýchkoli ozdobných prvků, uvnitř však skrývala pozoruhodný barokní interiér. Hlavní modlitební sál o rozměrech 10,5 x 9 m a výšce přes 10 m, byl sklenutý osmidílnou klášterní

Obr. 23 Ženská loď s arkádovými oblouky

klenbou, vyzdobený pilastry s antikizujícími hlavicemi, páskovými ornamenty a členitými kartušemi na stěnách (viz. příloha č. 8). Severní strana sálu byla propojena čtyřmi širokými obloukovými okny s dvoupodlažní ženskou částí synagogy. Podle záznamů z roku 1860 tu bylo celkem 62 mužských a 44 ženských sedadel. Připojení postranní

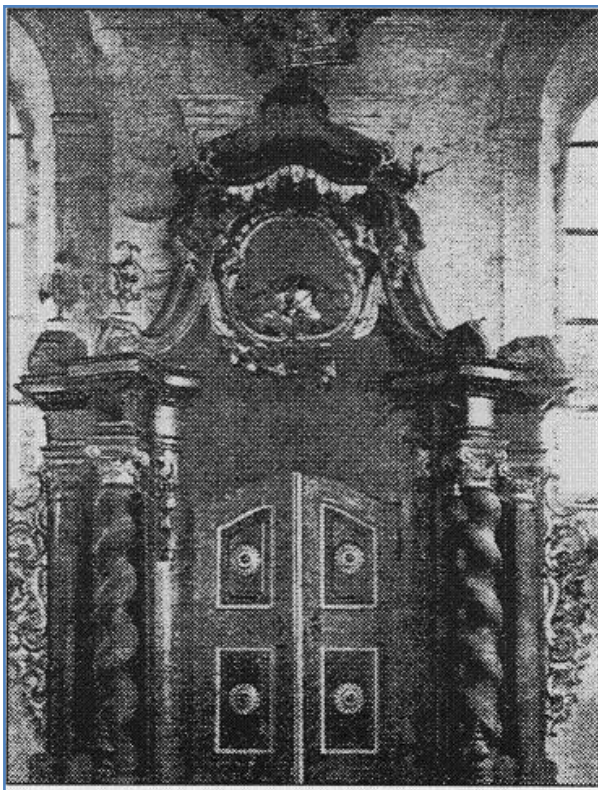
ženské lodě, otevřená do hlavního sálu arkádovými oblouky (Obr. 23), bylo typické jen pro západní Čechy. Umělecky významný byl barokní dřevěný aron ha-kodeš při východní stěně

⁹⁵ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakl. Českého lesa, 1998. Nové Sedliště / Neuzedlisch, s. 32 - 37. ISBN 80-86125-03-3.

⁹⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Nové Sedliště, s. 98 - 110. ISBN 978-80-86125-81-7.

⁹⁷ GROTT, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. Der Klostersgewölbetypus Nordwest Böhmens, s. 66 – 86.

sálu (Obr. 24 a 25). Arch. Grotte se na základě svého výzkumu domníval, že šlo o přenesený oltář z některého katolického kostela, který byl pro potřeby židovského kultu jen nepatrně upraven. Podle nedoložené místní pověsti se jednalo o oltář ze zrušeného kláštera v Kladrubech u Stříbra. Záznam v obecní knize však dosvědčuje, že jej na své náklady nechal zhotovit Samuel Bloch. Po odstěhování většiny Židů ze vsi roku 1911 definitivně skončily bohoslužby ve zdejší synagoze. Její vnitřní vybavení včetně aronu bylo v roce 1912 přeneseno do nově postavené synagogy v Tachově. Neužívaná synagoga postupně chátrala, takže ji židovská náboženská obec v roce 1918 odprodala na stavební materiál. Budova pak byla do základů zbourána a jejím jediným viditelným pozůstatkem zůstává do dnes její žulový portál s Davidovou hvězdou a letopočtem 1786, který byl použit při stavbě hospodářské přístavby k domu čp. 66 v severovýchodní části vsi, kde je dodnes.⁹⁸

Obr. 24 Barokní aron ha-kodeš**Obr. 25 Synagogální opona z let 1768-69**

⁹⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Nové Sedliště, s. 98 - 110. ISBN 978-80-86125-81-7.

Pořejov - něm. Purschau (okr. Tachov)

O počátcích židovského osídlení není nic známo. Berní rula z poloviny 17. století uvádí dva dospělé muže a dva chlapce. Od poloviny 18. do poloviny 19. století počet Židů vzrůstal. V roce 1860 bylo ve vsi 95 židovských obyvatel. Později začal počet Židů v důsledku stěhování se do měst rychle klesat. Poslední rodina se ze vsi odstěhovala do Tachova v roce 1937.

Ve druhé polovině 18. stol. se zde ustavila náboženská obec, která si zřídila modlitebnu v některém z obytných domů. Nejpozději roku 1890 však byla vyliďňující se náboženská obec připojena k židovské náboženské obci v Novém Sedlišti.

Židovské domy byly rozptýlené mezi katolickými v různých částech návsi i v prostoru

Obr. 26 Pořejov

bývalého vrchnostenského hospodářského dvora. Roku 1765 byla místo dosavadní modlitebny, přestavbou rohové části původního barokního zámku, zřízena synagoga (Obr. 26). Byla to masivní patrová stavba s kamennými zdmi silnými asi 80 cm. Celé patro zaujímal nevelký modlitební sál o rozměrech 9,5 x 6,5 m, zaklenutý prostou tzv. neckovou klenbou a osvětlovaný sedmi vysokými okny. Do jižní části sálu byla vestavěna dřevěná ženská galerie o šířce 1,7 m, přístupná po dřevěném schodišti, umístěném v dřevěném přístavku na vnější straně budovy. Vnitřní dispozice sálu odpovídala konzervativnímu bohoslužebnému ritu. Uprostřed prostoru stála rozměrná osmiboká bima (řečniště), pravděpodobně kamenná, o

průměru 3 m (viz příloha č. 9). Všechna mužská sedadla byla rozmístěna podél stěn, takže muži seděli tváří ke středu sálu. Poblíž vstupu, pod ženskou galerií, stála zvláštní lavice pro přespolní žebráky a náhodné příchozí. V přízemí, pod modlitebním sálem, byl byt rabína a světnice pro školní vyučování. Synagoga sloužila k bohoslužbám do konce 19. století. Roku 1904 byla poškozena požárem a roku 1919 byla prodána do soukromého vlastnictví. Na jaře 1945, při obléhání Pořejova americkou armádou, byla synagoga spolu s mnoha dalšími domy

pobořena střelbou a brzy po válce byly její zbytky zcela zbořeny. Po roce 1970 pak byly postupně zbořeny všechny místní domy i zámek, čímž vesnice zcela zanikla.⁹⁹

Radnice - něm. Radnitz (okr. Rokycany)

Židé se v Radnicích usadili snad už v 15. století, doložení jsou od počátku 16. století, zřejmě v souvislosti s vystěhováním Židů z Plzně v roce 1504. Kdy byla založena místní židovská obec, není známo, doložena je až v 19. století, ale byla zcela jistě mnohem starší. Židovská obec vznikla odštěpením od mateřské obce v Terešově a Oseku.¹⁰⁰ V roce 1702 Židé tvořili 8% obyvatel města. Po polovině 19. století počet židovských rodin prudce vzrostl, takže zde v roce 1880 žilo 150 osob. Od té doby počet Židů ve městě klesal. Obec byla zrušena v roce 1935, kdy byla připojena k náboženské obci v Rokycanech.¹⁰¹

Poblíž centra, v místech za novou budovou hotelu směrem k potoku, je dosud zachována větší část dispozice bývalého židovského ghetta i s některými původními domky.

Obr. 27 Radnice

Jedná se o unikátně dochovaný urbanistický prvek, v jehož centru stojí pozdně barokní synagoga. (Obr. 27) Podle nápisu na západní stěně pochází její budova z roku 1781. Byla vystavěna zřejmě v souvislosti s reformami Josefa II., které židovskému

⁹⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Pořejov, s. 116 - 122. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹⁰⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Radnice, s. 14.

¹⁰¹ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 6. 1. vydání*. Praha: Libri, 1996. s. 274. ISBN 80-7277-040-3.

obyvatelstvu přinesly některá práva včetně práva budování synagog.¹⁰² Mírně obdélná budova synagogy s valbovou střechou je tvořena dvěma trakty. Větší na jihu obsahuje čtvercový sál, úzký patrový severní díl má v přízemí prostor s topeništěm, snad doklad pekárny macesů či zimní modlitebny a schodiště na ženskou galerii v patře. Galerie se do sálu otevírá dvěma velkými polokruhovými okny s motivy rustikálně stylizovaných květů, listových girland a srdcí. Odlišné výškové uspořádání obou traktů se projevuje na fasádách. Sál je osvětlován po každé straně dvěma vysokými, polokruhově zaklenutými okny. Rozměrově shodná okna galerie jsou umístěna o polovinu výše. Okna bývala zvenku doplněna dvoukřídlými okenicemi, ze kterých zůstaly zachovány závěsné skoby. Před západní vstup do sálu je přistavěna úzká předsíň s valbovou stříškou, původně s dřevěným ostěním portálu.

Uvnitř je zachována nika, ve které bylo umístěno nedochované umyvadlo - kijor. Prostor sálu je v souladu s tradicí o stupeň níže než vstup. Kamenný portál s pozdně barokní zalomenou lištou zůstal zachován v samostatném západním vstupu ke galerii. Portál je z neznámých důvodů osazen „vzhůru nohama“, tedy překladem v pozici prahu. Způsob osazení svědčí o druhotném umístění do původně menšího otvoru, portál byl zřejmě přenesen z vedlejšího zámku, představovaného po požáru v polovině 19. století.

Fasády prošly dvojí úpravou. Původní pozdně barokní členění tvořil lesénový rámec s pilastry v nárožích a meziokenních pilířích s plastickými čabrákami s navěšenými rokajovými motivy, okna měla plastické

Obr. 28 Radnice – východní stěna synagogy

šambrány. Zřejmě v první polovině 19.

století došlo ke klasicistní úpravě, při které byly odstraněny čabraky, lesény s pilastry

¹⁰² Židovská cesta na Plzeňsku [online]. c 2001 - 2010 [cit. 2011-01-06]. Radnice. Dostupné z WWW: <
http://www.jewish-route.eu/mesta/14_radnice/radnice.htm

upraveny do formy jednoduchých pilastrů a pod římsou byl vytvořen čabrákou pás. Ze starší úpravy byla zřejmě ponechána nejnáročněji vyzdobená východní stěna (Obr. 28), kde byl na římse meziokenního pilastru vymodelován ve štku stylizovaný ležící lev a nad ním bohaté orámování trojúhelného okénka, otevřeného do stěny nad svatostánkem. Nad vstupem byl plasticky ve štku vymodelován hebrejský nápis (blíže neurčený verš žalmu – písmo je narušeno novější opravou). Fasáda byla opatřena šmolkově modrým nátěrem článků a okrovými plochami. Obě úpravy fasád měly výrazně rustikální charakter. Později, asi na konci 19. století, došlo již pouze k novému nátěru fasády ve skořicovém odstínu s olivově zelenými články.

Interiér sálu byl řešen v jednodušší starší formě, k eklektické bohaté šablonové výmalbě, známé například z Kasejovic, zde nedošlo. V jeho středu stávala polygonální bima, jejíž tvar a podobu je možno již jen odhadovat podle dobové fotografie. Svatostánek tvořený původně pouze dřevěnou skříní pod vyloženou zalamovanou štukovou římsou, byl později doplněný o již zaniklou dřevěnou a kaširovanou architekturu se sloupovou edikulou, která původní římsu v rozích porušila. Kolem něj byl na východní stěně iluzivně vymalován rudý baldachýn, sepnutý v ose nad osvětlovacím okénkem. Pod okénkem byl zjištěn zbytek nápisu, obdobně jako na protilehlé stěně nad vstupem. Výmalba stěn byla světle okrová s červeně vymalovanými štukovými páskovými šambránami kolem polokruhově zaklenutých oken, strop tvořený bedněnou omítanou plackovou klenbou byl šmolkově modrý s vyzlacenými hvězdami. Na půdě, využívané kdysi podle zvyku jako geniza k uložení poškozených knih, se podařilo při opravě střechy najít řadu zlomků tisků, které převzalo Židovské muzeum v Praze.¹⁰³

K bohoslužebným účelům sloužila synagoga do nacistické okupace. V letech 1945 - 92 byla pak budova využívána jako garáž a autodílna. V současné době se o obnovu synagogy a její důstojné využití stará místní ekologické sdružení organizace Českého svazu ochránců přírody Radnice, která v roce 1992 synagogu restaurovala. Exteriér je zachován v původní podobě – omítka včetně pilastrů, plastického lvíčka a hebrejského nápisu nad vchodem pro muže. V interiéru nad výklenkem pro svatostánek je zachováno desatero a část štukové výzdoby na klenbě a zdech modlitebního sálu i ženské galerie. Budova synagogy je

¹⁰³ KAREL, Tomáš. Židovské stavební památky v západních Čechách. *Pěší zóna*. 2000, 6, s. 5-16.

památkově chráněná a v současnosti je využívána k příležitostným kulturním účelům (koncerty, výstavy) a jako sídlo Ekocentra.¹⁰⁴

Radnická synagoga je spjata s významnou osobností, v letech 1843 - 46 zde působil rabín Isak Mayer Weis-Wise, který se často dostával do sporu s úřady pro své nekonformní postoje a v roce 1846 musel tajně uprchnout ze země. Se svou rodinou se uchýlil do Ameriky, kde se stal zakladatelem reformního judaismu. V Cincinnati založil rabínský teologický seminář Hebrew Union College, dodnes nejvýznamnější americkou židovskou náboženskou školu.¹⁰⁵

Stráž - něm. Neustadt am Klinger (okr. Tachov)

V městečku Stráži existovalo jedno z nejstarších židovských osídlení v českých zemích vůbec. I když zde není znám počátek židovského osídlení, první židovské rodiny se zde usadily už na počátku 14. století, po pogromech a vypovězení z bavorských a franckých měst, které na konci 13. stol. vyvolal francký vůdce davů Rintfleisch. Místní náboženská židovská obec středověkého původu si udržela některé liturgické zvláštnosti a zvyky, které pocházely zřejmě z původních sídlišť v Německu.¹⁰⁶ Židé jsou zde doloženi již k roku 1331, kdy král Jan Lucemburský přenechává příjmy z místních Židů zdejší obci (právní úpravou Přemysla Otakara II. z roku 1254 tzv. Statuta Judaeorum byli jinak Židé majetkem královského regálu). Podle dnes dochovaných pramenů je zde židovské osídlení doloženo teprve od 15. století. Až do poloviny 19. století zdejší počet židovských obyvatel vzrůstal, v roce 1724 je doloženo 18 rodin s 98 osobami, v roce 1793 je to 30 rodin se 158 osobami, ale později už počet židovských obyvatel klesal následkem stěhování se do větších měst, takže v roce 1900 je to pouze 81 osob, což bylo tehdy téměř 7% obyvatelstva a v roce 1930 už jen 31 osob, tedy 3,1% obyvatelstva. V roce 1945 se z nacistických vyhlazovacích táborů vrátili pouze 3 lidé.¹⁰⁷

Židovské domy byly soustředěny v ulici tzv. Horního města (Oberstadt), na historické mapě Židovské město (Judenstadt), to je dnešní západní část obce (směrem na

¹⁰⁴ VEČEŘOVÁ Petra. *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. První vydání. Praha : Olympia, 2009. Radnice (u Rokycan), s. 126. ISBN 978-80-7376-142-4

¹⁰⁵ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Radnice, s. 15.

¹⁰⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Stráž / Neustadt (am Klinger), s. 40 - 44. ISBN 80-86125-03-3.

¹⁰⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Stráž, s. 129 - 140. ISBN 978-80-86125-81-7.

Souměř). Nešlo však o kompaktní ghetto, byly zde i domy křesťanů.¹⁰⁸ Původní synagoga stávala nejpozději od 2. poloviny 17. století na jižní straně této ulice, podle nejstarší dochované zmínky byla v roce 1661 obnovena, v roce 1876 byla zničena požárem. Od roku 1882 byla na jejím místě vystavěna nová barokní budova, při jejíž stavbě byly pravděpodobně použity některé původní zdi. Od poloviny 18. století je u synagogy doložena řada rabínů, na počátku 19. století ve Stráži sídlil i krajský rabín plzeňského kraje Samuel Kohn. Po roce 1930 již početně slabá náboženská obec vlastního rabína neměla a náboženské obřady vykonával kantor (chazan) Pinkas Löw, zde usazený válečný uprchlík z Haliče.¹⁰⁹ Synagoga

Obr. 29 Interiér synagogy ve Stráži

stála v prostoru za dnešním domem čp. 200. Budova byla zničena v průběhu hanebné tzv. křišťálové noci (9. - 10. 11. 1938), kdy fanatická nacistická spodina vyrabovala židovské domy, naházela rituální předměty i ostatní židovské památky do synagogy a vše zapálila. Pověstná německá důkladnost zde však příliš nezpracovala, neboť ohořelé trosky stály až do konce padesátých let, kdy byly zbořeny.¹¹⁰ Jako zídka mezi sousedními domy je na dvorku čp. 200 zachováno torzo severní a západní zdi synagogy, v severní zdi se dochovala i horní část válcového výklenku, v němž bývalo umístěno umývadlo - kijor. Žádné obrázky, ani fotografie exteriéru synagogy nejsou známy, dochoval se pouze snímek části interiéru.

(Obr. 29) Na vzácném snímku interiéru je vidět nejen tvar oken někdejší synagogy, ale i aron ha-kodeš (schrána na tóru) orientovaný na východ a amud (pult ke čtení z tóry).¹¹¹

¹⁰⁸ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 25.4.2007 [cit. 2011-01-06]. Stráž-synagoga (Neustadt am Klinger-Synagoge) - Z historie židovského osídlení městečka Stráž. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1443281>>.

¹⁰⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Stráž, s. 129 - 140. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹¹⁰ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 25.4.2007 [cit. 2011-01-06]. Stráž-synagoga (Neustadt am Klinger-Synagoge) - Z historie židovského osídlení městečka Stráž. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1443281>>.

¹¹¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Stráž, s. 129 - 140. ISBN 978-80-86125-81-7.

Strážov - něm. Drosau (okr. Klatovy)

Vznik Strážova spadá do doby, kdy čeští králové zajišťovali jihozápadní hranici Čech proti vpádům loupeživých sousedů Bavorů. Na ostrohu nad řekou Strážovkou byla vybudována pomezí strážní tvrz, pod jejíž ochranou se záhy začalo usazovat nové obyvatelstvo, sedláci a Židé. Židovská obec v pošumavském městečku Strážov tak byla velice starobylá a patřila mezi nejstarší židovské obce v Čechách. První listina zmiňující se o přítomnosti Židů pochází z roku 1405. Jejich počet listina neuvádí, ale v roce 1441 zde Židé měli obývat již 16 domů a v 16. století je uváděno 20 židovských domů. Tento počet zůstal ustálen až do roku 1848, kdy Židé obývali stejný počet domů a žilo v nich 43 rodin. Jednalo se o nejpočetnější židovskou obec na Klatovsku.¹¹² Po občanském zrovnoprávnění však počet židovských obyvatel jen klesal, v roce 1880 to bylo 78 osob židovské víry, v roce 1900 zde bydlelo 42 Židů a poslední údaj z roku 1930 uvádí 4 občany hlásící se k judaismu.¹¹³

Židovské ghetto bývalo v severozápadní části městečka za hradbami středověkého opevnění. Později se této části neoficiálně říkalo Židovská ulice. Židovské domy byly většinou jednopatrové, stavěné z kamene s klenutými přízemními jizbami. Nejprve bývaly židovské domy označeny římskými čísly, od roku 1880 pak běžnými arabskými. Židovským

Obr. 30 Strážov

majitelům patřily domy čp. 180-199, většina z nich je v různých přestavbách dochována. Židovská ulice byla na rozdíl od ostatních strážovských ulic vydlážděna.¹¹⁴

První historická zpráva o existenci zdejší synagogy pochází

¹¹² KRÍŽEK, Rudolf. Dějiny Židů ve Strážově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 115 - 118.

¹¹³ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 7. 1. vydání*. Praha: Libri, 2008. s. 122. ISBN 978-80-7277-041-0.

¹¹⁴ KRÍŽEK, Rudolf. Dějiny Židů ve Strážově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 115 - 118.

z roku 1680, která zmiňuje dřevěnou stavbu. Novou zděnou synagogu si postavila zdejší židovská obec v roce 1808 v geometrickém středu židovské čtvrtě na severní straně Židovské ulice (Obr. 30). Bývala to bohatě vybavená barokní stavba.¹¹⁵ Se slábnoucí židovskou náboženskou obcí byla užívána k bohoslužbám stále méně. V roce 1882 vyhořela střecha synagogy, ale byla obnovena. Po roce 1905, kdy byla ve Strážově židovská náboženská obec zrušena, ustaly v synagoze bohoslužby úplně. V roce 1913 bylo její vnitřní zařízení převezeno do modlitebny v Kraslicích a budova později sloužila jako skladiště a sběrna odpadových surovin. V roce 1954 byla zbořena, na jejím místě je dnes zahrádka.¹¹⁶ Dochovaný jednopatrový dům čp. 189 býval školou (cheder) židovské náboženské obce, podle tehdejších zvyklostí býval v přízemí byt rabína a v patře učebna. Mimo ghetto u domu čp. 25 je dochována budova rituální židovské lázně-mikve, dříve se místo u vyhlášeného pramene "Perlovka" nazývalo "V lázni".¹¹⁷ Dnes domek slouží jako holubník a chlívký.¹¹⁸

¹¹⁵ KRÍŽEK, Rudolf. Dějiny Židů ve Strážově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 115 - 118.

¹¹⁶ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 7. 1. vydání*. Praha: Libri, 2008. s. 122. ISBN 978-80-7277-041-0.

¹¹⁷ KRÍŽEK, Rudolf. Dějiny Židů ve Strážově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 115 - 118.

¹¹⁸ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 7. 1. vydání*. Praha: Libri, 2008. s. 122. ISBN 978-80-7277-041-0.

5.2 Rokokový sloh

Spálené Poříčí - něm. Brenn-Poritschen (okr. Plzeň jih)

Židovské osídlení zde pochází zřejmě již z doby před rokem 1623, podle jiných pramenů byly první židovské rodiny povolány vrchností do městečka po třicetileté válce v 17. století, aby pozvedly zdejší hospodářský výnos. Obec byla tehdy zcela zničena průtahy vojsk a několikerým vypálením, proto je městečko od těch dob zváno Spáleným Poříčím. Nejprve bydlely židovské rodiny v pustých měšťanských domech, do roku 1680 však vrchnost postavila několik domů, které se staly základem pozdější židovské ulice. V dnešní podobě se však jedná o často přestavované domy, protože ty starší byly poškozeny požáry i povodněmi. Přesto zde najdeme např. budovu bývalé školy či dům řezníka. Unikátní je však tzv. Židovna (čp. 161). Je to původní stavba židovského domu s dochovanou černou kuchyní rozdělenou na část mléčnou a masnou. Dům dnes slouží jako restaurace a penzion, který nese jméno Joachima Lewidta, nejstaršího známého židovského majitele.¹¹⁹

Náboženská obec zde existovala už v době třicetileté války. V roce 1715 je v městečku uváděno 7 židovských rodin (40 osob), nejvíce židovských obyvatel zde žilo v roce 1880 -160

Obr. 31 Spálené Poříčí

osob, pak už počet obyvatel židovského vyznání jen klesal, v roce 1900 to bylo 108 osob a v roce 1930 už jen 23 osob.

První synagoga byla postavena údajně ve druhé čtvrtině 17. století na místě předbělohorského pivovaru. Po roce 1688 ji vrchnost hodlala přestavět, ale přestavba se kvůli požáru v roce 1690 neuskutečnila.

Druhá synagoga byla postavena snad až po polovině 18. století v Ostrovní ulici v židovské čtvrti. Byla to prostá rokoková stavba (Obr. 31) s členitým štítem. Zajímavé je skosení

¹¹⁹ Židovská cesta na Plzeňsku [online]. c 2001 - 2010 [cit. 2011-01-13]. Spálené Poříčí. Dostupné z WWW: <http://www.jewish-route.eu/mesta/16_sp-porici/sp-porici.htm>.

bočních pilířů stavby, běžně se tehdy nevyskytující. Na střeše byla umístěna korouhvička s Davidovou hvězdou. V 19. století byla budova synagogy stavebně upravena, okna byla zaklenuta stlačeným obloukem. V roce 1925 byla poškozena průtrží mračen a následně opravena. Později pro pokles věřících, kdy byla zdejší náboženská obec připojena k plzeňské obci, budova synagogy již nesloužila bohoslužebným účelům a pomalu pustla. V roce 1946 byla pro celkovou zchátralost zbořena.¹²⁰

Švihov - něm. Schwihau, Schwihof (okr. Klatovy)

Nejstarší zmínka o židovském osídlení (snad šlo jen o jednu rodinu) pochází z roku 1570, souvislé židovské osídlení začíná roku 1632. V roce 1724 žilo ve Švihově 15 rodin (78 osob), v roce 1846 17 rodin a v roce 1930 už jen 21 osob židovského vyznání. Židovská náboženská obec byla po roce 1890 pro úbytek členů připojena k ŽNO Klatovy.

Ghetto zde bylo zřízeno v Židovské ulici (dnes Vrchlického) údajně roku 1736, kdy

Obr. 32 Švihov

byla nařízena výměna domů mezi židovskými a křesťanskými obyvateli města. Od roku 1759 ale některé židovské rodiny znovu bydlely mimo ghetto.¹²¹

První dřevěnou synagogu na kamenné podezdívce povolila vrchnost

postavit na místě domku s dosavadní modlitebnou. Tato synagoga shořela při požáru Židovské ulice v roce 1773. Nová honosná synagoga (Obr. 32) byla postavena v rokokovém slohu v roce 1783 na spáleništi jednoho z obytných domků ve východní části Židovské ulice.

¹²⁰ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. : Díl 6. 1. vydání. Praha: Libri, 2004. s. 819. ISBN 80-7277-040-3.

¹²¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Kasejovice, s. 85. ISBN 80-900895-1-8.

Budova měla klenutý sál členěný pilastry s hlavicemi, rokokový svatostánek a podezděnou ženskou galerii. (Obr. 33) Bohoslužby se zde konaly do 20. let 20. století. V roce 1963 byla neudržovaná synagoga pro havarijní stav zbořena a na jejím místě dnes stojí obytná novostavba.¹²²

Obr. 33 Interiér synagogy okolo 1955

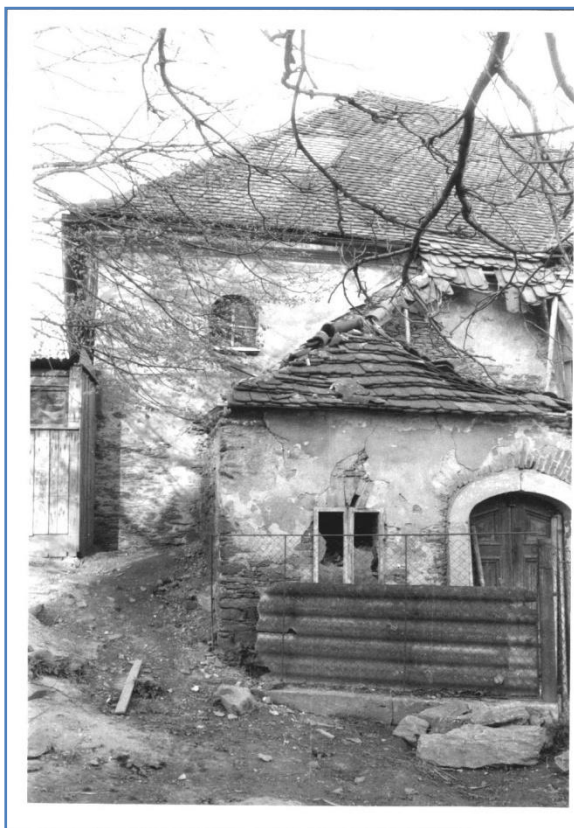
¹²² FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 7. 1. vydání.* Praha: Libri, 2008. s. 388. ISBN 978-80-7277-041-0.

5.3 Klasicistní sloh

Bezručice – něm. Weseritz (okr. Tachov)

Židovské osídlení začalo pravděpodobně roku 1694 usazením jedné rodiny pocházející ze vsi Skupeč. Od roku 1700 pak postupně přibývaly další rodiny. K výraznému početnímu vzrůstu došlo po polovině 18. století a znovu v první třetině 19. století. Na konci 18. století je zde doloženo 15 rodin a v roce 1880 je to již 133 osob, což je 11,8% obyvatel městečka. V poslední čtvrtině 19. století začal poměrně rychlý odchod židovských obyvatel do větších měst, který pokračoval i ve 20. století. V roce 1930 tak zůstalo v Bezručicích již pouze 21 občanů hlásících se k židovskému vyznání. Náboženská obec snad z poloviny 18. století byla znovu konstituována roku 1806 a působila zde až do německé okupace v roce 1938, kdy byla úředně zrušena nacistickými orgány.

Židovské domy a domky byly soustředěny od počátku 18. století na jihovýchodním okraji městečka, kde tvořily židovskou čtvrť. Jádrem a geometrickým středem čtvrtě bylo nepravidelné prostranství zvané Židovský dvůr. Dalších nejméně 6 domů, které byly v křesťanském vlastnictví, ale s židovskými nájemníky, bylo v první polovině 19. století rozptýleno severně odtud.

Obr. 34 Bezručice

První známá modlitebna byla údajně součástí největšího obytného domu. Větší synagoga (Obr. 34) byla postavena roku 1812 mezi východní stranou Židovského dvora a Plzeňskou ulicí. Je to mohutná klasicistní budova s valbovou střechou. Po zničení vnitřního zařízení v roce 1938 byla nadále užívána jako stodola a skladiště. Dnes je budova bývalé synagogy v soukromém vlastnictví. Dochované je severní dvoupodlažní ženské oddělení propojené s modlitebním sálem zděnými arkádami, sál se zbytky štukové výzdoby a dřevěnou (omítnutou) nápodobou klenby, cenná dvojité vazby krovu. Synagoga je těžce poškozena novodobými úpravami. Původní okna byla nahrazena hranatými

skladištními okny, ve východní zdi byl v místech svatostánku proražen vjezd pro nákladní auta, odstraněno bylo schodiště vedoucí na ženskou tribunu, odbourána byla přístavba s pekárnou macesů a ještě kolem roku 1996 byla zbořena západní předsíň se žulovým ostěním a výklenkem pro rituální umývadlo.¹²³ Snímek interiéru synagogy (Obr. 35) datovaný před rokem 1938 zachycuje aron ha-kodeš, který byl orientován na tradiční východní stranu synagogy, visící lampu ner tamid (věčné světlo) a amud (pult odkud je řízena bohoslužba). Aron je zakryt parochetem (ozdobnou oponou), který je ozdoben korunou (keter, symbol moudrosti a znalosti tóry) podpíranou dvěma konvicemi, symbolem starožidovského rodu levitů, který měl zřejmě v náboženské obci početné zastoupení. Nad parochetem je vidět drapérie (kaporet), která bývá zdobena vyšívanými tradičními židovskými symboly.¹²⁴

Obr. 35 Aron ha-kodeš

¹²³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Bezručice, s. 47 - 54. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹²⁴ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 9.11.2007 [cit. 2011-01-06]. Bezručice - synagoga (Weseritz-Synagoge) - Pozůstatky židovského osídlení v obci Bezručice. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1445291>>.

Dlouhá Ves – něm. Altlangendorf (okr. Klatovy)

Židé v obci Dlouhá Ves sídlili snad již od druhé poloviny 17. století, spolehlivě jsou však doloženi od roku 1702. Židovská náboženská obec zde pak existovala od počátku 18. století. V průběhu let 1724 až 1811 se počet usedlých rodin pohyboval okolo 19, nejvíce židovských obyvatel měla Dlouhá Ves těsně před občanskou emancipací v roce 1849 a to 35 rodin o celkem 210 osobách. Pak se již projevuje odliv obyvatel židovského vyznání do větších měst. V roce 1880 žilo v obci ještě 52 židovských obyvatel, což bylo 7% obyvatelstva obce, v roce 1900 pak 28 Židů (3%) a v roce 1930 se k židovskému vyznání hlásí již jen 8 zdejších občanů (pod 1%). Samostatná židovská obec byla v Dlouhé Vsi zrušena v roce 1890 a zbývající členové přešli k židovské obci v Kašperských Horách.

Soustředění židovských domů a domků bývalo v ulici vedoucí na sever od kostela, v centru obce. V roce 1837 je zde doloženo 26 domů v majetku Židů. Některé z těchto domů

jsou po různých přestavbách a úpravách dochovány dodnes. Cenná klasicistní synagoga neznámého stáří stávala asi uprostřed židovské ulice, na její východní straně.

Prokazatelně existovala již před rokem 1837, kdy je

Obr. 36 Dlouhá Ves

zachycena na prvních katastrálních mapách tzv. Císařských otiscích. Její podoba je známa jen ze staré kresby (Obr. 36). Jednalo se o typickou venkovskou patrovou synagogu s mansardovou střechou. (Dostí podobná synagoga stávala v nedalekém Kolinci). Hlavní modlitební sál býval v patře, kam se stoupalo dřevěným schodištěm a krátkou pavlačí. V přízemí bylo zřejmě obydlí duchovního, popřípadě šamese (správce synagogy), učebna a další zázemí židovské obce. Málo využívaná a spíše opuštěná stavba byla v roce 1924

odprodána židovskou obcí soukromým zájemcům, ale v roce 1937 vyhořela a později byla zbourána. Dnes stojí na jejím místě nová zástavba domu čp. 83.¹²⁵

Dnešice - (okr. Plzeň jih)

Klasicistní synagoga (Obr. 37) z poloviny 19. století byla adaptovaná na byty, v roce 1988 byla však zbourána.¹²⁶

Obr. 37 Dnešice

Chlístov - něm. Klistau (okr. Klatovy)

Přítomnost Židů v obci je zaznamenána až od začátku 19. století. Počty obyvatel židovského vyznání nejsou známy, ale nepochybně nebyly nevýznamné, když si zdejší židovská náboženská obec mohla dovolit výstavbu synagogy (Obr. 38). Ghetto, ani soustředění židovských domů a domků, v obci nevzniklo, židovské domy byly rozptýleny po obci mezi křesťanskými sousedy, některé jsou v různých přestavbách zachovány dodnes. V původní a velice pěkně dochovalé podobě stojí pouze bývalý židovský kupecký dům s hospodou čp. 38.

¹²⁵ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 30.9.2009 [cit. 2011-01-06]. Dlouhá Ves-synagoga (Altlangendorf-Synagoge) – Židé a synagoga v Dlouhé Vsi. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1453331>>.

¹²⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Švihov, s. 156. ISBN 80-900895-1-8.

O synagoze je známo také jen velice málo, byla postavena v roce 1834 v severozápadní části obce, k bohoslužbám sloužila snad do konce 1. světové války, později asi

Obr. 38 Chlístov

už jen výjimečně. Opuštěný a zchátralý objekt byl zdemolován v roce 1966. V místech dnes stojí novodobá zástavba. Na dobovém snímku interiéru někdejší chlístovské synagogy (Obr. 39) jsou vidět lavice pro muže a v pozadí vyvýšená galerie pro ženy.¹²⁷

Obr. 39 Interiér synagogy

¹²⁷ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 7.8.2009 [cit. 2011-01-06]. Chlístov - synagoga (Klistau-Synagoge) – Židé v Chlístově. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1453031>>.

Kolinec - něm. Kolinetz (okr. Klatovy)

V dobových materiálech je židovské osídlení v Kolinci zmiňováno již v 17. století. Nejpozději od 18. století zde byla malá židovská čtvrť. Roku 1789 kolinečtí Židé žádali o povolení postavit si modlitebnu a školu. Kolinecký vrchnostenský úřad k žádosti připomenul, že v Kolinci jest 9 familiantských rodin a že synagoga je velmi vzdálena až v Sušici. Dále si úřad kladl podmínky, že budova musí být zděná, aby se zamezilo požáru, že musí být vystavěna na starém židovském domě v ustanovených rozměrech a že druhá místnost bude propůjčena jen vyučujícímu učiteli. Z výpisu pozemkové knihy městečka Kolince se pak dozvídáme, že roku 1793 dostala zdejší židovská obec povolení ke stavbě modlitebny. Koncem 18. či začátkem 19. stol. tak byla v Kolinci postavena klasicistní synagoga s mansardovou střechou a pavlačí. (Obr. 40)

Pamětnice paní Zdena Weinbergerová rozená Popperová ve své korespondenci uvádí, že v Kolinci bývalo ghetto naproti zámku a okolo radnice. Všechny chalupy měly přístup na dvůr, kde byla synagoga, jatka a ledárna. U synagogy byla malá zeleninová, asi

Obr. 40 Kolinec

společná, zahrádka. Za velkým dvorem byl pak malý dvorek s pavlačemi, kde se lidé z ghetta po práci scházeli.

Z korespondence pamětníka pana Víta Korce se dozvídáme více podrobností o synagoze, jak je sám pamětník popisuje. Budova měla přízemí a patro, v přízemí byl byt šamese (kostelníka) a dříve byt rabína. Do patra se vcházelo po dřevěných schodech na ochoz, který stál na žulových silných sloupech. Dveřmi ze širší strany se vcházelo do mužského oddělení, vchod pro ženy byl z boku.

V mužském oddělení stál na jihovýchodní straně na dřevěném stupni jednoduchý dřevěný oltář. Byl překrytý sametovou překrývkou, zdobenou trásněmi a širšími, zlatou nití vyšívanými pruhy. Za oltářem byl jednoduchými dvířky uzavřený otvor do zdi jako schránka

na Tóru (Obr. 41). Přes dvířka schrány byla zavěšena stahovací opona. Byla sametová,

Obr. 41 Aron ha-kodesh

přepychově vyzdobená vyšítou zlatou korunkou a slovy díkůvzdání za Písmo svaté. Nad schránkou bylo na zdi zavěšeno Desatero Božích přikázání, psané hebrejsky, pouze počátečním slovem každého přikázání. Doplnkem oltáře byla lampička s věčným světlem. Po straně oltáře stály u zdi dvě krátké lavice, určené pro honoraci. Sedávali v nich rabín, učitelé a představení náboženské obce. Dále zde stály dva dřevěné stojany na svíčky.

V mužském oddělení byl jediný barokní lustr na svíčky, zhotovený z bronzu a z mosazného plechu. Jedinou jeho ozdobou byla broušená sklíčka, zavěšená na dvou mosazných věncích. Trochu jednodušší byl lustr v ženském oddělení. Oba tyto lustry

pocházely z druhé poloviny 18. století. V oddělení pro muže bylo šest asi 6 m dlouhých dřevěných lavic. Ženy neměly lavice, sedávaly na sedačkách s opěradlem před jednoduchými pulpity.

V rohu synagogy stálo několik dřevěných barokně točených sloupků, ukončených soustruženými hlavicemi. Sloupky byly bleděmodře a bíle natřeny. Sloužily v dobách, kdy se tu konaly ještě svatby, jako držadla baldachýnu, pod kterým poklekal ženich a nevěsta společně na polštářek, aby s příslušným kázáním přijali z rukou rabína požehnání k sňatku, požehnání rodičů a po výměně prstýnků se políbili.

Ženské oddělení bylo od mužského odděleno asi 1 m vysokou dřevěnou přepážkou, na níž byla vestavěna dosti hustá dřevěná mříž ze šikmo, křížem krážem položených latěk. Celý vnitřek, tedy zdi i stropy, byl natřen lesklou tmavomodrou barvou, vyzdobenou bronzovým práškem namalovanými šesticípými hvězdičkami. Kostel měl čtyři okna bez ozdob, pouze jediné okno mělo ve vrchním světlíku z modrých a červených tabulek stylizovanou hvězdu Davidovu. Také na střeše byla umístěna železná šesticípá hvězda. Podlaha vnitřku byla dřevěná. Templ nebyl vytápěn, neměl ani komín.

Za zmínku stojí, že v přízemí nese ochoz sedm sloupů. Číslo sedm jest v židovské kabale číslem magickým a mystickým. V sedmi dnech byl stvořen svět, Jákob měl sedm synů, sedmiramenný jest svícen atd. V patře nesou ochoz tři sloupy. Spolu s těmito sedmi tvoří počet deseti Božích přikázání.

Když vypukla 1. světová válka, již těžko se věřící scházeli k bohoslužbám, neboť mnoho mužů narukovalo. Ožítí přinesl templu příchod polských Židů na podzim 1915. Po průlomu rakouské fronty u Přemyšle byly polské a tehdy i židovské rodiny evakuovány z místa bojiště a přesídleny do vnitrozemí Rakousko – Uherského státu. Do Kolince přišlo asi 5 – 6 rodin polských Židů. Byli to chasidští Židé, kteří se svým zevnějškem, řečí a způsoby chování zcela lišili od kolineckých, již zcela asimilovaných Židů. Nosili kaftany, černé širáky, pejzy, vousy na bradě a byli bigotně pobožní. Česky neuměli, mluvili jen jidiš a polsky. Kolinečtí Židé se obávali, že jim přinesou do poklidného soužití křesťanů a Židů v Kolinci neklid.¹²⁸

Pro úbytek členů židovské obce po válce se bohoslužby v synagoze konaly jen do roku 1919. V roce 1920 byla synagoga definitivně uzavřena, v roce 1931 pak vyhořela a byla následně zbořena. Na jejím místě dnes stojí obchodní dům.¹²⁹

Kořen - něm. Kurschin (okr. Tachov)

První písemná zpráva o židovském osídlení v obci Kořen pochází z roku 1702, která uvádí 6 zde žijících Židů. Počet Židů značně vzrostl ve druhé polovině 18. století, v roce 1793 to bylo 51 osob židovské víry, avšak v poslední čtvrtině 19. století začal klesat v důsledku stěhování se do měst, takže v roce 1880 žilo v obci ještě 34 židovských obyvatel (10,2% obyvatelstva obce), ale v roce 1900 už jen 6 Židů (1,9%) a v roce 1930 se ještě 4 zdejší občané (1,4%) hlásili k judaizmu. V roce 1939 nechaly německé okupační úřady deportovat do vyhlazovacích táborů dva poslední židovské obyvatele. Židovská náboženská obec zde existovala od 18. století, ještě v roce 1870 provozovala školu a měla 91 členů z místa i okolí. Odchodem Židů po občanské emancipaci však náboženská obec postupně početně slábla a v roce 1893 převzal duchovní péči o zbývající židovské duše rabinát v Chodové Plané. Zdejší

¹²⁸ MÁRA, František. *Kolinec* [online]. 1996, 2008 [cit. 2011-01-15]. Dějiny městečka Kolince, díl 5. Dostupné z WWW: <<http://kolinec.eu/pisemnosti/mara-5.htm>>.

¹²⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Kolinec, s. 90. ISBN 80-900895-1-8.

Židé se živili zejména obvyklou obchodní činností všeho druhu, z řemesel zde byli kožešníci a sklenáři.

V roce 1859 bylo v Kořenu ve vlastnictví Židů 16 domů, do dnešních dnů se jich dochovalo jen několik, mezi nimi v přestavbě i budova synagogy, která však není v dobrém stavu a dala by se zařadit mezi ohrožené objekty. Zděná klasicistní synagoga (Obr. 42) se nachází v západní části obce, 200 metrů západně od záměckého dvora. Stojí v nejvyšším bodě vsí, jejíž tvoří poměrně výraznou dominantu. Budova byla postavena pravděpodobně v první třetině 19. století. Její vnější zdi jsou téměř 1 m silné. Přízemí bývalo obytné s několika byty a v patře se nacházel vlastní modlitební sál s vysokým klenutým stropem. Do patra se stoupalo úzkým strmým dřevěným schodištěm. I v patře bývaly dva byty pro rabína a učitele. Pod schody se nacházela malá pekárna macesů. Na konci 19. století byl dům židovskou obcí prodán a poté sloužil k obytným účelům. Po roce 1945 byla odstraněna i původní typická půlkruhově zaklenutá synagogální okna.¹³⁰ Ve štítě někdejší synagogy jsou dodnes patrné zbytky slunečních hodin.¹³¹

Obr. 42 Kořen

¹³⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Kořen, s. 82 - 85. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹³¹ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 1.9.2008 [cit. 2011-01-06]. Kořen - synagoga (Kurschín-Synagoge) – Synagoga v Kořenu a místní židovské obyvatelstvo. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1449931>>.

Meclov - něm. Metzling (okr. Domažlice)

Židovské osídlení v Meclově je datováno od počátku 19. století. Zdejší synagoga (Obr. 43) stojí ve středu obce u silnice vedoucí z Meclova na jihovýchod. Postavena byla v roce 1856 v pozdně klasicistním slohu a bohoslužebným účelům sloužila do 30. let 20. století. Po 2. světové válce byla využita jako požární zbrojnice. V této souvislosti byla ze západní strany

Obr. 43 Meclov

probourána nová vrata, jinak zůstal exteriér zachován v původní podobě. V interiéru byl odstraněn veškerý mobiliář včetně svatostánku, po němž zůstal pouze výklenek. Zachovány jsou pouze nepatrné zbytky původní výzdoby. Synagoga stavebně souvisí s budovou bývalé školy a bytem pro učitele či jiné zaměstnance židovské náboženské obce.¹³²

Merklín - něm. Merklin (okr. Plzeň jih)

Židovské osídlení je v Merklíně doloženo již před rokem 1685. V druhé polovině 18. století je zde doloženo 6 rodin (38 osob), v polovině 19. století je to 11 rodin (65 osob), na přelomu 19. a 20. století začal počet židovských obyvatel klesat, takže v roce 1930 zde žilo již jen 12 osob židovského vyznání. Náboženská obec snad z poloviny 18. století byla kolem roku 1894 připojena pravděpodobně k náboženské obci Dolní Lukavice a spolu s ní před rokem 1902 k přeštické náboženské obci.

Židovské domy byly rozptýlené mezi ostatními a nevytvářely tak sídelní okrsek. Roku 1770 šlo o 3 domy patřící vrchnosti, koncem 18. století zde už Židé směli domy vlastnit. Zdejší synagoga (Obr. 44) byla postavena v klasicistním slohu v roce 1826 za můstkem u potoka v lokalitě Na písku u brodu na jižním břehu Merklínky. K bohoslužebným účelům sloužila do roku 1913, kdy byla odkoupena velkostatkem hraběte Pálffyho a byla radikálně přestavěna na byty pro zaměstnance. Při přestavbě došlo v úrovni ženské galerie k rozdělení

¹³² ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Meclov, s. 244.- 245. ISBN 80-86517-64-0.

modlitebního sálu na dvě podlaží, v suterénu byla zrušena mikve. Budova bývalé synagogy slouží k obytným účelům dodnes. Z jejího interiéru se nic nedochovalo.¹³³

Obr. 44 Merklín

Mutěnin – něm. Muttersdorf (okr. Domažlice)

Nepočetné židovské osídlení v Mutěnině je doloženo před rokem 1618, do poloviny 18. století zde žilo asi 6 rodin, v druhé polovině 18. století pak 12 až 14 rodin. V první polovině 19. století to bylo maximum – 110 osob, později počet židovského obyvatelstva klesal, v roce 1930 zde žilo již jen 21 osob židovského vyznání.

Židovský sídelní okrsek vznikl v ulici vedoucí jižně od náměstí do příčné ulice rovnoběžné s náměstím v první polovině 18. století. V letech 1747 – 93 je zde doloženo 8 – 9 vrchnostenských domů obývaných židovskými rodinami. Roku 1838 stálo v obou ulicích už 13 patrových i přízemních domů v židovském vlastnictví, z nichž pět je v přestavbách dochováno. Stará synagoga v patře dřevěného domu, při západní straně židovské uličky, byla postavena po roce 1662 a v roce 1860 byla zbořena. Na jejím místě byla v témže roce podle

¹³³ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 3. 1. vydání.* Praha: Libri, 1998. s. 822 - 823. ISBN 80-85983-15-X.

projektu stavitele Georga Halla postavena v klasicistním slohu nová synagoga (Obr. 45), která byla v roce 1923 nákladně renovovaná, avšak později byla zbořena nacisty.¹³⁴

Obr. 45 Mutěňín

Nečtiny - něm. Netschetin (okr. Plzeň sever)

Židovské osídlení v městečku začalo údajně kolem roku 1635 usazením 3 rodin. Podle náhrobků (dnes už nezvěstných) na zdejším hřbitově však mohlo být nejméně o století starší. Pro spor s místními řezníky byli Židé vrchností v roce 1655 z celého panství vypovězeni, znovu se směli v městečku usadit zřejmě po roce 1685. V průběhu 18. století zde opět žilo 4-5 rodin. Nejvíce Židů zde žilo v roce 1869 a to 72 osob, pak už počet židovských obyvatel klesal, v roce 1900 to bylo 58 osob a v roce 1930 se přihlásilo k židovskému vyznání 14 lidí. Židovská náboženská obec zde byla zrušena v roce 1921, židovské osídlení zaniklo roku 1938 po připojení k Německu.

Židovské domky byly soustředěny v lomené uličce asi 100 m jihovýchodně od náměstí, mezi hlavní ulicí a potokem i na východním břehu potoka. V polovině 19. století je doloženo 5 sousedících, většinou patrových a částečně roubených domů. Starší modlitebna v obytném domě nahradila v letech 1840-1857 nová synagoga, postavená v prostém klasicistním slohu (Obr. 46). Po připojení českého pohraničí k Německu v roce 1938 byl

¹³⁴ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 4.* 1. vydání. Praha: Libri, 2000. s. 222. ISBN 80-85983-16-8.

interiér opuštěné svatyně nacisty devastován, po osvobození se samozřejmě nic neopravovalo, budova bez zájmu kohokoliv byla ponechána svému osudu a pro značnou zchátralost byla v letech 1986 – 87 zbořena.¹³⁵

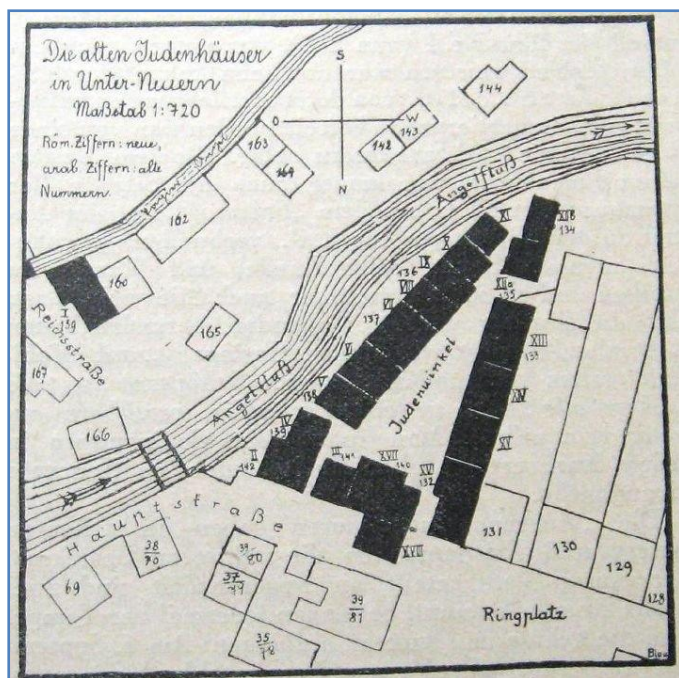
Obr. 46 Nečtiny

Nýrsko – něm. Neuern (okr. Klatovy)

Zdejší židovské osídlení bývalo údajně již středověké, podle tradovaného stáří hřbitova existovalo už v 15. století. Spolehlivě doloženo je však až na počátku 17. století. Od konce 17. století do poloviny 19. století je uváděno 20 až 24 rodin, po polovině 19. století další rozkvět s maximem Židů na počátku 20. století a to v roce 1910 – 207 obyvatel židovského vyznání. Židovská náboženská obec existující nejpozději od začátku 18. století byla zrušena nacisty roku 1938.

Už v roce 1713 je doloženo ghetto na západním okraji města, mezi náměstím a řekou Úhlavou. Šlo o autonomní urbanistický celek, plánovitě zřízený vrchností kolem náměstí trojúhelníkového půdorysu. (Obr. 47) V 18. století se ghetto skládalo ze 17 – 19 obytných domů patřících vrchnosti, roku 1837 ze 14 domů patřících židovským vlastníkům. S městem bylo propojeno dvěma úzkými uličkami, které se uzavíraly řetězem. Po druhé světové válce, především v roce 1983, byla většina domů zbořena, šest z nich bylo sceleno do tří budov, mezi nimiž dodnes stojí bývalá škola s rabinátem.

¹³⁵ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 4. 1. vydání.* Praha: Libri, 2000. s. 271. ISBN 80-85983-16-8.

Obr. 47 Nýrsko - pláněk ghetta (synagoga měla číslo V)

První synagoga stála nejpozději od počátku 18. století mezi souvislou řadou obytných domů v severní části ghetta. Užívána byla do roku 1797, v následujícím roce vyhořela a byla zbořena. Druhá synagoga byla zřízena roku 1797 přestavbou obytného domu na západní straně ghetta na břehu řeky Úhlavy. V letech 1798 a 1861 vyhořela, po posledním požáru byla obnovena v prostém klasicistním slohu (Obr. 48 a 49). Bohoslužbám sloužila do roku 1938, kolem roku 1958 byla však budova synagogy zbořena.¹³⁶

Obr. 48 Nýrsko

Obr. 49 Interiér synagogy

¹³⁶ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 4.* 1. vydání. Praha: Libri, 2000. s. 541. ISBN 80-85983-16-8.

Osek - něm. Wossek (okr. Rokycany)

Kolem roku 1700 povstala židovská obec v Oseku, když pro ni za zámeckou zdí u silnice postavil hrabě Valdštejn řadu domků. Takto utvořená židovská ulice byla chráněna ze dvou stran silničními závorami, takže o šábese zde bylo úplné ticho a klid, nerušené formanskými povozy. Roku 1817 byla obec již tak početná, že si zřídila vlastní modlitebnu. Po prolomení nesnášenlivosti rokycanských měšťanů v roce 1870 se začali Židé z Oseka stěhovat do Rokycan. Obec tak postupně zcela zanikla.¹³⁷

V roce 1803 si Židé v Oseku postavili svou vlastní synagogu. (Obr. 50) Některé prameny uvádějí, že se tak stalo v roce 1817, Šimon Wels ve svých vzpomínkách udává rok

Obr. 50 Osek

1803. Synagoga byla postavena v prostém klasicistním slohu západně od zámku mezi židovskými domy. Jedná se o dvoupodlažní stavbu obdélného půdorysu s valbovou střechou pokrytou taškami.¹³⁸ Podle konzervativního bohoslužebného ritu měla bima umístěnou uprostřed modlitebního sálu a teprve v roce 1863, kdy byla synagoga přestavěna, byla bima posunuta ke svatostánku.¹³⁹ Šimon Wels ve své knize popisuje synagogu jako prostornou budovu, která měla 80 sedadel pro muže a na

západní straně velkou galerii pro ženy. Okolo zdí, po všech stranách byly lavice s číslovanými sedadly a před nimi stojánky na sidorim a machsorim (modlitební knížky). Na východní straně ve zdi byl umístěn aron na 4 tóry a vprostřed vyvýšené místo se zídkou kolem, kde se četlo z tóry. Teprve po renovaci synagogy se četlo před aronem. Místo okolních lavic se stojánky byly uspořádány dvě řady po deseti lavicích se zdvihacími sedadly. Uprostřed sálu

¹³⁷ POLÁK-ROKYCAN, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

¹³⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Osek, s. 12.

¹³⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Osek u Rokycan, s. 285. ISBN 80-86517-64-0.

byl umístěn velký pozlacený lustr a po zdi menší. V patře byla zřízena zimní modlitebna s kamny a v přízemí byt pro rabína.¹⁴⁰

Synagoga sloužila bohoslužebným účelům do 80. let 19. století. Roku 1887 byla prodána a následně přestavěna na byt a dílnu. Při rekonstrukci v polovině 90. let 20. století byla odkryta původní okna a další stavební prvky.¹⁴¹

Pňovany – něm. Piwana (okr. Plzeň sever)

Židovské osídlení existovalo údajně už v polovině 16. století, doloženo je od počátku 17. století. Od 18. do poloviny 19. stol. zde žilo kolem 8 – 10 židovských rodin. Po občanském zrovnoprávnění dochází v důsledku stěhování židovských obyvatel do větších měst k úbytku osob židovského vyznání, v roce 1890 zde žilo 18 osob židovského vyznání a během 1. světové války se odstěhovaly poslední židovské rodiny.

Poloha zdejší židovské osady, která vznikla počátkem 18. století, je velmi zajímavá. Nachází se totiž v centru městečka na severním břehu Tržního rybníka, jehož protilehlý břeh zaujímá areál zámku. V polovině 19. století je zde doloženo 6 židovských domů, z nichž 4

Obr. 51 Pňovany – roh jižní a západní strany synagogy

byly dřevěné, v pozdějších přestavbách jsou dochovány. Dispozice osady je dosud patrná, i když některé domky byly zbořeny či přestavěny. Dochovaná je i budova bývalé synagogy (Obr. 51) na severovýchodním okraji rybníka. Byla postavena v prostém klasicistním slohu kolem poloviny

¹⁴⁰ WELS, Šimon. *U Bernátků*. Praha, nakladatelství TORST: 1993. Vydání první. S. 15. ISBN 80-85639-06-8.

¹⁴¹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. Osek u Rokycan, s. 285. ISBN 80-86517-64-0.

19. stol. jako náhrada za starší dřevěnou synagogu neznámého stáří. Budova synagogy měla plochostropý modlitební sál umístěný v patře. Bohoslužebným účelům sloužila snad do 90. let 19. století. Po roce 1930 byla adaptována na byt a od roku 1945 je využívána jako skladiště.¹⁴² V současné době stavba vykazuje značné znaky zchátralosti. Vnější podoba synagogy je i přes zazděná vysoká okna stále ještě dobře patrná. Zpod opadlé novodobé omítky zřetelně vystupují obrysy dřívějších synagogálních oken, jsou vidět dveře a stopy po schodišti k ženské galerii na západní stěně.

Prostiboř - něm. Prostibor (okr. Tachov)

Židovské osídlení, doložené od poloviny 17. století, vrcholilo na konci následujícího století. Po polovině 18. století už zřejmě existovala náboženská obec s nižším duchovním, která měla v první polovině 19. století snad i rabína. Kolem roku 1870 sídlil ve vsi už jen modlitební spolek s 22 členy, patřící k náboženské obci Stříbro. Po značném úbytku členů spolek před rokem 1915 zanikl. Nejvíce židovských obyvatel měla Prostiboř zřejmě v roce 1862 a to 56 osob.

Roku 1747 bydlely židovské rodiny v 6 domech a v roce 1838 patřilo židovským vlastníkům ještě 5 domů, které byly spolu s domky křesťanských domkářů vestavěné do východní části návěsího prostranství. K bohoslužbám sloužila až do 19. století jen místnost v některém z obytných domů. Synagogu (Obr. 52) si náboženská obec postavila někdy po roce 1838 ve dvoře patrového domu čp. 61, který stojí uprostřed jižní strany návsi. Šlo o prostou klasicistní budovu s půlkruhově zaklenutými okny, která sloužila k bohoslužebným

Obr. 52 Prostiboř

Obr. 53 Západní část budovy

¹⁴² FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 5. 1. vydání.* Praha: Libri, 2002. s. 264. ISBN 80-7277-039-X.

účelům snad do počátku 20. století. Roku 1923 byly východní dvě třetiny synagogy odbourány a ponechána byla jenom západní část budovy (Obr. 53) jako přístřešek k uložení pohřebního vozu. Toto torzo synagogy je dodnes dochované.¹⁴³

Slatina (okr. Klatovy)

Židé se ve Slatině začali usazovat ve větším počtu na konci 17. století za pana Václava Lva Jindřicha Kunáše z Machovic, který Slatinu koupil roku 1691. Kunášové, podle příkladu mnohých jiných šlechticů, začali s postupným usazováním Židů na svém panství, neboť jim přinášeli nemalý zisk. Umožnili jim pronájem některých opuštěných chalup a poskytli pozemky ke stavbě vlastních obydlí, které daly základ slatinskému ghettu. Tito Židé se zabývali převážně obchodem s obilím a dobytkem, podomním obchodem a lichvou. Zůstávali pod Kunášovou ochranou jako "Schutzjuden", tj. chráněný Žid, aby mohli žít v klidu a občanské pohodě, za což museli svému ochránci odvádět značnou část svých příjmů.¹⁴⁴

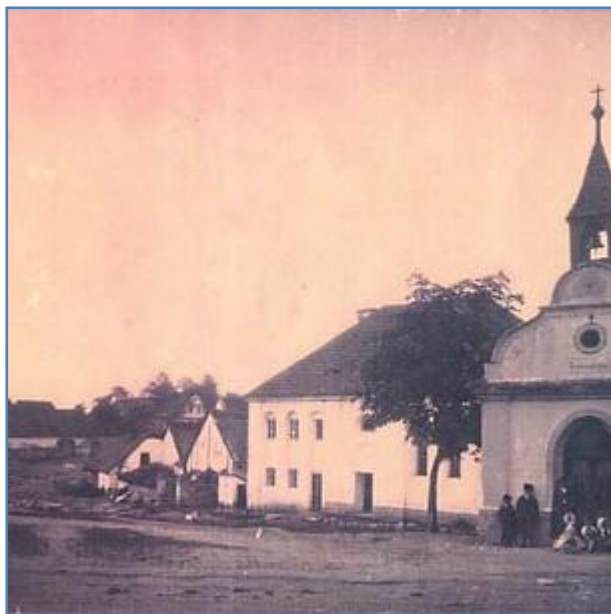
Hlavní jádro židovského ghetta ve Slatině tvořila skupina řadových kameno-hliněných domků o velikosti cca 6 x 5 metrů. V roce 1834 zde bydlelo 17 rodin, vždy v jedné místnosti, dokonce v některé i dvě rodiny společně. V roce 1846 bydlelo v 11 domech celkem 19 rodin čítajících celkem 110 osob, což představovalo třetinu obyvatel vesnice. Dalších 19 Židů bydlelo u "křesťanů". Domky byly vesměs dřevěné v kombinaci s kamenem a nepálenými velkými hliněnými cihlami. Ghetto bylo postaveno v části obce na nehostinné, bažinaté půdě (na slatinách), kde v té době ještě vyvěral, snad léčivý pramen se značným obsahem hořčíku. Po roce 1850 začala emigrace slatinských Židů zejména do Spojených států severoamerických, ale i na Balkán (Bosna - Hercegovina) a poslední židovská rodina opustila Slatinu v roce 1917.¹⁴⁵

¹⁴³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Prostiboř, s. 122 - 125. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹⁴⁴ NĚMEC, Karel. Dějiny Židů v Horažďovicích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 175 - 178.

¹⁴⁵ *Oficiální stránky obce Slatina* [online]. c 2011 [cit. 2011-01-15]. Židovské památky. Dostupné z WWW: <<http://www.obec-slatina.eu/historie/pamatky-zidovske-minulosti>>.

Původní synagoga byla dřevěná, na čtyřech nosných dřevěných sloupech, velmi malá, o rozměrech asi 8 x 6 metrů. Stála v centru ghetta. V roce 1868 zakoupila židovská obec nový pozemek od J. Podlešáka za 500 zlatých a vystavěla novou, zděnou, na vesnické poměry

Obr. 54 Slatina

honosnou budovu v klasicistním slohu, která dodnes zůstala v podstatě zachována. Byla v ní škola, byt a modlitebna. Jde o samostatně stojící budovu s valbovou střechou. Vnější rozměry budovy činí 18,9 x 11,4 m, výška po hlavní římsu 7 m. Budova synagogy stojí mimo území někdejšího ghetta na návsi (Obr. 54). Její stěny prolamují přes obě podlaží velká půlkruhově ukončená okna. Vnitřní výzdoba byla velice střídmá. Synagogální umění zde bylo vyjádřeno

převážně pomocí ornamentů, symbolů a písma. Malby se dochovaly jen ve velmi

malé míře. Jedna z maleb je nad místem, kde byla umístěna schrána na tóru. Na průčelí synagogy nad vchodem byly zřejmě umístěny desky kamenného Desatera, nebo jiný hebrejský nápis. Vstup do templu byl umístěn uprostřed jižní strany budovy, která měla z této strany původně dva vchody.

První byl pravděpodobně využíván pouze pro vstup do západní, obytné části budovy, kde byl byt učitele a školní třída. Jedna z místností v přízemí byla zřejmě využívána jako kuchyně, což nasvědčuje nález obrysu černé kuchyně, zjištěný během rekonstrukce místnosti. Podle některých pramenů zde měla být i pekárna macesů. V přízemí se rovněž nacházela rituální lázeň zvaná mikve, která byla napájena tekoucí vodou z pramene. Za vchodovými dveřmi se otevírá prostor chodby s valenou klenbou a segmentovými oblouky. Z pravé strany navazuje na chodbu schodiště do prvního patra budovy, taktéž s valenou klenbou.

Druhý vchod byl zřejmě vstupem do přísálí tvořeného třemi malými síněmi s klenbou. Prostor do vysokého sálu vlastní modlitebny je otevřen třemi oblouky sklenutými do dvou masivních žulových sloupů. Sál byl zdoben symbolickou malbou. Na východní straně byla umístěna schrána na Tóru, zvaná aron ha-kodeš, uprostřed místnosti stávalo řečniště zvané almemor. Lavice již v moderním uspořádání v řadách směřovaly směrem ke svatostánku a řečništi při východní stěně. Prostor pro ženy se nacházel v prvním patře, otevřený do

modlitebny třemi otvory s dřevěným zábradlím a přístupný jen zvláštním venkovním schodištěm ze severní strany synagogy.¹⁴⁶

S ubývajícím počtem Židů se prázdnila i nákladná modlitebna, přestalo se vyučovat v "šůlu", dorůstající židovská generace hledala obživu ve městech, stěhovala se i do Ameriky. Bohoslužby zde probíhaly až do roku 1912. V září roku 1917 opustil Slatinu poslední Žid,

Obr. 55 Slatina – dnešní podoba synagogy

který se odstěhoval do Kasejovic a téhož roku koupil synagogu obchodník a učitel hudby pan Karel Wohlmüt. Podnikavě ze "šůlu" přestavěl kupecký krám a z modlitebny stodolu. Po druhé světové válce se odstěhoval a opuštěná stavba sloužila k různým

účelům obce i vzniknuvšího Jednotného zemědělského

družstva. Když pak družstvo synagogu využívalo ke skladování strojených hnojiv, zdálo se, že její osud je zpečetěn. Naštěstí ji po sloučení družstev tehdejší vlastník, JZD Svěradice, v roce 1975 prodalo. V roce 1983 současní majitelé budovu synagogy citlivě opravili do původní podoby (Obr. 55). Část budovy sloužící kdysi jako školní třída a byt byla upravena k obytným účelům.¹⁴⁷

Svojšín - něm. Schweissing (okr. Tachov)

Židovské osídlení je doloženo od roku 1615. Ve druhé polovině 18. století počet rodin značně vzrostl a vyvrcholil pravděpodobně v první polovině 19. století, kdy zdejší židovská komunita tvořila významnou složku obyvatelstva. V roce 1880 je uváděno 53 osob (13,2 %).

¹⁴⁶ VÁPENÍK, Petr. *Židovské kulturní dědictví ve Slatině* [online]. c 2007 - 2011 [cit. 2011-01-15]. Synagoga ve Slatině (kulturní památka. Dostupné z WWW: <<http://www.synagoga.obec-slatina.eu/synagoga.html>>.

¹⁴⁷ *Oficiální stránky obce Slatina* [online]. c 2011 [cit. 2011-01-15]. Židovské památky. Dostupné z WWW: <<http://www.obec-slatina.eu/historie/pamatky-zidovske-minulosti>>.

Koncem 19. století a později téměř všechny rodiny přesídlily do měst. Z posledních 4 rodin, které zde žily kolem roku 1937, se po 2. světové válce do vsi nikdo nevrátil.

Od druhé poloviny 18. století tvořily zdejší rodiny náboženskou obec s vlastní samosprávou a nižšími duchovními. Ještě roku 1890 byla svojšínská náboženská obec i přes značný úbytek členů formálně samostatná, v roce 1894 však už byla změněná na modlitební spolek patřící ke stříbrské obci.

Roku 1793 patřilo židovským vlastníkům nejméně 6 domů a roku 1838 už 14 domů. Na jižním okraji vsi, poblíž mostu přes Mži, se vytvořil nejpozději v první třetině 19. století kompaktní sídelní okrsek, skládající se ze 7 sousedících domů v židovském vlastnictví. Nepříliš jasné údaje uvádějí ve vsi postupně tři synagogy nebo modlitebny. Nejstarší z nich prý byla zbořena v roce 1844. Druhá byla zřízena v neznámé době v ulici vedoucí k Otročinu a zbořena byla po 2. světové válce. Poslední synagoga byla postavena v prostém klasicistním slohu snad v polovině 19. století na západní straně návsi (Obr. 56), na místě dřevěného domu, který židovská obec koupila od svého člena. Modlitební sál s půlkruhově zaklenutými okny byl umístěn v patře, pravděpodobně v přízemí byl byt pro učitele nebo duchovního. V roce 1895 údajně koupil budovu soukromník a adaptoval ji na obytný dům, avšak v soupisech židovských obcí je funkční synagoga ve Svojšíně uváděna až do konce 1. světové války. Po roce 1960 bylo průčelí domu zmodernizováno a po roce 2000 byl dům znovu radikálně přestavěn.¹⁴⁸

Obr. 56 Svojšín

¹⁴⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Svojšín, s. 149 - 154. ISBN 978-80-86125-81-7.

Velhartice – něm. Velhartitz, Welhartitz (okr. Klatovy)

Židovské osídlení v městečku je doloženo od 17. století. V roce 1723 zde žily 3 rodiny, v roce 1880 se hlásilo k židovskému vyznání 53 osob, což bylo zřejmě nejvíce. Později počet židovských obyvatel ve vsi jen klesal, v roce 1930 zde žilo už jen 18 osob židovského vyznání. V nacistických vyhlazovacích táborech zahynulo 26 místních občanů židovského původu.

Zdejší klasicistní synagoga (Obr. 3) byla postavena v roce 1845, nesla všechny rysy malé venkovské synagogy. K bohoslužbám byla používána až do německé okupace. Budova stojí asi 100 m jižně od náměstí, byla však v roce 1950 dosti radikálně adaptována na hasičskou zbrojnici a z jejího rázu někdejší svatyně nezůstalo prakticky nic zachováno. Vedlejší dům čp. 118 zakoupili Židé v roce 1847, bývala tu škola a byt učitele i šamese (správce synagogy), který zřejmě působil u synagogy zároveň jako chazan (předzpěvuje modlitby a vede bohoslužbu, pokud není přítomen rabín).¹⁴⁹

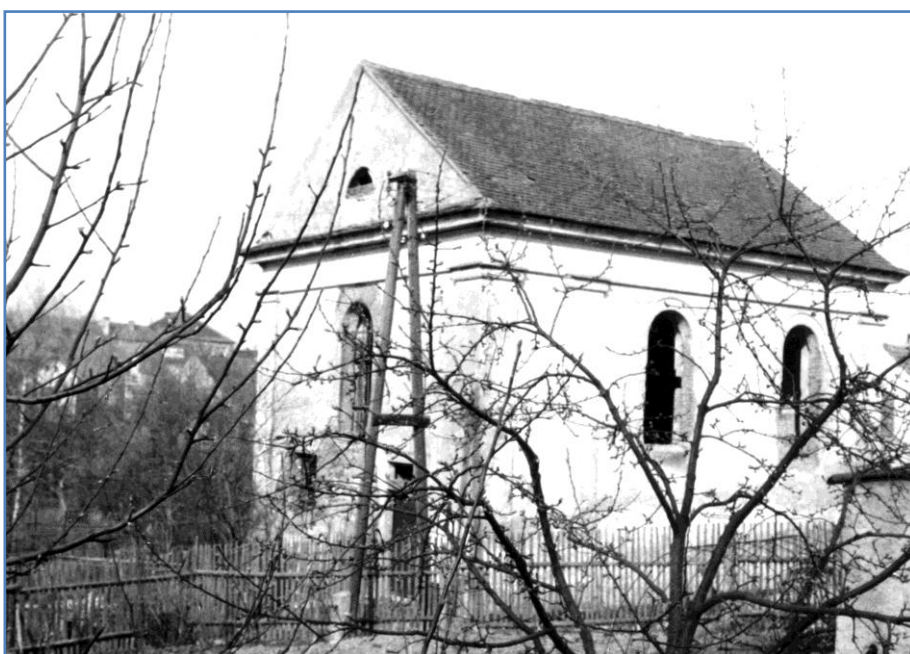
Obr. 3 Velhartice

¹⁴⁹FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 6.9.2007 [cit. 2011-01-06]. Velhartice - synagoga (Welhartitz-Synagoge) - Synagoga a Židé ve Velharticích. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1444741>>.

Všeruby - něm. Wscherau (okr. Plzeň sever)

Židovské osídlení je zde doloženo od konce 17. století. V roce 1880 je zde zaznamenáno 57 židovských obyvatel. Později už jejich počet v důsledku stěhování se do měst jen klesal, takže v roce 1900 zde žilo 52 Židů a v roce 1930 už jen 18.

Židovská čtvrť vznikla v jihozápadní části městečka, jižně od potoka. Před polovinou 19. století je zde doloženo 12 domů. Klasicistní synagoga (Obr. 57) byla postavena v polovině 19. století. V roce 1989 byla zbourána a dochovalo se z ní pouze torzo východní zdi, k níž je dnes přistavěna garáž.¹⁵⁰

Obr. 57 Všeruby

¹⁵⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. Všeruby, s. 420. ISBN 80-86517-64-0.

5.4 Novorománský sloh

Dlažov - něm. Glosau (okr. Klatovy)

Židovské osídlení je zde doloženo od roku 1840. Tehdy se místní židovská komunita scházela ke svým bohoslužbám v takzvané Vinopalně, kam přicházeli i Židé z okolních vesnic. Byl to domek s doškovou střechou na konci obce.

Obr. 58 Dlažov

mužskou a ženskou část. Bylo v ní 50 sedadel pro muže rozdělené uličkou, na estrádě pak byly zvláštní sedadla pro představené obce a pro učitele. Ženské oddělení se nacházelo v prvním poschodí, kam vedly kamenné schody. Aron (Obr. 59) byl opatřen závěsem (parochetem) a ozdoben dvěma krásnými svícny. V sále byl umístěn křišťálový lustr, který byl později darován kostelu v Lubenci.

S odchodem mnohých židovských obyvatel z Dlažova a okolí postupně slábly i židovské obce a proto v roce 1926 byla dlažovská náboženská obec společně s obcemi ve Kdyni, Všerubech a Kolovči připojena k náboženské obci v Klatovech. Synagoga sloužila nadále k bohoslužbám již jen o velkých

V roce 1883 si místní Židé postavili synagogu (Obr. 58) v centru obce při hlavní komunikaci. Byla to víceúčelová stavba v novorománském slohu s místností pro školu, která v zimním období sloužila též jako zimní

modlitebna, s bytem učitele a pekárnou macesů. Modlitebna byla rozdělena na

Obr. 59 Aron ha-kodeš

svátcích, v bývalé škole a bytě byl umístěn poštovní úřad s bytem pro úředníka.¹⁵¹ Po 2. světové válce byla budova bývalé synagogy přestavěna na obecní úřad, který v ní sídlí dodnes.¹⁵²

Dolní Bělá - něm. Unter-Biela (okr. Plzeň sever)

Židovské osídlení je doloženo od druhé poloviny 17. stol. V roce 1724 bydlelo v městečku 15 židovských rodin, na konci 18. stol. 8 rodin, v roce 1880 – 76 Židů, v roce 1900 – 45 Židů a v roce 1930 již jen 9 obyvatel židovského vyznání. Pro stále klesající počet židovských obyvatel byla v roce 1921 židovská náboženská obec připojena k židovské obci v Kozolupech.

Židovská ulice se nachází v severovýchodní části městečka, podél cesty vedoucí do obce Lomnička. Roku 1839 zde stálo pět panských domů, v nichž bydleli Židé v nájmu a později jedenáct domů v majetku Židů. 100 metrů severovýchodně od náměstí za židovskými

Obr. 60 Dolní Bělá

domy se nachází bývalá synagoga (Obr. 60). Byla postavena v 60. letech 19. stol. v novorománském slohu na místě starší dřevěné synagogy. Bohoslužebným účelům sloužila do 30. let 20. stol.¹⁵³ Podle slov místních pamětníků byla po válce nejprve využívána jako veřejná prádelna, později pak byla

přestavěna a dodnes slouží jako obytný dům.

¹⁵¹ SALZ, Josef. Dějiny Židů v Dlažově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 149 - 151.

¹⁵² ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. Dlažov, s. 115. ISBN 80-86517-64-0.

¹⁵³ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Janovice nad Úhlavou, s. 173 - 174. ISBN 80-86517-64-0.

Kdyně - něm. Neugedein (okr. Domažlice)

První Židé přišli na Kdynsko patrně už v 16. století. V hojnějším počtu se zde začali usazovat po roce 1635 na tehdejší koutském panství hraběte Wolfa Viléma Lamingena, který jim byl příznivě nakloněn. Další majitelé panství, hrabata Stadionové, se sice snažili Židy ze svého majetku vystěhovat, díky tehdy už liberálnější právní předpisům se jim to ale nepodařilo. Ve Kdyni je židovské osídlení doloženo od druhé poloviny 17. století. Na přelomu 18. a 19. století vznikají silné židovské náboženské obce v Pocínovicích, v Dlažově (Dlažov tehdy spadal do okresu Domažlice), v Loučimi, ve Všerubech, v Radonicích, v Kolovči a později, v roce 1860, i v samotné Kdyni. Židé byli zpočátku především tak zvanými cestujícími obchodníky. Obchodovali s železem, střížním zbožím, s dobytkem, s obilím, s drůbeží a se zvěřinou. Byli pořadateli kdysi slavných dobytčích trhů ve Kdyni. Ve Všerubech a v okolí organizovali výrobu krabiček na sirky. V deseti vesnicích kolem Všerub si prý lidé touto prací vydělali až 15 tisíc zlatých ročně. Židovskou inteligenci představovali právníci a lékaři. V roce 1901 bylo v celé židovské obci ve Kdyni 55 členů. Od konce 19. století začíná odchod Židů z venkova do velkých měst. Kdysi bohaté a živé židovské náboženské obce na venkově postupně zanikají. V roce 1929 byla kdyňská náboženská obec připojena k obci v Klatovech a v roce 1930 zbylo ve Kdyni již jen 9 židovských rodin, celkem 25 lidí.

Synagoga byla postavena v letech 1862 – 1863 v historizujícím novorománském slohu poblíž náměstí (Obr. 61). Potřebné finance na její stavbu mezi sebou sesbírali členové kdyňské židovské náboženské obce. 21. ledna 1863 byla synagoga zasvěcena, v roce 1871

Obr. 61 Kdyně

v ní byla umístěna pamětní deska se jmény hlavních stavebníků, kterými byli např. Isak Augstein, Eliáš Klaubr nebo Jakub Hutter. Za 1. světové války byli v synagoze ubytováni uprchlíci z Haliče. Od roku 1929, kdy byla kdyňská židovská náboženská obec připojena ke klatovské obci, konaly se v ní

bohoslužby již jen o svátcích,¹⁵⁴ naposledy v roce 1936. Během 2. světové války sloužila budova jako skladiště a od roku 1946 pak přešla do majetku Církve československé husitské. Počátkem 60. let byla jako modlitebna ČČSH navržena k prohlášení za kulturní památku, které se však neuskutečnilo. Teprve od roku 1993 se z podnětu referátu Okresního úřadu Domažlice začal o stavbu starat Památkový ústav v Plzni, pak i Židovská náboženská obec v Plzni, která zprostředkovala velice cennou pomoc Židovského muzea v Praze. V roce 1994 církev synagogu prodala soukromému vlastníkovi, který ji chtěl přeměnit na pivnici. Město Kdyně nakonec po dlouhých jednáních synagogu vykoupilo a nechalo ji zčásti opravit. Ministerstvo kultury ČR ji na základě návrhu Památkového ústavu v Plzni prohlásilo za národní kulturní památku. V současné době je v budově synagogy umístěno malé muzeum dokumentující historii města Kdyně s muzejní expozicí o dějinách židovské komunity. V přílehlém objektu jsou zachovány prostory rabinátu a židovské školy, kde dnes sídlí informační centrum.¹⁵⁵

Synagoga ve Kdyni je významná památka židovské sakrální architektury, navazující svojí dispozicí a funkcemi na synagogy z poloviny 18. století. Podle PhDr. Arno Paříka z Židovského muzea v Praze je kdyňská synagoga třetí nejzachovalejší synagogou v západních Čechách a zcela výjimečně dochovaným příkladem synagogální architektury v Čechách vůbec. V budově je dodnes velmi dobře zachovaný interiér modlitebního prostoru v téměř původním stavu. Je dochována původní výmalba kleneb (Obr. 62) a stropu pod galerií (Obr. 63), která je dílem domažlického malíře Amerlinga, téměř veškerý mobiliář (6 lavic v sále a 4 na galerii), původní konstrukce sloupů, dřevěná schránka na Tóru v klasicistním slohu s částí plastické výzdoby a vnitřních maleb, složení podlahy (barevné dlaždice, kámen, dřevo) a pódium pro předčítání modliteb. Původní okenní rámy, zábradlí pódia, lustr a svícny při aronu se nedochovaly. Ve sbírkách Židovského muzea v Praze je uložena dochovaná část původního inventáře kultových předmětů kdyňské synagogy.¹⁵⁶

¹⁵⁴ HOURA, František. Dějiny Židů v Kdyni a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 437 - 446.

¹⁵⁵ *Sdružení obcí Kdyňska* [online]. 2000 [cit. 2011-01-16]. Synagoga ve Kdyni. Dostupné z WWW: <<http://www.kdynsko.cz/d-synagoga-ve-kdyni-kdyne.aspx>>.

¹⁵⁶ *Sdružení obcí Kdyňska* [online]. 2000 [cit. 2011-01-16]. Proč je kdyňská synagoga tak výjimečná. Dostupné z WWW: <<http://www.kdynsko.cz/d-proc-je-kdynska-synagoga-tak-vyjimecna.aspx>>.

Obr. 62 Kdyně – výmalba kleneb

Obr. 63 Kdyně – výmalba stropu pod galerií

Klatovy - něm. Klattau (okr. Klatovy)

Středověké židovské osídlení doložené od 14. století zaniklo vypovězením Židů z města v 15. století. Až do poloviny 19. století město praktikovalo různá protižidovská opatření, a proto se zde židovští obyvatelé začali opět usazovat teprve od druhé poloviny 19. století v souvislosti s josefínskými reformami a rozvojem průmyslu. Nejsilnější židovské osídlení zde bylo na přelomu 19. a 20. století, v roce 1900 je zaznamenáno 553 Židů. Židovská náboženská obec byla ve městě po 2. světové válce na čas obnovena, později byla změněna na synagogální sbor, který byl součástí plzeňské židovské náboženské obce, avšak v 60. letech 20. století byl zrušen.

Původně novorománská synagoga (Obr. 64) se nachází na místě hradeb mezi Plzeňskou a Denisovou ulicí. Byla postavena v roce 1879 a sestávala se z modlitebny (Obr. 65) a školních místností.¹⁵⁷ Ženská galerie modlitebny byla postavena na třech stranách sálu.¹⁵⁸ V sousedství se nacházelo sídlo rabína. Bohoslužebným účelům sloužila

Obr. 64 Klatovy

synagoga do nacistické okupace, kdy se stala terčem nenávistných útoků "vlastenců" z Vlajky. Po 2. světové válce byla synagoga adaptována na archiv a v roce 1997 na fitcentrum a obchodní skladiště. Interiér synagogy byl při přestavbě rozdělen stropem na dvě podlaží. V současné době je budova synagogy přístupná přes dvůr prodejny u podchodu pod Plzeňskou ulicí.¹⁵⁹

Obr. 65 interiér synagogy

¹⁵⁷ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. Klatovy, s. 193. ISBN 80-86517-64-0.

¹⁵⁸ Informaci poskytl Mgr. Jiří Fiedler, ŽM Praha

¹⁵⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. Klatovy, s. 193. ISBN 80-86517-64-0.

Plzeň – něm. Pilsen (okr. Plzeň město)

Královské město Plzeň bylo založeno okolo roku 1295. Významná řezenská a norimberská obchodní cesta přivedla do města židovské obchodníky brzy po jeho založení. Na počátku 15. stol. Židé v Plzni tvořili zvláštní obec. Bydleli asi v 7 domech v dnešní Sedláčkově a Solní ulici. Tato část města však nebyla oddělena, tak jako jinde. Prostor byl na západě ukončen městskými hradbami, na severu jej uzavírala slepá ulička, vedoucí ke katovně. Pro potřeby židovské obce byl již v 15. stol. v Plzni košer řezník a lékař.¹⁶⁰

Asi v místě, kde dnes stojí budova hlavní pošty, tvořila nároží Židovské a Katovské ulice **židovská škola či synagoga**, o které máme nejstarší připomínku z roku 1409. Stála již patrně delší dobu před tím, stala se však během doby nedostatečnou, neboť dne 8. července 1437 kupuje židovská obec od obce Nového Plzně dům Linhartů v Solní ulici na stavbu **nové židovské školy či synagogy**. Ta je doložena jako součást židovské části města, které se rozprostíralo v severozápadní části města. Stálo zde asi deset židovských domů. Tuto novou školu pak můžeme sledovat až do roku 1533, kdy židovská obec v Plzni zanikla v důsledku udělení privilegia králem Vladislavem Jagelonským roku 1504, které umožnilo vypovězení Židů z města. V době svého zániku byla plzeňská židovská náboženská obec druhou nejpočetnější po Praze. V roce 1546 je jako majitel tohoto nárožního domu uveden již jakýsi křesťan. V roce 1643 se tato bývalá škola uvádí už jen jako zbořeniště.¹⁶¹

V roce 1853 byla v Plzni obnovena židovská obec. V prosinci 1856 byla povolena stavba synagogy a zřízení židovské školy, později zvané **Stará synagoga** (Obr. 66). Městským zastupitelstvem byla povolena sbírka dobrovolných darů souvěrců k tomuto účelu. 17. června 1857 byl slavnostně položen základní kámen synagogy v dnešních Smetanových sadech č. 5 ve dvoře domu, kde dnes sídlí Židovská náboženská obec. Do základů byl dán v mědi rytý dokument se jménem císaře a jmény členů jeho rodiny, jmény představených zdejších úřadů a obce spolu se jmény stavitelů synagogy.

¹⁶⁰ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni : Průvodce historií západních Čech*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni, s. 5 - 17. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁶¹ SCHIEBL, Jaroslav. *Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. Plzeňsko : List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 2, s. 27 - 29.

Budova synagogy byla postavena v novorománském slohu podle plánů architekta M. Stelzera stavitelem V. Wiesnerem. Synagoga má obdélníkový půdorys o rozměrech 14 x 20 m, výšky 12 m. Budova je krytá sedlovou střechou výšky 6 m, na západním průčelí

Obr. 66 Stará synagoga v Plzni

ukončeném valbou. Zdi ze smíšeného zdiva jsou opatřeny štukovou omítkou. Všechny okenní a dveřní otvory jsou zakončeny půlkruhovými záklenky.

V jihozápadním a severozápadním rohu vnitřní dispozice jsou umístěna dvě kamenná točitá schodiště, umožňující přístup na

dřevěné patrové galerie. Podlahu synagogy tvoří cihelná dlažba. Vně objektu, při severním průčelí, je další vřetenové jednoramenné přímé schodiště, vedoucí na podestu a umožňující přímý vstup na první galerii. Vnitřní prostor synagogy je členěn dřevěnými patrovými galeriemi. První galerie je umístěna ve výšce 4 m, druhá ve výšce 7 m nad podlahou. Konstrukce těchto galerií podpírá dřevěný kazetový strop a též vazby krovu. Dřevěné nosné prvky jsou opláštěny deštěním.

Synagoga byla slavnostně vysvěcena 8. dubna 1859. Dne 14. května 1869 byly dohotoveny nové varhany, které postavil C. L. Edenhofer z Regenu. Po dostavbě Velké synagogy přestala sloužit liturgickým účelům a několik desetiletí chátrala. V současnosti je stav **Staré synagogy** neutěšený, ale práce na její záchranu byly již započaty. Na podzim roku 1997 byla prohlášena za kulturní památku, posléze byla provedena oprava krovu a byla položena nová střešní krytina. Investorem se stala Nadace Rudolfa Löwyho a plzeňských Židů pro záchranu a využití plzeňských synagog. Synagoga dnes slouží ke kulturním, ale i

bohoslužebným účelům. Konají se zde výstavy dokumentárního charakteru nebo výstavy zaměřené přímo k tématice holocaustu. Příležitostně jsou v ní pořádány koncerty.¹⁶²

Pomocná synagoga známá také jako Židovská škola byla vybudována v r. 1875 jako doplněk k sousední synagoze. Jedná se o stavbu na lichoběžníkovém půdorysu 20 x 8 až 10 m. Byla zakryta nízkou pultovou střechou. Vnitřní dispozice byla původně rozčleněna patrovou galerií. Poté, co přestala být synagoga využívána ke svému účelu, byla přeměněna na skladiště vestavbou dřevěného patra. Při severní zdi bylo přímé vřetenové dvouramenné schodiště.¹⁶³ V roce 1997 byla Pomocná synagoga rovněž prohlášena za kulturní památku. Nezabránilo to však už zřícení krovu a střechy. V současnosti jsou zachovány jen obvodové zdi.

V bývalé Pomocné synagoze se dnes nachází památník plzeňským obětem holocaustu

Obr. 67 Pomocná synagoga v Plzni

nazvaný „Zahrada vzpomínek“ (Obr. 67). Ve dnech 16. – 19. dubna 2002 zde proběhla akce „Napiš jedno jméno“, která byla pořádána k šedesátému výročí zahájení deportací na trase Plzeň -Terezín. Dobrovolníci z řad plzeňské veřejnosti, zejména studenti středních škol, přicházeli do synagogy a zapisovali jména plzeňských obětí holocaustu na oblázky. Každý dobrovolník napsal jedno jméno s datem narození na jeden oblázek. Oblázky pak byly ukládány na plochu torza bývalé pomocné synagogy. Postupně tak byl vytvořen pietní památník, na jehož vzniku se podílel téměř stejný počet tvůrců, jaký byl počet zapsaných jmen obětí.¹⁶⁴

¹⁶² ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni: Průvodce historií západních Čech*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁶³ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni: Průvodce historií západních Čech*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁶⁴ *Zahrada vzpomínek: Památník obětem holocaustu z Plzeňska vytvořený ve dnech 16. – 19. dubna 2002*. Plzeň, HUMR o. s., 2007.

Přeštice - něm. Přestitz (okr. Plzeň jih)

Židé byli roztroušeni po celém přeštickém okrese, kde sídlili snad již od počátku 17. století, písemných dokladů je však málo. Podle zákona z 21. 3. 1890 byly zřízeny náboženské židovské obce i v přeštickém okrese: v Přešticích, v Nepomuku, v Dolní Lukavici, v Lužanech, v Merklíně, v Malinci a v Dnešicích. Všechny sedm židovských obcí mělo své synagogy. Avšak po roce 1890, kdy se Židé stěhují z venkova do měst, hlavně do Plzně a Přeštice, byly tyto samostatné obce později spojeny v jednu židovskou obec se sídlem v Přešticích, která v roce 1934 čítala 80 členů.¹⁶⁵ Synagogy v **Dolní Lukavici, Malinci, Merklíně** byly později přestavěny na obytný dům, ve **Vlčí** na skladiště, v **Přešticích, Nepomuku, Lužanech a Dnešicích** byly zbořeny.

Na starší židovské osídlení v Přešticích upomínal název Židovská ulice (dnešní ulice Komenského), ale i název Židovský ostrov, kde snad bývalo dříve ghetto. Židovské rodiny se zabývaly hlavně tradičním obchodem, méně řemesly jako řeznictvím a po občanském zrovnoprávnění, kdy mohli kupovat půdu, i zemědělstvím. V Přešticích býval vždy židovský lékař a veterinář. Konec židovského osídlení ve městě nastal s německou nacistickou okupací, kdy bylo deportováno dne 23. 11. 1942 do vyhlazovacích táborů 40 židovských občanů, nezměrné hrůzy a utrpení přežili a osvobození se dočkali pouze 3 lidé.¹⁶⁶

Židovská modlitebna je doložena už v roce 1724, také pozdější modlitebny až do počátku 20. století byly umístěné v obytných domech. Prostornou synagogu (Obr. 68) si začala zdejší židovská náboženská obec stavět na parcele zakoupené v roce 1911 v Husově ulici podle projektu zdejšího stavitele F. Hodla.¹⁶⁷ V roce 1913 byla synagoga slavnostně zasvěcena vnesením tóry. Obřad provedl jediný doložený přeštický rabín Leopold Singer, který zde působil 40 let.¹⁶⁸ Exteriér synagogy byl vystavěn v novorománském slohu, interiér byl však zcela moderní s plochostropým sálem s použitím kazetového stropu z armovaného betonu a pseudoempírovým svatostánkem. Podle uspořádání lavic pro věřící (řazených za

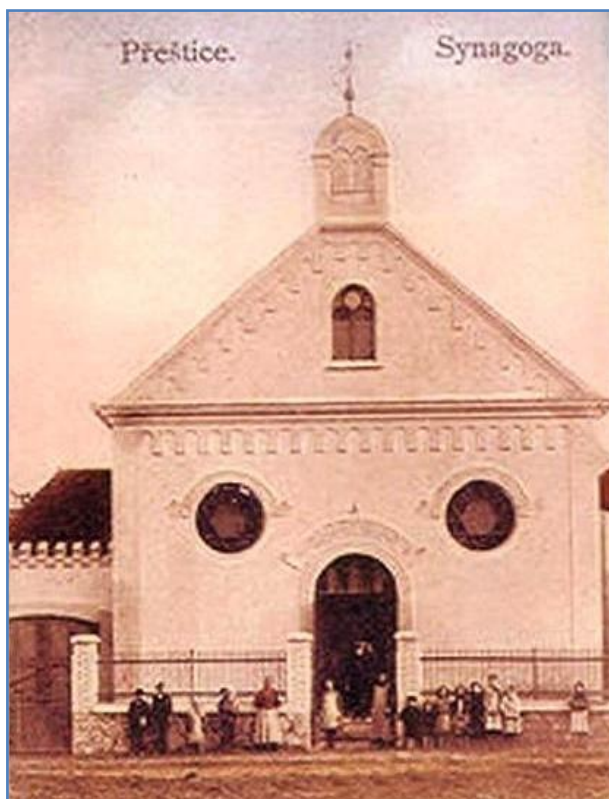
¹⁶⁵ SEDLÁČEK, Václav. Dějiny Židů v Přešticích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 515 - 516.

¹⁶⁶ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 27.4.2009 [cit. 2011-01-06]. Přeštice - synagoga (Pschestitz-Synagoge) – Židé a synagoga v Přešticích. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1452261>>.

¹⁶⁷ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 6. 1. vydání*. Praha: Libri, 2004. s. 174. ISBN 80-7277-040-3.

¹⁶⁸ SEDLÁČEK, Václav. Dějiny Židů v Přešticích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 515 - 516.

sebou podobně jako v kostelích křesťanů) na dobové fotografii interiéru synagogy (Obr. 69) lze usuzovat, že v přeštické synagoze byly bohoslužby slouženy v reformním ritu. Po 2. světové válce sloužila budova synagogy jako kostel Mistra Jana Husa Českobratrské církvi evangelické. Společně se sousedním patrovým obecním domem židovské obce byla bývalá synagoga zbořena počátkem roku 1974.¹⁶⁹

Obr. 68 Přeštice

Obr. 69 Interiér synagogy

Stříbro - něm. Mies (okr. Tachov)

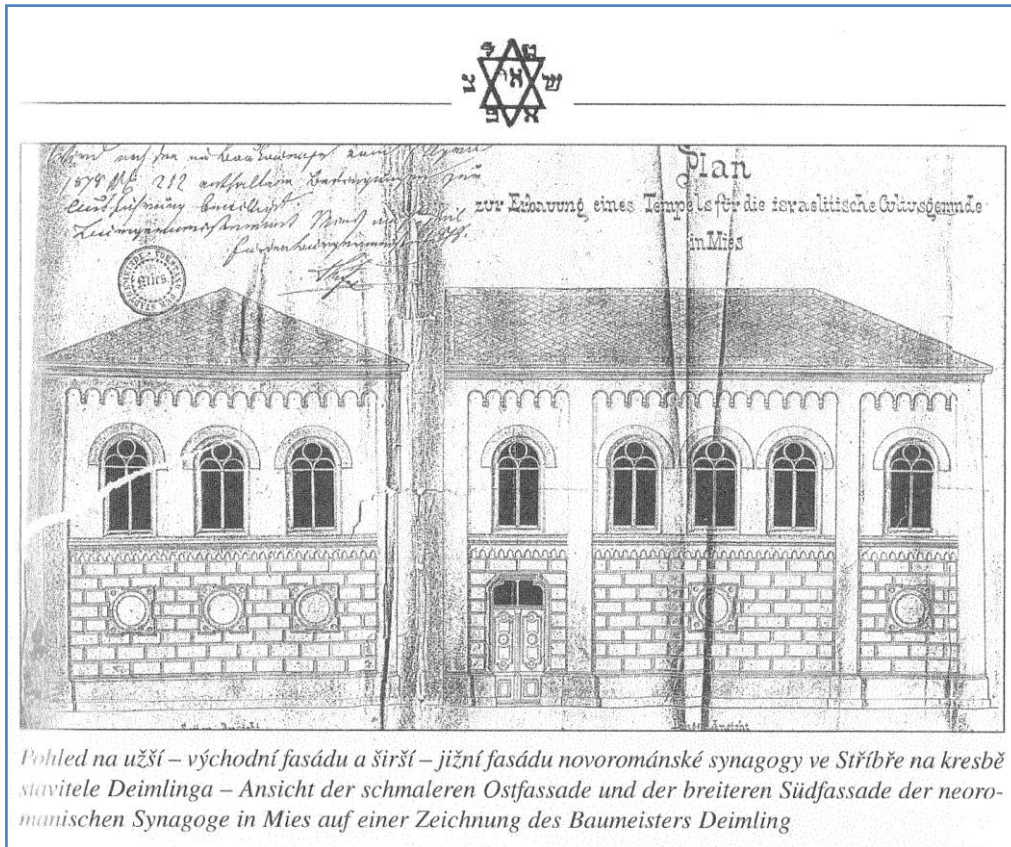
Židovské osídlení je doloženo od 14. století, ale o jeho početnosti a struktuře ani o případné existenci náboženské obce není nic známo. Předpokládá se, že kolem poloviny 16. století byli Židé z města vypovězeni. Ojedinělé rodiny tu směly znovu bydlet až od roku 1642. Ale teprve v polovině 19. století, kdy Židé získali svobodu stěhování i do dříve zakázaných měst, nastal rychlý vzrůst počtu rodin, které se do Stříbra stěhovaly, především z okolních městeček a vsí. Nejvyšší počet židovských obyvatel je zaznamenán v roce 1900 a to 163 osob (4,1 %).

¹⁶⁹ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 6. 1. vydání.* Praha: Libri, 2004. s. 174. ISBN 80-7277-040-3.

Novodobá náboženská obec se ustavila brzy po polovině 19. století, dlouho udržovala vlastní školu a v letech 1875 – 1938 měla své rabíny. Roku 1894, po připojení několika vyliďňujících se okolních židovských obcí, patřilo ke zdejší obci asi 500 duší. Filiálními obcemi stříbrské náboženské obce se tak postupně staly Ošelín, Pňovany, Prostiboř, Svojšín, Telice, Úlice, Vlkýš a Kladruby. Fakticky obec zanikla připojením oblasti k Německu v roce 1938, úředně byla zrušena roku 1946.

Podle ústní tradice prý až do vypovězení žily židovské rodiny na jihozápadním okraji města, v bývalé Židovské ulici, rovnoběžné se středověkou hradební linií. Někdy po roce 1855 koupila židovská obec od rodiny měšťana Streera dům čp. 16 na východním konci severní strany hlavního náměstí. Budova se stala sídlem náboženské obce, byl v ní rabínský byt a náboženská škola a v letech 1878 – 79 pak byla na jejím dvoře postavena synagoga. Za 2. světové války dům užívala nejprve nacistická mládežnická organizace hitlerjugend a v letech 1942 – 45 sloužil jako vojenská strážnice, součást zajateckého tábora umístěného v synagoze. Roku 1959 byl vydán demoliční příkaz a dům byl zbořen.

První novodobé modlitebny, doložené po polovině 19. století, nahradila roku 1879 novostavba synagogy, podle projektu stavitele Andrease Deimlinga (Obr. 70), ve dvoře

Obr. 70 Stříbro – nákres stavitele Deimlinga

obecního domu. Ve vysoké novorománské budově na půdorysu 15 x 10 m, s půlkruhově zaklenutými okny, byl plochoštrový modlitební sál, obklopený ze tří stran ženskou galerií. Vnitřní schodiště na galerii bylo později ještě doplněno bezpečnostním vnějším krytým schodištěm. Na podzim 1938 byla synagoga vyrabována, v roce 1939 – 40 koupila zabavenou budovu od města organizace hitlerjugend a změnila ji spolu se sousedním židovským obecním domem na své klubovny a ubytovnu, ale už roku 1942 převzal synagogu německý stát a adaptoval ji na zajatecký tábor pro francouzské důstojníky. Po osvobození zůstala budova dlouho nevyužitá. V roce 1959 ji pak získal do pronájmu podnik Státní statky jako skladovací prostor a v roce 1966 ji získal bezplatně i do vlastnictví. Vnější vzhled budovy i její vnitřní řešení přitom zůstaly v podstatě zachované. Až nový majitel bývalou synagogu roku 1969 radikálně přestavěl na zemědělské laboratoře. Hlavní sál byl rozdělen do tří podlaží, původní okna i novorománské ozdobné prvky byly odstraněny. V roce 1981 byla budova znovu adaptována na Dům pionýrů a mládeže a jako Městský dům dětí a mládeže je využita i dnes.¹⁷⁰

Sušice - něm. Schüttenhofen (okr. Klatovy)

První písemná zmínka o přítomnosti Židů ve městě pochází ze zápisů ve Smolné knize z roku 1562 a v knize cechu sladovnického z roku 1564, kde se hovoří o Židu jménem Baroch. Roku 1626 jsou ve městě zaznamenány 3 rodiny, v průběhu dalších let do města přicházejí další rodiny a při soupisu lidu v roce 1748 bylo ve městě shledáno 79 Židů. Nejpočetnější židovská komunita zde byla v roce 1860, kdy měla asi 300 příslušníků¹⁷¹, pak už počet Židů v místě jen klesal, v roce 1920 to bylo 129 osob, v roce 1930 už jen 112 občanů hlásících se k židovskému vyznání.¹⁷²

Ve městě existovalo uzavřené ghetto, stávalo v dnešní Vodní ulici, která byla dříve zvána prostě Židovskou ulicí. Ve starším období byla ulice uzavírána řetězem a pro židovské obyvatelstvo platila řada omezení, ale z města nebyli Židé nikdy vypovězeni. První dřevěná stavba synagogy z roku 1659 vyhořela v roce 1707. Roku 1709 byla postavena větší zděná synagoga na téže místě, která sloužila k bohoslužbám celých 150 let (později byla

¹⁷⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Stříbro, s. 140 - 147. ISBN 978-80-86125-81-7.

¹⁷¹ TUREK, Kajetán. Dějiny Židů v královském městě Sušici. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 587 - 593.

¹⁷² Dokumentace Archivu židovského muzea v Praze

využívána jako zimní modlitebna). Ta stála až do roku 1923, kdy ghetto zachvátil požár, při kterém shořely téměř všechny staré šindelem kryté domky včetně staré synagogy. Počet židovských obyvatel v Sušici postupně stoupal a stará stavba již v 19. století přestala vyhovovat. Proto židovská obec zakoupila tři domy na protější straně ulice a v místech

Obr. 71 Sušice

dnešního bytového domu čp. 142 ve Vodní ulici byla postavena v letech 1857-59 další synagoga v novorománském slohu (Obr. 71). Základní kámen stavby byl položen 14. 7. 1857 a slavnostní zasvěcení v podobě vnesení tóry provedené rabínem Abrahamem Schwarzkopfem se konalo 10. 8. 1859. Kronikář Kajetán Turek hodnotí stavbu jako "nejhezčí z chrámů Izraelitů v Čechách" a dále popisuje synagogu tak, že „byla 12 sáhů dlouhá, 6 sáhů široká a 7 a půl sáhů vysoká, měla prostrannou předsíň, pěkný chór a vkusný oltář“. (Obr. 72 a 73)¹⁷³ Tato synagoga sloužila k bohoslužbám až do

německé okupace. V roce 1953 získala budovu Církev

Československá husitská, která začala s její adaptací na svůj sbor. Ještě před dokončením však byla budova zařazena do demoličního pásma¹⁷⁴ a v lednu 1964 byla zbourána spolu s pivovarem a přilehlými domy ve Vodní ulici. Celá ulice byla následně rozšířena a byla zde postavena prodejna Jednoty¹⁷⁵

¹⁷³ TUREK, Kajetán. Dějiny Židů v královském městě Sušici. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 587 - 593.

¹⁷⁴ VEČEŘOVÁ Petra. *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. První vydání. Praha : Olympia, 2009. Sušice, s. 131. ISBN 978-80-7376-142-4

¹⁷⁵ BARTOŠOVÁ, Jana. *Sušice*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. Sušice v proměnách staletí, s. 28 - 46. ISBN 978-80-7185-842-3.

Obr. 72 Sušice - interiér

Obr. 73 Sušice – aron ha-kodeš

Všeruby - něm. Neumark (okr. Domažlice)

O Židech ve Všerubech se dozvídáme ze zápisů koutského panství z 18. století. V roce 1714 byla nařízením vrchnosti zřízena komise, která měla kontrolovat usazení Židů v Čechách a případně je vypuzovat. Podle soupisu Židů při revizi v roce 1722 bylo zjištěno, že jedna židovská rodina žije ve Všerubech již od pradávna (100 let). Ostatní Židé přišli asi na konci 17. stol.

V 18. století zde vznikla malá židovská čtvrť. V té době je zaznamenáno asi 6 židovských rodin. V roce 1815 přibýlo ve Všerubech tolik rodin, že jim vrchnost musela postavit školu. Byla k tomu použita modlitebna, která stála na místě pozdější synagogy. Roku 1852 vypukl v městečku velký požár, při kterém kromě kostela, fary, školy a 34 domů shořela i židovská škola s modlitebnou. Všerubská židovská obec usilovala o to, aby v nejkratší době byla postavena nová synagoga. Byla uspořádána sbírka a v roce 1868 tak mohla být zahájena stavba. Synagogu stavěl Vilém Klauber, inženýr z Vídně, G. Lemberger, sochař ve Všerubech, Wimmer, malíř z Domažlic, Weber, truhlář ze Všerub a Braun, zednický mistr ze

Schneiderhofu. Nová synagoga (Obr. 74) byla postavena v novorománském slohu a byla slavnostně otevřena za přítomnosti okresního hejtmána z Domažlic, katolických kněží ze Všerub, úředníků rakouské i bavorské finanční stráže a celníků, hasičů ze Všerub a okolí, všerubských měšťanů a obyvatel okolních obcí. V roce 1930 zůstaly ve Všerubech již jen 4 rodiny a počet židovských obyvatel nadále už jen klesal. Místní synagoga tak zůstala opuštěná a chátrala¹⁷⁶, v roce 1938 - 39 byla zbořena nacisty.¹⁷⁷

Obr. 74 Všeruby

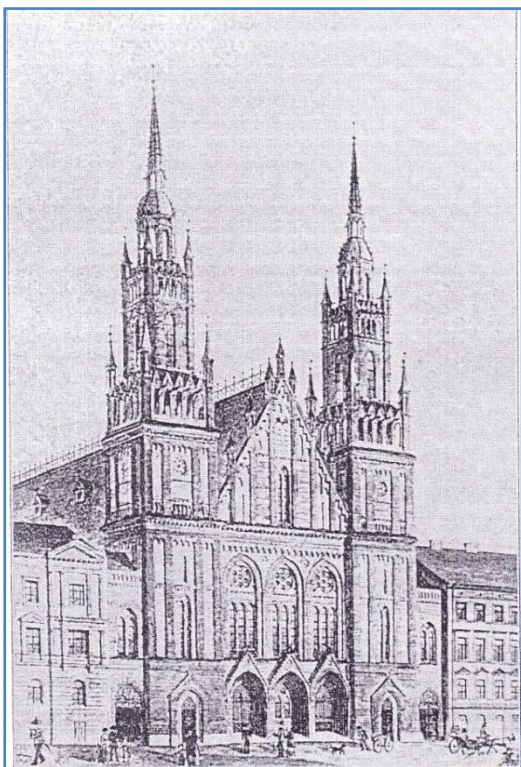
¹⁷⁶ HOURA, František. Dějiny Židů ve Všerubech. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 452 -456.

¹⁷⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Kdyně, s. 86. ISBN 80-900895-1-8.

5.5 Pseudorománský sloh v kombinaci s maurskými (orientálními, byzantsko-orientálními) prvky

Velká synagoga v Plzni (okr. Plzeň město)

Ve druhé polovině 19. století byla Plzeň dynamicky se rozvíjejícím městem. Na konci 19. stol. žilo v Plzni asi 3 000 Židů a prostor Staré synagogy již nestačil. V roce 1874 zakoupila Židovská obec pozemek na hlavní plzeňské komunikaci, na němž byla z dobrovolných peněžních darů členů židovské obce v roce 1892 postavena Velká synagoga.

Obr. 75 Faksimile původní reprodukce Velké synagogy v Plzni dle návrhu arch. Fleischera

Původní návrh architekta Maxe Fleischera (Obr. 75) reflektoval snahu o emancipaci s křesťanským okolím. Jednalo se o novogotický cihlový chrám severského typu s dvouvěžovým průčelím. Návrh vyvolal pobouření a tehdejší městská rada tento projekt zamítla, především proto, že věže jsou příliš vysoké a konkurovaly by tak kostelu sv. Bartoloměje. Radní odmítli i styl stavby, protože se jim zdál příliš podobný stylu křesťanských kostelů.¹⁷⁸ Proto M. Fleischer své původně řešené průčelí se štíty přepracoval a 2. prosince 1888 byl položen základní kámen. Jelikož se stavba stále zdražovala, byla po delších jednáních spolupráce s M. Fleischerelem ukončena.¹⁷⁹ Nové plány byly předloženy Emanuelem Klotzem v roce 1890.

Klotz zachoval půdorys a celkovou koncepci stavby, ale změnil architektonický styl na pseudorománský v kombinaci s maurskými prvky (Obr. 76). Věže byly sníženy o 20 metrů a zakončeny cibulemi, na vrcholu s korunou, makovicí a Davidovou hvězdou. Vnitřní výzdoba je orientálního stylu, vedlejší loď a přístupové chodby jsou inspirovány monumentální novorenesancí. Vzhled stavby se snaží

¹⁷⁸ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni : Průvodce historií západních Čech*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁷⁹ HUDEC, Tomáš. Velká synagoga v Plzni. *Pěší zóna : Revue pro památkovou péči, archeologii, historii, výtvarné umění a literaturu*. 2002, 10, s. 17 - 26.

zdůraznit, že nejde o křesťanský kostel. Stavitelské práce prováděl stavitel architekt Rudolf Štech. Synagoga byla dokončena a slavnostně otevřena 7. září 1893.¹⁸⁰

Velká synagoga v Plzni je největší synagogou v České republice, po budapešťské druhou největší synagogou ve střední Evropě a třetí největší na světě. Její kapacita je 2 500

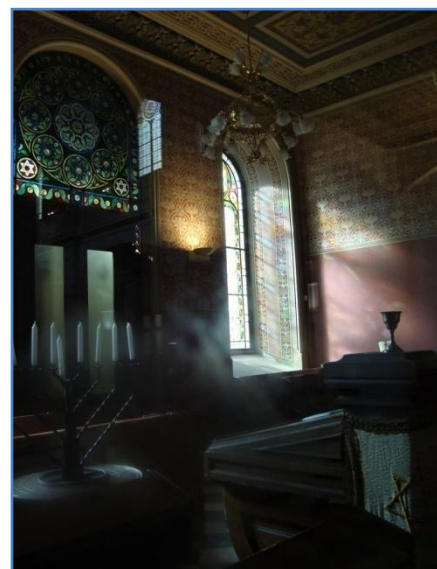

Obr. 76 Velká synagoga v Plzni

umístěny kasičky židovských spolků. Přízemí dále tvoří trojlodní prostor – střední loď obrácená ke schráně na Tóru s bočními ženskými lóžemi v patře, pod nimiž jsou přízemní arkády a kolem lodi obíhá chodba propojená s hlavním prostorem třemi bočními vchody. V západním průčelí synagogy je tzv. zimní modlitebna (Obr. 77). Ve

míst.¹⁸¹ Budova synagogy má rozměry 56 x 30 m. Je postavena převážně z cihel v kombinaci s kamennými kvádry. Vstup do ní je možný třemi dveřmi. Nad římsou jsou tři okna zdobená barevnými vitrážemi, nad okny ve štítu je šestiúhelníkové okno tvořící střed Davidovy hvězdy. Vrchol štítu zdobí baldachýn s mramorovými deskami Desatera.¹⁸²

Vnitřní prostor je rozčleněn na vstupní vestibul s bohatou štukátorskou výzdobou, často zlacenou. Jsou v něm

Obr. 77 Zimní modlitebna

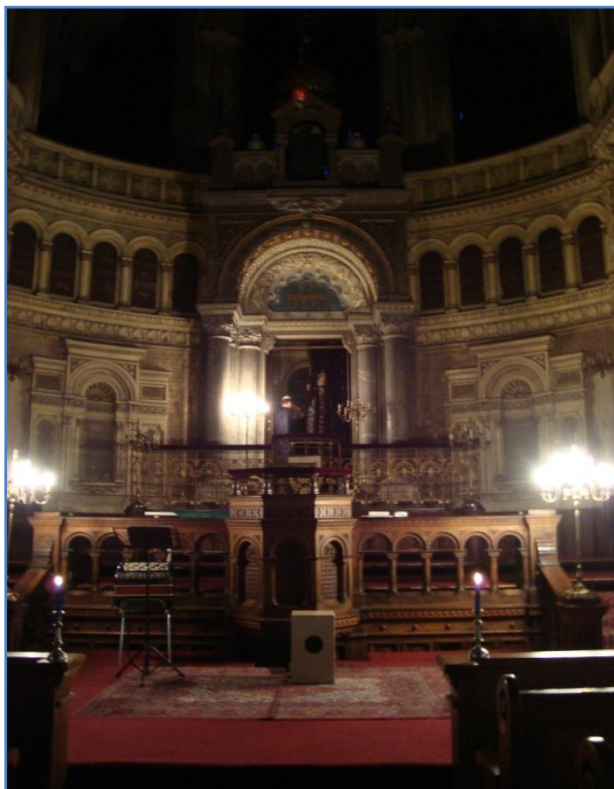
¹⁸⁰ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni : Průvodce historií západních Čech*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁸¹ ŠPIRKOVÁ, Věra. Velká synagoga v Plzni. In *Památky : Unikátní encyklopedie na pokračování*. Vydání první. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2002., s. 2. ISBN 80-7238-194-6.

¹⁸² ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni : Průvodce historií západních Čech*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

čtyřech rozích synagogy, v postranních chodbách, jsou umístěna žulová schodiště, která umožňují výstup na empory – tribuny v patře nad bočními loděmi, které slouží jako prostor pro ženy. Mají dřevěnou, stupňovitě uspořádanou podlahu a jsou vybaveny dřevěnými lavicemi. Zábradlí zdobí štukové prvky s motivem schrány úmluvy, Davidovy hvězdy a judskými lvy, nesoucími desky Desatera. Další schodiště, přístupná z vestibulu, vedou do věži. Jako jedna z mála církevních budov tohoto typu, byla synagoga vybavena horkovzdušným vytápěním s rozvodem teplého vzduchu do celého obrovského chrámového prostoru.

Velká část hlavní lodě je vyplněna dřevěnými lavicemi. Schrána na Tóru - Aron ha kodeš stojí v čele ve výklenku mramorového portálu (Obr. 78) se svazkovými sloupy

Obr. 78 Aron ha-kodeš

ukončeným baldachýnem z umělého kamene a pozlacenými kopulemi. Prostor je zaklenut baldachýnovou klenbou. Ostatní prostory lodi jsou zaklenuty křížovou klenbou s vrcholem ve výšce 16 m. Před Aronem je řečniště rabína a ještě níže bima. Po stranách je vstup do přípravných prostor. Vstupy jsou zároveň součástí čestného prostoru pro hosty. K bimě vedou přímá schodiště s kovaným zlaceným zábradlím, k Aronu zatočená schodiště po obou stranách. Po stranách prostoru schrány na Tóru jsou umístěné čestné lože, opatřené uzavíratelnými šatnami. Celý tento prostor je nádhernou řezbářskou prací. Nad tímto prostorem visí jako symbol menory věčné

světlo - ner tamid. V patře se nachází mistrovský varhanní kůr, jediný svého druhu v republice, postavený bratry Braunerovými v roce 1890.

Vypodobnění lidí či zvířat, zvláště pak v podobě soch, se v synagogách nevyskytují, neboť by mohla být vykládána jako modloslužebnictví. Proto i zde zdobí interiér synagogy dekorativní výmalba s rostlinnými motivy, a to zejména v klenebních polích. Tato výmalba tvoří v kombinaci se zlacením hlavní dekorativní prvky interiéru. Pod ženskými balkony (Obr. 79) je použito mramorování a kazetové úseky stropu zdobí rostlinné motivy se

zlacením. Stěny ženských empor jsou členěny ozdobným kvádrováním se spárami a dekorem. Malba chodeb má mramorování jednoduché.¹⁸³

Od roku 1893 synagoga sloužila svým účelům až do Holocaustu. Tehdy, během Křišťálové noci, měla být zničena, tak jako ostatní synagogy v Čechách. Zachránila ji poloha mezi domy a také potřeba skladovat nakradený židovský majetek. Posloužila tak nacistům jako jeho bazar a později jako dílna pro šití uniforem německých vojáků. Při osvobození Plzně byla poškozena střelbou, protože věže sloužily jako opevněné body německé posádky. Po 2. světové válce byla navracena židovské komunitě. Ta však byla zdecimována Holocaustem a následnou emigrací do Izraele a jiných zemí.¹⁸⁴ V letech komunistického režimu byla synagoga uzavřena nebo sloužila jako skladiště. Poslední pravidelná bohoslužba se zde konala v roce 1973. Židovská komunita neměla dostatek finančních prostředků, v důsledku čehož synagoga léta chátrala. Teprve v letech 1994 – 1998 byla díky příspěvku z Ministerstva kultury České republiky opravena a znovu slavnostně otevřena židovskou obcí 11. února 1998.

Dnes Velká synagoga opět slouží svému účelu, tedy o sobotách a svátcích se zde konají židovské bohoslužby. Od neděle do pátku je přístupná veřejnosti. Během roku se v synagoze konají též koncerty, výstavy a jiné kulturní pořady.

Obr 79 Ženská galerie

¹⁸³ ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni : Průvodce historií západních Čech*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 2000. Stavební památky, s. 42 - 51. ISBN 80-86125-14-9.

¹⁸⁴ *Velká synagoga v Plzni*. Plzeň : Magistrát města Plzně, 1997. S. 1.

5.6 Eklektický sloh

Blovice - něm. Blowitz (okr. Plzeň jih)

První židovské rodiny se začaly usazovat v Blovicích od počátku 16. století, zřejmě v důsledku vypovězení Židů z Plzně v roce 1504. Židovská náboženská obec v městečku působila od počátku 17. století kontinuálně až do nacistické okupace. Na konci 18. století zde žilo 22 židovských rodin, asi nejvíce židovských obyvatel měly Blovice k roku 1880 a to 158 osob, v roce 1900 se k židovské víře hlásilo 75 zdejších obyvatel, ale v roce 1934 čítala zdejší židovská náboženská obec jen 25 členů.¹⁸⁵ V roce 1747 a znovu v roce 1751 nařídil místní šlechtic z Hradiště hrabě Prokop Kolowrat-Krakovský některá restriktivní opatření zamezující početnímu růstu židovstva ve městě, nicméně vztahy mezi zdejšími křesťany a Židy jsou po celou dobu koexistence hodnoceny jako dobré. Konec blovické židovské náboženské obce a zdejšího židovského osídlení však nastal až v průběhu nacistické okupace v důsledku nucené deportace židovských obyvatel do Terezína. Dnes už jen pamětní deska na radnici se jmény zahynulých židovských občanů upomíná na několik století trvající přítomnost Židů v městečku.

Židovské sídelní okrsky zde byly od 18. století dva, severní tvořilo 5 židovských domů a synagoga za severní stranou náměstí, západní tvořilo 8 domů v úzké uličce západně od náměstí. Okolo roku 1683 byla upravena ze soukromého domu židovské rodiny Krausů dřevěná synagoga krytá šindelem. Sloužila svému účelu až do roku 1903, kdy byla pro velkou zchátralost stržena. Na témže místě byla s použitím prastarých vnitřních ozdob postavena nová zděná synagoga v eklektickém slohu (Obr. 80). Zasvěcena byla již v roce 1904, kdy do ní slavnostně vnesl tóru benešovský rabín Dr. Kraus. Stalo se tak za účasti významných osob tehdejší politiky, místního poslance říšského sněmu a starosty Josefa Karlíka, radních města, katolického duchovenstva a za značné účasti široké veřejnosti. Vnitřní zařízení (Obr. 81) bylo velmi starobylé a pocházelo z původní synagogy. U zdejší synagogy je doloženo působení tří rabínů, prvním byl tehdy věhlasný učenec Šalamoun Schwarzkopf (1829-71), dalším byl Lazar Adler (1872-1910), posledním byl Jonáš Traub (1910-24), poté se zde bohoslužby konaly jen výjimečně, neboť zdejší početně slabá náboženská obec stěží zajišťovala i o největších svátcích tzv. minjan (hebrejsky doslova počet), což je přítomnost alespoň 10 mužů starších věku bar micva, tj. třinácti let. V poválečném období sloužila synagoga jako městská knihovna a kanceláře, po pozdější zásadní přestavbě jako byty, kanceláře a garáže. Budova

¹⁸⁵ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Blovice, s. 87. ISBN 80-86517-64-0.

bývalé synagogy dosud stojí v Malé ulici čp. 205, dnes je sídlem soukromé firmy. Místo se dá dobře rozpoznat podle zachovalého železného plotu a sloupků, z někdejší synagogy jsou však původní jen zdi a vchodové schodiště. Na půdě bývalé synagogy je dochována dřevěná falešná klenba s původní ornamentální výzdobou a iluzivním fabionem.¹⁸⁶

Poblíž synagogy stával rovněž cheder (škola). Budova chederu byla prodána židovskou obcí před rokem 1903. Získané prostředky byly použity na stavbu synagogy. Židovské děti v této době již chodily do běžných škol.¹⁸⁷

Obr. 80 Blovice

Obr. 81 Aron ha-kodeš

¹⁸⁶ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 29.12.2007 [cit. 2011-01-06]. Blovice-synagoga (Blowitz-Synagoge) – Synagoga v Blovicích a zdejší židovské obyvatelstvo. Dostupné z WWW: < <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1446181> >.

¹⁸⁷ WEISSKOPF, Josef. Dějiny Židů v Blovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 42 - 43.

Hartmanice - něm. Hartmanitz (okr. Klatovy)

Staré horní město Hartmanice zůstalo židovskému obyvatelstvu dlouho uzavřeno. Teprve po roce 1867, kdy byla novou ústavou uznána jejich plná občanská i politická rovnoprávnost, začali Židé do šumavského pohoří pronikat hlouběji. Tehdy bylo do Hartmanic přemístěno sídlo židovské náboženské obce ze sousedních Kunderatic. V roce 1880 tvořili Židé již více než 10% obyvatelstva a aktivně se podíleli na rozvoji města. Nejsilnější židovské osídlení je doloženo v roce 1890, kdy v Hartmanicích žilo 119 obyvatel židovského vyznání. Od konce 20. let se hartmaničtí Židé začali postupně stěhovat do větších měst. Odliv hartmanických Židů nakonec uspíšily i pomalu se stupňující protižidovské tlaky přicházející ze západu. Na počátku 30. let náboženský život synagogy téměř ustal a hartmanická židovská obec byla sloučena se židovskou obcí v Sušici.

V roce 1881 se Hartmanicko-kundratická židovská obec rozhodla postavit synagogu. Od stavitele Georga Beywla zakoupila pozemek i s jeho obytným domem, který byl později se synagogou propojen a sloužil jako židovská škola a byt rabína. Během tří let vznikl objekt s velkorysími prostory a specifickými architektonickými detaily, takže již od roku

Obr. 82 Hartmanice

1883 využívalo jejich velkorysých prostor na 200 židovských obyvatel z okolí. Svatostánek byl centrem židovské kultury po více než padesát let. Synagoga je postavena v eklektickém slohu, (Obr. 82) nachází se 150 m jihovýchodně od náměstí, při silnici na Petrovice. Bohoslužby se v ní konaly do 2. světové války, kdy byly Hartmanice zabrány Velkoněmeckou říší. Po příchodu wehrmachtu byly ze štítu vytlučeny desky Desatera, synagoga byla zkonfiskována a přestavěna na truhlářskou dílnu. Štít nad hlavním průčelím byl stržen, na místě, kde stál aron, byl vybourán vchod na zahradu a vyvýšený stupeň pod ním byl srovnán se zemí. Vnitřní prostor synagogy byl vertikálně i horizontálně rozdělen. Přepažení

lodi příčkou na dvě místnosti a vložení patra na úroveň bývalé galerie zcela zlikvidovalo prostorovou charakteristiku svatostánku. Během války pak byla využívána jako truhlářská dílna a po válce byla zkonfiskována coby německý majetek a němečtí pracovníci truhlárny byli vysídleni. Budova byla dále využita jako skladiště podniku Vojenské lesy a statky a necitlivé zásahy do objektu pokračovaly. Doprostřed chrámové lodi byl vestavěn komín, horní části velkých oken v severovýchodní fasádě byly zazděny a do celého objektu bylo nainstalováno primitivní elektrické vedení. Postupem času se chátrání šindelové střechy řešilo navrstvením eternitu, do přízemních oken byly vsazeny mříže. V květnu 1985 jednala Židovská náboženská obec Plzeň coby vlastník synagogy s Místním národním výborem Hartmanice, kdy MNV vyžadoval od vlastníka budovy kompletní opravu. Na tu však ŽNO Plzeň neměla peníze, a tak měla být synagoga věnována národnímu výboru ke zboření. Po roce 1990 získala ŽNO Plzeň budovu zpět restitucí a ihned ji prodala do soukromého vlastnictví. V dalších letech byla synagoga nevyužitá a značně chátrala. V roce 2002 zakoupil stavbu Michal Klíma, který s myšlenkou na její obnovu založil Občanské sdružení Památník Hartmanice.

V roce 2003 byla zahájena obnova synagogy. Z vnitřní výzdoby se nic nedochovalo. Nejstarším dokladem a dlouho jediným vodítkem pro rekonstrukci byla ne příliš zřetelná fotografie z poválečného období. Byly vyměněny dvě třetiny masivních dřevěných krovů, stržena střešní krytina (eternit i zbytky původního šindele), zlikvidovány vestavby a vymýcena dřevomorka, která proměňovala pevné trámy na drobící se perník. Následujícím krokem bylo obnovení vnitřních sloupů podpírajících ženskou galerii, zavedení kanalizace, vody a elektřiny. Hartmanický truhlář František Živčák pomohl budově bývalé synagogy vrátit půvab replikami původních dveří, oken ve tvaru osmicípé hvězdy a zábradlí, na detailech v přízemí a schodištích pracoval kovář a synagoga se poprvé zaskvěla v nové, světle modré omítce. Do jejího štítu se také vrátily žulové desky s hebrejským Desaterem. Rekonstrukce synagogy byla dokončena v roce 2006 a 16. 5. téhož roku byla slavnostně otevřena. V synagoze je nyní umístěna expozice Památníku spoluzití Čechů, Němců a Židů na Šumavě.¹⁸⁸

¹⁸⁸ *Horská synagoga Hartmanice* [online]. c 2010 [cit. 2011-01-24]. Synagoga. Dostupné z WWW: <<http://www.hartmanice.cz/cz/>>.

Nýřany – něm. Nürschan (okr. Plzeň sever)

Nýřany byly původně malá vesnička, která patřila po celé období patrimoniální správy chotěšovskému klášteru a ještě na konci 18. století měly pouhých 27 domů. Živelný rozvoj města způsobil zahájení těžby černého uhlí na počátku druhé poloviny 19. století a otevření České západní dráhy po roce 1861. Nýřany byly povýšeny na město v roce 1892 a dnes jsou největším městem okresu Plzeň-sever. Židé se zde začali zřejmě usazovat až s rozvojem města v 19. století, že by zde sídlili dříve, je málo pravděpodobné. První údaj o počtu Židů v městečku k roku 1880 uvádí 48 osob, nejvíce židovských obyvatel měly Nýřany v roce 1890 a to 70 osob. V dalších letech počet židovských obyvatel postupně ubýval, takže v roce 1938 zde žilo již jen 9 občanů židovského původu.¹⁸⁹

Zdejší židovská náboženská obec byla ustanovena v 70. letech 19. století a existovala až do roku 1938. Synagoga (Obr. 83) byla postavena před rokem 1901 v eklektickém slohu, s chrámovými okny vysokými 5 m. Byla tedy postavena dříve nežli pseudogotický kostel sv.

Obr. 83 Nýřany

Prokopa z let 1903 - 1904. Synagoga stávala na rohu dnešní Benešovy a Nerudovy ulice.¹⁹⁰ Její zánik v průběhu tzv. křišťálové noci provedený pokleslou nacistickou spodinou popisuje dochované hlášení okresního hejtmanství ve Stříbře Říšskému komisariátu v

Karlových Varech, podle kterého byla synagoga v Nýřanech zapálena

10. 11. 1938 ve 20 hod. pod vedením Gestapa a za intervence tamního policejního komanda. Synagoga kompletně shořela včetně písemností, které v ní byly uloženy. Zachovány zůstaly pouze zdi, střecha se zřítila. Ohořelé trosky nýřanské synagogy byly zbořeny v roce 1939.¹⁹¹

¹⁸⁹ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 27.6.2007 [cit. 2011-01-06].

Nýřany - synagoga (Nürschan-Synagoge) – Nýřanská synagoga. Dostupné z WWW:

<<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1444041>>.

¹⁹⁰ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 4. 1. vydání.* Praha: Libri, 2004. s. 546. ISBN 80-85983-16-8.

¹⁹¹ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 27.6.2007 [cit. 2011-01-06].

Nýřany - synagoga (Nürschan-Synagoge) – Nýřanská synagoga. Dostupné z WWW:

<<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1444041>>.

Štěnovice - něm. Stienowitz (okr. Plzeň jih)

Ve Štěnovicích je přítomnost Židů doložena od 16. století, ale velice pravděpodobně zde sídlili již ve druhé polovině 15. století a snad i dříve. Židé zde žili pod ochranou štěnovického panstva, neboť jim přinášeli nemalé zisky. Zdejší Židé se zabývali nejvíce palírenstvím, podomním obchodem (tzv. hauzírováním), zprostředkovávali prodej plodin a zvířat, z řemesel pak byli řezníky a sklenáři. Usazovali se v podhradí štěnovické tvrze (3 chalupy), u hlavní cesty do Plzně. Koncem 18. stol. zde bylo usazeno již 12 rodin. Tou dobou zde stávala židovská škola s německým vyučujícím jazykem. Po roce 1820 se Židé usazovali v některých křesťanských domech. Největšího počtu příslušníků dosáhla zdejší židovská obec v letech 1850 – 1860, kdy čítala asi 32 rodin. V pozdějších letech se Židé stěhovali do měst, především do Plzně. V roce 1921 bylo ve Štěnovicích jen 13 Židů.¹⁹²

V první polovině 18. století místní Židé navštěvovali modlitebnu v Dolní Lukavici. Později, pro větší početnost židovské obce, byla modlitebna nebo synagoga zřízena i ve Štěnovicích. Potvrzuje to zmínka v gruntovních knihách štěnovického panství z roku 1795. Židé zde žádali vrchnost nejen o pozemek k založení hřbitova, ale také o povolení rozšířit synagogu a zřídit vedle ní malou komoru. Synagoga se školou se nacházely v ulici Na

Obr. 84 Štěnovice

Potocích. Až v roce 1838 je stavba zachycena na prvních katastrálních mapách tzv. Císařských otiscích. Jihovýchodní zeď stavby ještě nebyla vyklenuta do oblouku, ale byla rovná. Obě stavby, obytný dům (dnes čp. 107) a synagoga, byly ve vlastnictví židovské obce. Na katastrálních

plánech z 90. let 19. století už měla synagoga tu podobu, která je zachycena na starých fotografiích (Obr 84).

¹⁹² RAŠEK, Josef. Dějiny Židů v Štěnovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 611 - 612.

Štěnovická synagoga byla nevysoká stavba, jejíž vzhled odpovídal době jejího vzniku. Jedná se o eklektickou stavbu, která je přilepena k sousední budově, sloužící jako škola (cheder) a obydlí rabína. Výška synagogy odpovídala výšce jednopatrového vedlejšího domu. Měla šest vysokých oken, zakončených obloukem. Dvě a dvě okna se nacházela na jižní a severní zdi synagogy, v pozdější půlkruhové přístavbě pak byla další dvě okna, mezi kterými bylo vysoko pod římsou ještě jedno malé kulaté okénko. Přístavba vyklenuté zdi k jihovýchodu vytvořila uvnitř stavby prostor pro kněžiště s aronem. Do synagogy se vcházelo samostatným vchodem vedle vchodu obytné budovy. Vchod vedl do předsíně synagogy a z ní se teprve sestupovalo vchodem vpravo přes vyšší práh dveří do synagogálního prostoru. Ženská galerie byla přístupná z bytu v prvním patře ve škole. Vnitřní výzdoba a zařízení synagogy odpovídalo finančním možnostem obce. Na jediné zachované

Synagoga (vnitřek)

Obr. 85 Interiér synagogy

fotografii interiéru (Obr. 85) je vidět aron zakrytý zdobenou oponou, který byl ve Štěnovicích orientovaný k jihovýchodu, menoru – sedmiramenný svícen, závěsné světlo a modlitební lavice. Klenutý strop synagogy byl naposledy (před jejím zbouráním) vymalován modře s reliéfními stříbrnými hvězdami.

Prudký pokles židovského obyvatelstva v menších místech, jako byly i Štěnovice, od konce 19. století vedl nakonec k tomu, že na podzim roku 1931 rozhodlo ministerstvo školství a národní osvěty o zrušení náboženské židovské obce ve Štěnovicích. Obvod této náboženské obce byl zahrnut do náboženské obce israelské v Plzni. Synagoga tak byla od 20. let 20. století uzavřena a přešla pod plzeňskou správu. V roce 1940 se Štěnovice obrátily na plzeňskou náboženskou obec s žádostí o koupi domu čp. 107 a přilehlé budovy synagogy, v roce 1941 pak získaly souhlas ke koupi od nadřízené Židovské náboženské obce v Praze. Zařízení synagogy a synagogální předměty však k prodeji nebyly, něco málo z vybavení se podařilo během války zachránit a dnes je uloženo v Židovském muzeu v Praze. Po válce v roce 1948 byly synagoga a přilehlý dům prodány do soukromého vlastnictví, dům sloužil

k bydlení a synagoga pomalu chátrala. V roce 1970 vydal tehdejší ONV Plzeň – jih rozhodnutí k jejímu zbourání. Synagoga byla definitivně zbourána v roce 1972 a dnes ji už jen připomíná okrouhlý prostor dvorku při čp. 107, který kopíruje její někdejší obrysy.¹⁹³

¹⁹³ VLČKOVÁ, Alena. *Židovská historie ve Štěnovicích*. Štěnovice: OÚ Štěnovice, 2011. Synagoga, s. 25 – 28.

5.7 Secesní sloh

Tachov - něm. Tachau (okr. Tachov)

Už v první polovině 12. století zde stál pohraniční hrad, který střežil významnou obchodní cestu, tzv. Norimberskou stezku. Vedle původní podhradní vsi bylo ve druhé polovině 13. století založeno královské město, které se pro svou strategickou polohu nazývalo „klíč k českému království“. Po husitských válkách od poloviny 15. stol. byl Tachov městem poddanským.

Židovské osídlení zde existovalo snad už ve 13. století, tedy v době založení města, kdy se v něm nebo na jeho předměstí usazovali židovští kupci. Spolehlivý písemný doklad o obchodních aktivitách tachovských Židů v bavorském Řezně však pochází teprve z let 1456 - 76. Roku 1552 žilo v Tachově 5 židovských rodin. Z roku 1605 se dochoval první jmenovitý soupis, v němž je zaznamenáno 15 židovských rodin, což bylo přibližně 6 % všech obyvatel města.¹⁹⁴ Přes několikerou snahu nebyli Židé z Tachova nikdy vypovězeni, nejen pro ekonomický přínos, který vrchnosti přinášeli, ale zdejší šlechtě nelze zřejmě upřít ani shovívavost a toleranci.¹⁹⁵ Počet židovských rodin zvolna stoupal až do poloviny 19. století, do občanského zrovnoprávnění Židů. Roku 1724 zde žilo již 17 rodin (104 osob), roku 1836 zde bylo 266 osob židovského vyznání, roku 1890 celkem 287 osob a roku 1930 už jen 179 osob. Tehdy se tachovští starousedlíci začínali stěhovat do větších měst, kde se daly lépe uplatnit podnikatelské a obchodní schopnosti.

Židé v Tachově se živili hlavně obchodem (vlastnictví půdy a podnikání v zemědělství neměli dovoleno až do občanského zrovnoprávnění v roce 1859), ať už specializovaným na vykupování a prodej jednoho druhu zboží, smíšeným kramářským zbožím, nebo podomním obchodem tzv. hauzírováním. Od poloviny 18. století se jako hlavní zdroj obživy uvádějí i řemesla jako rituální řezník (šochet), punčochář, mydlář, ranhojič, posel. Židovská obec zaměstnávala nejen rabína, ale i učitele a kantora (chazana), který předzpěvoval modlitby.

¹⁹⁴ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Tachov, s. 10 - 25. ISBN 80-86125-03-3.

¹⁹⁵ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 17.2.2007 [cit. 2011-01-06]. Tachov-synagoga (Tachau-Synagoge) – Tachovská synagoga a židovské obyvatelstvo Tachova. Dostupné z WWW: < <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1441601> >.

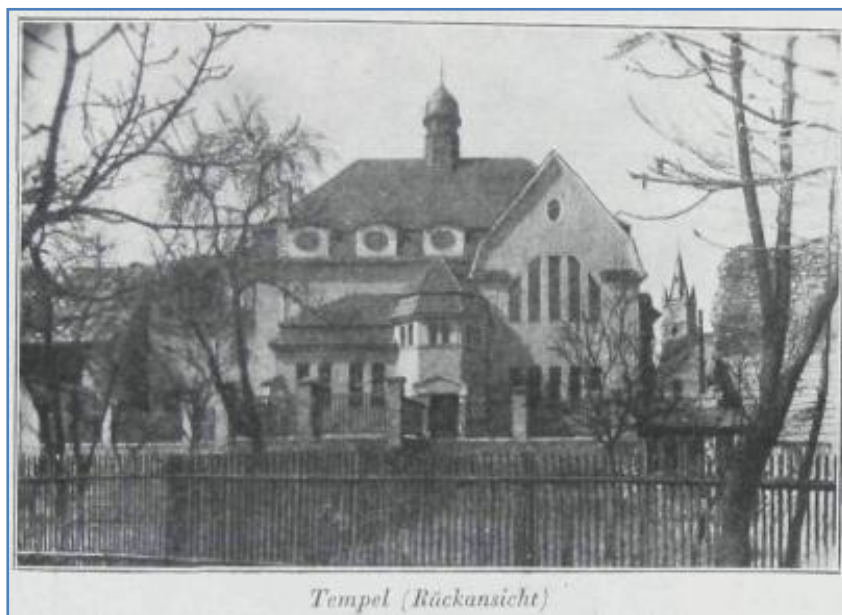
Židovská obec údajně existovala už ve 13. století, podle jiného pramene se ustavila roku 1605. Z toho roku pochází její statut vydaný městskou radou. Tachovská náboženská obec žila bohatým spolkovým životem, kromě obvyklého pohřebního spolku Chevra Kadiša (hebrejsky doslova svaté bratrstvo) zde působil od počátku 18. století dobročinný spolek Bikur Cholim (doslova navštěvování nemocných), později spolek Ahava Thora (doslova láska k tóře) udržující náboženskou školu a také dámský dobročinný spolek na podporu dětí Talmud Thora (doslova výuka tóry), jehož čestnou členkou byla i kněžna Matilda von Windischgrätz. Na základě tzv. „židovského zákona“ z roku 1890 bylo k tachovskému rabinátu postupně připojeno několik drobných židovských obcí z okolí, které se následkem stěhování zrovnoprávněných Židů z venkova do měst téměř vylidnily. Činnost náboženské obce skončila na podzim 1938 útekem židovských obyvatel před připojením Tachovska k Německu. Po 2. světové válce nebyla již židovská obec obnovena.

Počátky usazování Židů v židovské ulici uvnitř hrazeného města, tj. v dnešní ulici K. Havlíčka Borovského, se předpokládají již na konci 15. stol. Spolehlivě o tom však svědčí teprve zápisy v městském a zámeckém urbáři z let 1552 - 54. Roku 1554 se uvádí 4 domy, roku 1580 6 domů a roku 1584 už 8 domů. V polovině 18. století to bylo již 12 a později více než 20 domů. Se životem židovské obce však souvisely ještě tři další domy, přestože stály daleko od židovské ulice. Byla to panská vinopalna pod zámekem, svěřená do nájmu židovským palírníkům, dále panská draslovka, lidově flusárna, která stála dál od města a mezi Pobřežní ulicí a řečištěm Mže stál dům č.p. XIII, ve kterém v letech 1806 – 38 bydlelo nejméně 6 židovských rodin. Židovská ulice, stejně jako celé město, bývala často obětí požárů. Ghetto bylo postiženo požáry v letech 1719, 1748, 1818 a 1911. Po posledním požáru byla velká část domů zbořena a napříč ghettem proražena nová ulice.

Stará synagoga, středisko duchovního života obce, stávala v židovské ulici při městské hradbě, jakoby ve dvoře obytného domu čp.VII, který patřival rodině Rothschildů. Tato synagoga je doložena na počátku 17. století. V roce 1611 byla zničena požárem a brzy na to s císařským povolením obnovena. Znovu zřejmě vyhořela roku 1748 a pak znovu při požáru ghetta v roce 1818. Po tomto ohni byla synagoga rozšířena, takže dosahovala až k městské hradbě a zaujímalá plochu 183 m čtverečních. V jejím zaklenutém sále bylo 84 sedadel pro muže a 72 pro ženy na vyvýšené ženské galerii, podepřené 6 sloupy. Zvláštností synagogy byla její orientace. Na rozdíl od téměř všech ostatních střeoevropských synagog nestál její aron ha-kodeš při východní, ale při jižní stěně sálu (jak tomu bývá u sefardských synagog). Podle historika synagogální architektury architekta Alfreda Grotta, tato orientace vyplývala ze

stísněnosti její stavební parcely, omezené městskou hradbou. Po požáru židovské ulice, který vypukl dne 28. 4. 1911, ze synagogy nezbylo prakticky nic, podařilo se vynést jen tóry a několik vyšívaných opon tzv. parochetů, kterými se zakrývá aron ha-kodeš. Po tomto požáru byla stará synagoga zbořena.

Na místě staré synagogy byla podle architekta A. Grotta postavena v roce 1911 – 12 nová secesní synagoga (Obr. 86). V prosinci 1911 byl položen základní kámen, v němž byla

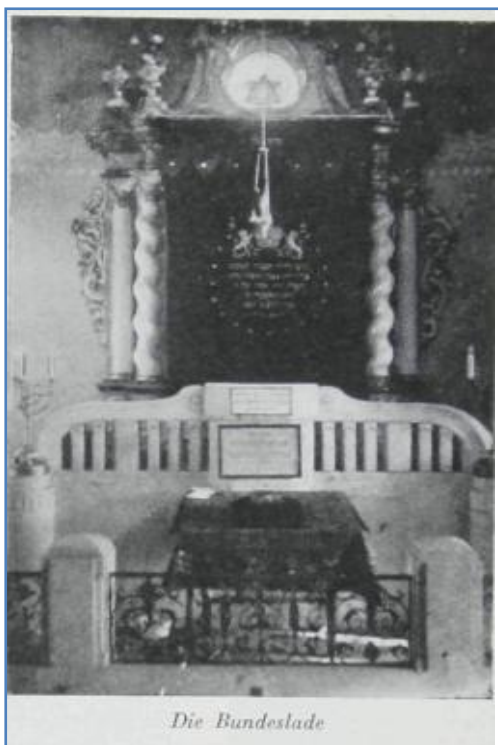

Obr. 86 Tachov

uložena pergamenová pamětní listina a již v září 1912 byla synagoga zasvěcena, kdy do ní slavnostně vnesl tóru zdejší rabín Dr. Moses Wohl za účasti radních města, katolických duchovních a za velkého zájmu židovské i ostatní veřejnosti. Novostavba solitérního „vilového“ typu stála na nároží ulice K. H. Borovského a nově proražené příčné uličky. Nová synagoga již dodržovala tradiční východní orientaci. Měla stupňovitě se zvyšující ženskou galerii s malými varhanami, v hlavním sále byly dvě mozaiky, zobrazující Mojžíše s deskami Desatera a Arona s dýmající kadidelnicí. Ze zařízení staré synagogy byla do novostavby zakomponována jen mosazná pokladnička na milodary v podobě natažené ruky a kamenné rituální umývadlo s letopočtem 1738-39. Nejvýraznějším prvkem interiéru se však stal aron ha-kodeš přenesený z právě zrušené synagogy v Novém Sedlišti (Obr. 87). Bylo to bohatě členěné řezbářské dílo z 18. století, připomínající kostelní oltář. Podle obecní knihy jej nechal zhotovit na své náklady souvěrec Samuel Bloch, podle pověsti se však jednalo o upravený oltář ze zrušeného kláštera v Kladrubech. Ozdobná železná mříž ohraničující vyvýšené pódium před aronem také pocházela z Nového Sedliště. Střechu budovy zakončovala malá věžička.

uložena pergamenová pamětní listina a již v září 1912 byla synagoga zasvěcena, kdy do ní slavnostně vnesl tóru zdejší rabín Dr. Moses Wohl za účasti radních města, katolických duchovních a za velkého zájmu židovské i ostatní veřejnosti. Novostavba solitérního „vilového“

Bohoslužby se v ní konaly do 10. listopadu 1938, kdy po připojení Tachovska k Německu

Obr. 87 Aron ha kodeš pocházející ze synagogy v Novém Sedlišti

byla, v rámci organizovaného celoříšského protizidovského pogromu tzv. „křišťálové noci“, vypálena a zbořena nacisty.¹⁹⁶ Tachovským hasičům, kteří tehdy k požáru vyjeli, bylo ordnery zabráněno zahájit záchranné práce. Takovým způsobem bylo v čerstvě odtrženém pohraničí českých zemí zničeno celkem 35 synagog a na 17 tisíc občanů židovského původu uprchlo do vnitrozemí. Tehdy se podařilo odvézt i část archiválií tachovské náboženské obce, které jsou dnes nesmírně cenným studijním materiálem.¹⁹⁷ V následujících měsících pak byl pozemek upraven na zahradu a dnes bývalou synagogu připomíná již jen zbytek secesního kovového plotu na kamenné podezdívce.¹⁹⁸

V tachovském Muzeu Českého lesa je vystaven model tachovské synagogy a rovněž část původní podlahové mozaiky, která byla v roce 2006 na místě synagogy objevena.¹⁹⁹

¹⁹⁶ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Tachov, s. 10 - 25. ISBN 80-86125-03-3.

¹⁹⁷ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 17.2.2007 [cit. 2011-01-06]. Tachov-synagoga (Tachau-Synagoge) – Tachovská synagoga a židovské obyvatelstvo Tachova. Dostupné z WWW: < <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1441601> >.

¹⁹⁸ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. Tachov, s. 10 - 25. ISBN 80-86125-03-3.

¹⁹⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Tachov, s. 36. ISBN 978-80-86125-81-7.

5.8 Bezsluhové synagogy

Bernartice - něm. Bernarditz, Pernartitz (okr. Tachov)

Nejstarší zmínka o židovském osídlení pochází z poloviny 17. století, to však zřejmě zaniklo. Znovu zde byly vrchností usazeny dvě židovské rodiny v letech 1725 – 33. V první polovině 19. století zde žilo 12 rodin a ještě v roce 1890 tvořilo 21 obyvatel židovského vyznání téměř 5 % všeho obyvatelstva. Náboženská obec snad z počátku 19. století byla později připojena k obci ve Stráži.

Jihozápadně od návsi bylo soustředěno 9 židovských domků s malou synagogou. Většina domů je dosud obydlených. Synagoga byla užívána k bohoslužbám nejméně do roku 1890. Dnes je buď přestavěna, nebo z ní zbyly jen dvě kamenné zdi ohraničující dvorek.²⁰⁰ Fotografie ani jiné vyobrazení zdejší synagogy není známo, proto není možné tuto budovu architektonicky zařadit.

Dešenice - něm. Deschenitz (okr. Klatovy)

Židovské osídlení je ve vsi doloženo od první čtvrtiny 18. století. Roku 1724 zde žily čtyři rodiny, na konci 18. století osm rodin, roku 1835 sedmnáct rodin, roku 1880 je to 81 Židů, v roce 1900 pak 77 Židů a v roce 1930 už jen 25 osob židovského vyznání. Zdejší židovská náboženská obec byla pro nízký počet členů v roce 1928 spojena s obcí v Klatovech.

Obr. 88 Dešenice

Před polovinou 19. století tvořily čtyři ze šesti židovských domů kompaktní blok na návsi. První modlitebna je v obci doložena v roce 1724. Synagoga (Obr. 88) byla postavena v letech 1865 – 1866 na hlavní ulici západně od náměstí jako náhrada za starší modlitebnu v domě čp. 49. Budova nemá výraznější slohové prvky. Bohoslužebným

²⁰⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Bernartice, s. 43 - 47. ISBN 978-80-86125-81-7.

účelům sloužila snad až do 30. let 20. století. Po 2. světové válce byla budova bývalé synagogy přestavěna k obytným účelům, později v ní byl zřízen obchod a následně byla opětovně znehodnocena nevhodnou přestavbou.²⁰¹

Horažďovice - něm. Horaschdowitz (okr. Klatovy)

Horažďovice byly poddanským městem již v době Václava II. a Židé zde byli údajně usazeni od pradávna, avšak nejstarší dochované písemné doklady jsou teprve od třicetileté války z počátku 17. století (1618 – 1648). Starší záznamy patrně vzaly za své při častých požárech, zejména při vyhoření radnice v roce 1619. Během třicetileté války počet Židů ve městě vzrostl na 10 rodin²⁰² a od poloviny 17. století zde existovala židovská náboženská obec, která zde působila bez přerušení až do nacistické okupace. V roce 1724 v městečku žilo 13 židovských rodin (52 osob), v roce 1839 to bylo 21 rodin. Nejvíce židovských obyvatel měly Horažďovice kolem roku 1890 a to 300 osob (9% obyvatelstva) a v roce 1930 se k

Obr. 89 Horažďovice

židovskému vyznání hlásilo 106 občanů.²⁰³

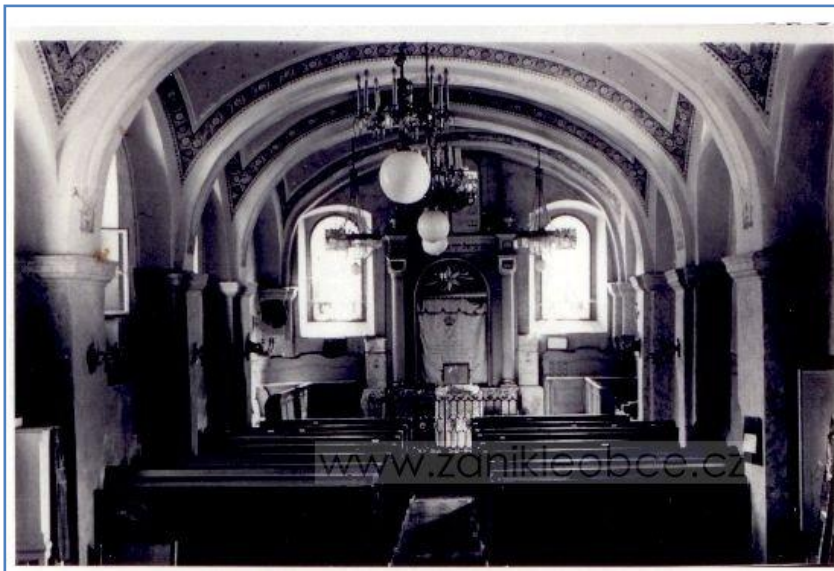
Od 17. století Židé sídlili ve východní části hrazeného města, kde byla i synagoga a hřbitov. Židovské domy byly soustředěny poblíž hřbitova v Zelené ulici (dnešní Prácheňská), která lemuje bývalou východní hradbu a v sousední Radnické, dnes Ševčíkově ulici. V roce 1781 je zde doloženo sedm židovských domů, v roce 1837 deset židovských domů a tři domy pak ještě stály v jiných místech.²⁰⁴

²⁰¹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Dešenice, s. 113 - 114. ISBN 80-86517-64-0.

²⁰² NĚMEC, Karel. *Dějiny Židů v Horažďovicích a okolí*. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 175 - 178.

²⁰³ FIEDLER, Jiří. *Židovská komunita*. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 2. 1. vydání*. Praha: Libri, 1997. s. 138. ISBN 80-85983-14-1.

První synagoga, těsně přiléhající k vnitřnímu pásu hradeb, pocházela snad z roku 1684, v roce 1815 byla budova synagogy patrně přestavěna a rozšířena, o čemž svědčí pamětní kámen ze zdi synagogy, dnes uložený v městském muzeu. V roce 1868 při velkém požáru vyhořela a na stejném místě byla postavena nová svatyně (Obr. 89). Další rozsáhlé úpravy byly provedeny v roce 1901, kdy byla zvětšena ženská část a bylo v ní zavedeno elektrické osvětlení. Vnitřní zařízení (Obr. 90) pocházelo z větší části ze zrušené synagogy polských Židů z Vídně, odkud jej zakoupil člen zdejší obce Jakub Kohn. Desky desatera byly vyrobeny z leptaného skla firmou Křižík podle návrhu rabína Friedmana, a zezadu byly nasvíceny. Za 1. světové války byla synagoga poškozena a byla zrekvírována část vnitřního vybavení z kovu, zejména vzácný měděný svícen.

Obr. 90 Interiér synagogy

Bohoslužby se zde konaly pravidelně až do německé okupace. V průběhu 2. světové války bylo z nařízení okupantů zničeno vnitřní zařízení. Kronika města Horažďovic z roku 1943 zaznamenává, že lavice a další dřevěné předměty byly odprodány jako palivové dřevo nájemci hotelu U jelena. Synagoga během války sloužila jako skladiště zdravotního materiálu pro německou armádu. Po osvobození v roce 1945 byla synagoga využívána pro bohoslužby americké armády až do jejich odchodu. Po válce byla stavba užívána jako výkupna a sklad ovoce družstva Jednota. Opuštěná a chátrající stavba byla zbourána v roce 1980. Dochované části vnitřního vybavení synagogy jsou vystaveny v Městském muzeu v Horažďovicích.²⁰⁵ Na nové zdejší zástavbě je od roku 2005 umístěna nákladem města umělecky provedená pamětní deska připomínající minulost místa a židovské oběti nacistické perzekuce. Horažďovický svitek tóry, nejcennější předmět každé synagogy, je dodnes dochován a je užíván ve Westminsterské synagoze ve Velké Británii.²⁰⁶

²⁰⁴ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. : Díl 2. 1. vydání. Praha: Libri, 1997. s. 138. ISBN 80-85983-14-1.

²⁰⁵ SMETANOVÁ, Hana. *Židé v Horažďovicích*. Horažďovice: Město Horažďovice, 2008. Synagoga, s. 21 – 25.

²⁰⁶ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 10.9.2007 [cit. 2011-01-06]. Horažďovice - synagoga (Horaschdowitz-Synagoge) – Židé v Horažďovicích, zdejší synagoga a hřbitovy. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1444761>>.

Hřešihlavy - něm. Rescholau, Reschihlau, Herschichlau (okr. Rokycany)

Židovské osídlení je doloženo od poloviny 17. století. Již v roce 1680 měli Židé v Hřešihlavech svou malou modlitebnu. V roce 1821 se hřešihlavští odtrhli od spolku pohřebního bratrstva v Terešově a založili si svůj vlastní hřbitov a spolek.²⁰⁷ V první polovině 19. století žilo na hřešihlavském panství podle Sommra 31 rodin o celkovém počtu 190 osob.²⁰⁸

Židovská ulice vedla z návsi k východu ke hřbitovu. Před polovinou 19. století je doloženo 24 domů včetně školy. Synagoga byla postavena v první polovině 19. století ve východní části ulice, avšak kolem roku 1890, kdy se v důsledku zrovnoprávnění začali Židé z Hřešihlav stěhovat do větších měst, židovská obec zanikla. Opuštěná synagoga pak byla v roce 1938 zbořena.²⁰⁹ Fotografie ani jiné vyobrazení zdejší synagogy není známo, proto není možné tuto budovu architektonicky zařadit.

Chrančovice - něm. Chräntschowitz (okr. Plzeň sever)

Synagoga snad z první poloviny 19. století byla zbořena v roce 1958.²¹⁰

Kozolupy - něm. Kosolup (okr. Plzeň sever)

Ve kterém roce přišli Židé do Kozolup, nelze s jistotou říci. Synagoga byla postavena v roce 1780,²¹¹ Kamper uvádí až počátek 19. století. Bylo to obdélné stavení s valbou (původně byla údajně vyšší), s pilastry na stěnách a osmi polokruhovými okny. Uvnitř budovy byla valená klenba na pilastrech. Aron byl zdoben architekturou s jonskými sloupy a nástavcem. Zařízení bylo údajně nové, ze staršího (konec 18. století) to byly jen dva kované železné svícny a opona s vysokým vyšíváním zobrazujícím dva lvy nesoucí korunu

²⁰⁷ POLÁK-ROKYCANA, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

²⁰⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Hřešihlavy, s. 18.

²⁰⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Hřešihlavy, s. 160. ISBN 80-86517-64-0.

²¹⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Plzeň, s. 121. ISBN 80-900895-1-8.

²¹¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Plzeň, s. 121. ISBN 80-900895-1-8.

s napodobenými drahokamy a po stranách amfory s kyticemi.²¹² Synagoga se nedochovala, v roce 1927 se zřítila. Fotografie ani jiné vyobrazení této stavby není známo.²¹³

Město Touškov - něm. Tuschkau Stadt (okr. Plzeň sever)

Počátek početnějšího židovského osídlení a náboženské obce pravděpodobně souvisí s vypovězením Židů z Plzně v první polovině 16. století. Rozvoj obce zřejmě ukončila třicetiletá válka, při níž zanikly i starší archivní doklady. Později se zdejší židovská obec vyvíjela paralelně s náboženskou obcí sídlící v sousední vsi Kozolupy, v některých obdobích měly společné instituce (rabinát, spolky, matriky). V historických pramenech k oběma obcím proto dochází k nejasnostem i záměnám. Pravděpodobně roku 1893 byla touškovská obec připojena ke kozolupské, která však byla později až do roku 1938 většinou označována jako náboženská obec Kozolupy – Touškov.

Kolem roku 1620 žilo ve městě více než 25 židovských rodin, které tvořily snad třetinu všech obyvatel. Třicetiletá válka způsobila trvalý početní pokles, v roce 1724 je doloženo 12 rodin (78 osob), v roce 1793 je to 8 rodin (51 osob), v roce 1880 je to 60 osob a v roce 1930 zde žilo 43 obyvatel židovského vyznání.

V první polovině 17. století patřila téměř třetina (32%) všech domů židovským vlastníkům. Tak výrazný podíl židovských domů nebyl nikdy zaznamenán v žádném jiném českém nebo moravském městě. V letech 1837 – 39 bylo v židovském vlastnictví už jen 6 domů. Všechny tyto domy jsou v částečných přestavbách dochovány. Nejhonosnější architektonicky cenný židovský dům stojí na hlavní třídě. Je to barokní Lämmelsfeldův dům čp. 11 s portálem, na němž je vytesáno jméno Salomona Löbla s letopočtem 1769.

Stará synagoga neznámého stáří i lokace vyhořela v 17. století a před rokem 1702 byla zbořena. Stavba nové synagogy pak nebyla židovské obci až do konce feudalismu povolena. Nová synagoga (Obr. 91) vznikla až v roce 1874 adaptací přízemního obytného domu v Čemínské ulici. Jedná se o stavbu bez architektonických prvků. V letech 1927 – 1928, po zániku společné synagogy v Kozolupech, byla zvětšena a spojena se sousedním domem židovské obce. Na podzim roku 1938 byl mobiliář zničen nacisty a modlitební sál byl

²¹² KAMPER, Jaroslav, WIRTH, Zdeněk. *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém: od pravěku do počátku 19. století. Sv. 30, Politický okres stříbrský*. Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908. Kozolupy, s. 146.

²¹³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. Plzeň, s. 121. ISBN 80-900895-1-8.

využíván jako skladiště. Po roce 1985 byly odstraněny původní půlkruhově zaklenutá okna a západní vchod z ulice a synagoga byla stavebně scelena se sousedním domem a změněna na obytné prostory.²¹⁴

Obr. 91 Město Touškov

Poběžovice - něm. Ronsberg (okr. Domažlice)

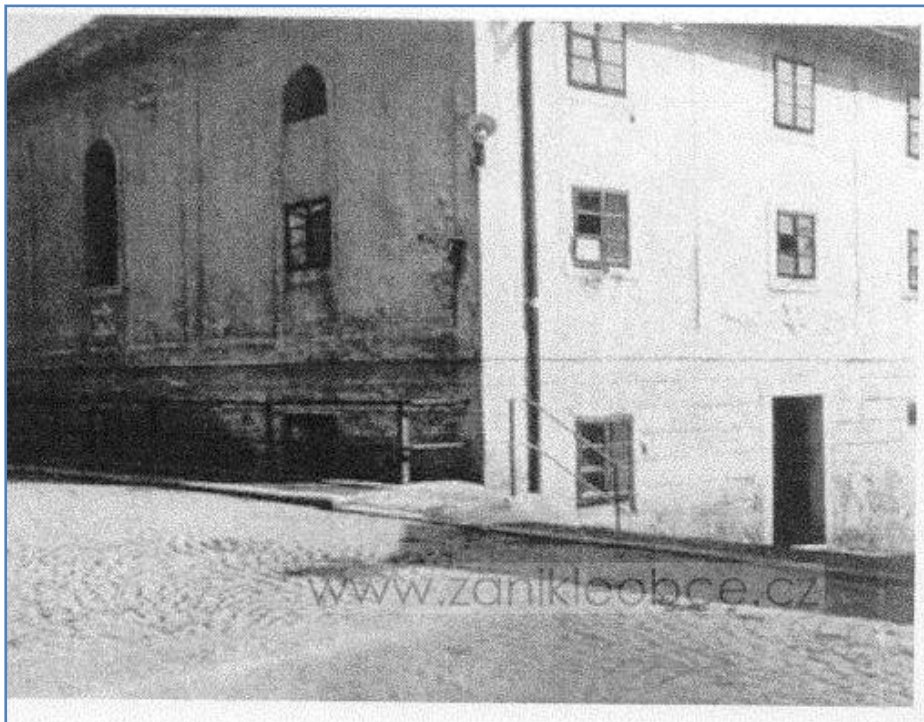
Židovské osídlení v městečku je doloženo od 16. století. Židovská náboženská obec zde existovala od 17. století, a působila kontinuálně bez přerušení až do nacistické okupace. V první polovině 19. století zde sídlil krajský rabín pro Plzeňský a Klatovský kraj. Od konce 18. století až do roku 1859 byly Poběžovice také sídlem významné ješivy.

Židovské domy bývaly soustředěny v židovské ulici, dnešní Masarykově ulici, která tvořila osu jihovýchodní části hrazeného města. V 19. století zaujímalo 11 – 15 patrových židovských domů obě strany ulice. Zdejší židovské obyvatelstvo bylo dosti početné, v průběhu 18. století žilo v Poběžovicích 12 až 25 rodin. Nejvíce obyvatel židovské víry zde bývalo před polovinou 19. století, např. údaj z roku 1837 uvádí 212 Židů (30 rodin, asi 11% obyvatelstva), ale po občanském zrovnoprávnění jich začíná v důsledku odchodu do větších měst jen ubývat, v roce 1880 to bylo 114 osob (5,8% obyvatelstva), v roce 1900 pak 94 osob

²¹⁴ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 3. 1. vydání.* Praha: Libri, 1998. s. 856 - 857. ISBN 80-85983-15-X.

a poslední údaj z roku 1930 hovoří o 41 občanech hlásících se k judaismu (asi 2% obyvatelstva).

Synagoga (Obr. 92) stávala na jižní straně někdejší židovské ulice. Byla postavena v roce 1816, jméno stavitele není již známo. Stavba je bez výraznějších slohových prvků, měla téměř čtvercový půdorys, hladké vnější stěny s charakteristickými vysokými

Obr. 92 Pobežovice

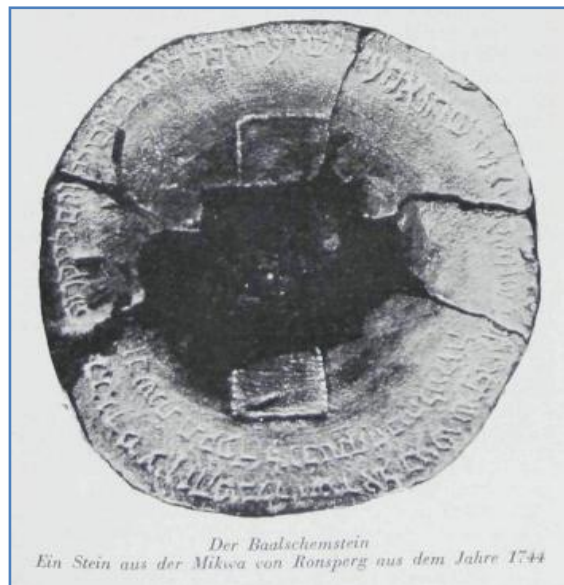
poloobloukovitými okny, mezi nimi byly tzv. lizény (ploché výstupky ve zdi naznačující pilíře). Pod středním oknem a nad vchodem byl v omítce znázorněn hexagram. Vlastní modlitební sál byl 8,4 m vysoký s tradiční dispozicí

(středovým osmibokým

řečništěm) a zděnou ženskou galerií. V polosuterénním přízemí byl byt rabína a prostory školy, v podkrovních prostorách se nacházela i obsáhlá knihovna, dar hraběte Jana Coudenhove. V podzemních prostorách synagogy bývala klenutá rituální lázeň se zázračným pramenem. Synagoga byla zničena a vypálena nacisty ihned po odtržení pohraničí 9. 10. 1938, tedy před tzv. křišťálovou nocí. Zbývající část trosek synagogy byla odklizená až po válce. Dochoval se jen sousední hotel pro poutníky, který byl po válce adaptovaný na dřevozpracující závod.²¹⁵

²¹⁵ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 5.* 1. vydání. Praha: Libri, 2002. s. 267 - 268. ISBN 80-7277-039-X.

Poběžovická mikve bývala významným poutním místem židovstva, za kterou přijížděli Židé z Haliče, Slovenska a z Podkarpatské Rusi. K této vyhlášené lázni se váže legenda o tom, že ji navštívil osobně sám rabín Israel ben Eliezer (zakladatel chasidismu). Při opravných pracích v roce 1926 byl údajně v lázni nalezen větší kámen (Obr. 93), přibližně podoby mlýnského žernova, na němž je patrný starý hebrejský nápis, jehož text zní v českém překladu následovně: „V této ponořovací lázni koupal se R. Jizroel Baalšem 310krát ve dnech mrazu roku 1744 a potvrdil, že tento pramen přináší tomu, kdo byl do něho ponořen, všeobecnou pomoc, i také osobám neplodným.

Obr. 93 Pamětní kámen z mikve

V roce 1814 byl dům pro tuto ponořovací lázeň vystavěn.²¹⁶ Tento pamětní kámen je však od roku 1938 nezvěstný a rovněž není ani v žádných dalších pramenech doloženo, že by známý zakladatel chasidismu Poběžovice kdy navštívil.²¹⁷

Podmokly u Sušice - něm. Podmokl (okr. Klatovy)

Židovské osídlení je v místě doloženo od poslední čtvrtiny 17. století, poslední Židé se odsud odstěhovali na počátku 20. století. Židovské domy byly rozptýleny po celé obci mezi domy křesťanů, většina židovských domů však bylo soustředěno v ulici vedoucí z obce k severu. Okolo roku 1850 je zde doloženo 8 domů.

Synagoga čp. 55 (Obr. 94) je po přestavbě dodnes dochována na severním okraji obce. Kdy byla postavena, není známo, k bohoslužbám sloužila do konce 19. století, pak byla přestavěna na obytný dům. Ráz synagogy a některé stavební prvky jsou na objektu dodnes zachovány.²¹⁸ Podle umístění zazděných půlkruhově zaklenutých oken lze usuzovat, že se modlitební sál nacházel v patře. Budova synagogy však nevykazuje žádné výraznější slohové

²¹⁶ SCHIEBL, Jaroslav. Židovské poutní místo na Plzeňsku. *Plzeňsko : List pro vlastivědu západních Čech*. 1928, X, 6, s. 118 - 119.

²¹⁷ Informaci poskytl Mgr. Jiří Fiedler, ŽM Praha

²¹⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Podmokly u Sušice, s. 305 - 306. ISBN 80-86517-64-0.

prvky.²¹⁹ U potoka před mostkem v přístavku u domku čp. 5 bývala rituální lázeň - mikve.²²⁰

Obr. 94 Podmokly u Sušice

Prašný Újezd (okr. Rokycany)

Nejstarším dokladem o Židech v Prašném Újezdu je pamětní kniha dobročinného spolku „Gemilas chasodim“ z roku 1623. Již kolem roku 1680 zde byla malá modlitebna.²²¹ V první polovině 18. století zde podle tereziánského katastru žily jen dvě rodiny, v první polovině 19. století je zde dle Sommra doloženo již 40 rodin o celkovém počtu 110 osob.²²²

V roce 1838 je v Prašném Újezdu doložena synagoga (Obr. 95) neznámého stáří. Když se kolem roku 1890 začínají Židé stěhovat do větších měst, konají se v ní bohoslužby již jen o

²¹⁹ Informaci poskytl Mgr. Jiří Fiedler, ŽM Praha

²²⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Podmokly u Sušice, s. 305 - 306. ISBN 80-86517-64-0.

²²¹ POLÁK-ROKYCANA, Jaroslav. *Dějiny Židů v Rokycanech a okolí*. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

²²² ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Prašný Újezd, s. 19.

hlavních svátcích.²²³ V roce 1907 synagoga vyhořela a později byla zbořena. Na indikační skice ke stabilnímu katastru z roku 1839 je zachycena kromě synagogy i židovská škola. Ještě koncem 19. století je v Prašném Újezdu doložena soukromá německá židovská škola.²²⁴

Obr. 95 Prašný Újezd

Puclice - něm. Putzlitz, Putslitz (okr. Domažlice)

Počátky židovského osídlení nejsou známy. Roku 1724 žily v Puclicích 4 židovské rodiny (29 osob), v 1. polovině 19. století už 10 rodin v 8 domech. Židovské domy byly soustředěny ve středu vsi, na jižním břehu rybníka, v sousedství synagogy. Po polovině 19. století žilo víc židovských rodin v sousedním městečku Staňkově. V roce 1872 už existovala Židovská náboženská obec Puclice-Staňkov, ale v roce 1892 - 93 bylo sídlo Židovské náboženské obce přeneseno do Staňkova a bohoslužby se konaly už jen ve Staňkově. Roku 1910 žilo v Puclicích 17 osob židovského vyznání (ve Staňkově 55) a v roce 1930 už jen 2 osoby (ve Staňkově 30). Roku 1931 byla Židovská náboženská obec Staňkov připojena k Židovské náboženské obci Domažlice.

²²³ POLÁK-ROKYCAN, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

²²⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Prašný Újezd, s. 19.

Synagoga stávala ve středu vsi, na západním břehu rybníka. Postavena byla roku 1818, bohoslužby se v ní konaly do roku 1892-93, později byla adaptována na obytný dům. Po roce 1975 byla budova bývalé synagogy zbořena.²²⁵ Fotografie ani jiné vyobrazení zdejší synagogy není známo, proto není možné tuto budovu architektonicky zařadit.

Rabí - něm. Raby (okr. Klatovy)

Židé byli usazeni vrchností v městečku snad již od konce 15. století. Koncem 15. století býval rabský rabín zároveň i vrchním rabínem prácheňského kraje. V roce 1654 jsou zde doloženy 3 rodiny, v roce 1724 pak 7 rodin (37 osob), v roce 1837 v místě žilo 10 rodin a v roce 1880 se k židovskému vyznání hlásilo 36 osob. Ještě v roce 1872 měla zdejší židovská náboženská obec svého rabína. Poslední židovské rodiny se z městečka odstěhovaly v letech 1890 - 1900.

První domy pro své Židy vystavěl a pronajímal jim je údajně už Půta Švihovský na konci 15. století. Všechny židovské domy, včetně těch později vystavěných, zůstaly v majetku vrchnosti až do poloviny 19. století. Postupně ve městě vznikly dvě malé židovské čtvrtě, vzdálené od sebe 400 metrů. Východní čtvrť tvořil blok pěti většinou patrových domů mezi

Obr. 96 Rabí

úpatím hradního vrchu a prostranstvím někdejšího koňského tržště, západní čtvrť tvořily čtyři domky v uličce ležící západně od města.²²⁶

Někdejší synagoga (Obr. 96) stojí v půvabné středověké uličce v podhradí. Její stáří není známo, doložená je od první čtvrtiny 18. století. Dům nejprve patřil vrchnosti a Židé jej měli v

nájmu, židovské obci byl objekt prodán v roce 1839. K bohoslužbám sloužil do 90. let 19.

²²⁵ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha : Sefer, 1992. Puclice, s. 140 - 141. ISBN 80-900895-1-8.

²²⁶ FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 6. 1. vydání*. Praha: Libri, 2004. s. 255. ISBN 80-7277-040-3.

století. V roce 1897 byla zdejší náboženská obec zrušena. Je znám soupis majetku zaniklé rabské židovské náboženské obce z roku 1897 pořízený z příkazu okresního hejtmantství ve Strakoniciích. Protokol uvádí budovu synagogy čp. 102, hřbitov, schránku na tóru, 1 nový a 8 starých obřadních rouch, 3 tóry na pergamenu, stříbrný přívěsek, 2 stříbrné korunky, 2 stříbrné ukazovací ručičky na čtení z tóry, 100 zlatých na vkladní knížce a pohledávku 250 zlatých za prodej budovy čp. 100. Veškerý tento majetek přešel na židovskou náboženskou obec v Horažďovicích. V témže roce byla odprodána budova synagogy, která pak byla přestavěna k obytným účelům a k tomuto slouží dodnes. Ráz synagogy si však poněkud zachovala, je dochováno i jedno ze synagogálních oken.²²⁷ Budova synagogy nevykazuje žádné výraznější slohové prvky.

Skupeč - něm. Skupsch (okr. Plzeň sever)

Židovské osídlení ve Skupči je doloženo od 16. století. Židovská ulice vedla od hospodářského dvora k severu na náves, před polovinou 19. století je zde doloženo devět domů a další dva v ulici vedoucí z návsi k západu.²²⁸ Původní synagoga na východní straně Židovské ulice byla dřevěná a je doložena v roce 1837 (mohla však existovat už v 18. století). Kdy byla přestavěna na zděnou,²²⁹ ani do kdy sloužila židovským bohoslužbám, však není známo. Budova synagogy je dnes přestavěna na obytný dům.²³⁰

Obr. 97 Skupeč

²²⁷ FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 - 2011, 4.9.2007 [cit. 2011-01-06]. Rabí - synagoga (Raaby-Synagoge) – Synagoga v Rabí a zdejší židovská komunita. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1444731>>.

²²⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Skupeč, s. 356. ISBN 80-86517-64-0.

²²⁹ Informaci poskytl Mgr. Jiří Fiedler, ŽM Praha

²³⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Skupeč, s. 356. ISBN 80-86517-64-0.

Telice - něm. Dölitschen (okr. Tachov)

Počátek usazení židovských rodin se datuje od roku 1713, kolem poloviny 18. století pak začala komunita značně vzrůstat. Nejvíce židovských obyvatel se uvádí v roce 1849 a to 42 rodin, 266 osob, tedy asi 60 % všech obyvatel. Dále už počet obyvatel jen klesal. Roku 1909 se sice poslední starousedlá rodina odstěhovala do Tachova, ale v roce 1912 zde znovu podnikal židovský vlastník cihelny a nově usazený obchodník smíšeným zbožím žil ve vsi až do roku 1938.

Náboženská obec s modlitebnou a hřbitovem existovala už před polovinou 18. století. Po odstěhování části rodin do měst roku 1872 však sídlil ve vsi už jen modlitební spolek s 24 členy. Až do svého zániku před rokem 1895 spolek udržoval i vlastní školu s učitelem.

Židovské domy netvořily kompaktní ulici nebo čtvrť, ale téměř všechny byly soustředěné severovýchodně od návsi, při severní i jižní straně rybníční hráze a po obou stranách potoka vytékajícího z rybníka. Starší synagoga s malovaným sálem zaujímala patro dřevěného domu stojícího u jihozápadního konce rybníční hráze. Roku 1878 dům po úderu blesku shořel a už v roce 1897 stál na jeho místě dnešní zděný dům čp. 53. Poslední modlitebna byla zřízena po roce 1878 ve zděném domě čp. XII v severozápadním rohu návsi, který židovská obec koupila od svého člena a změnila na židovskou radnici. Bohoslužby zde skončily pravděpodobně po roce 1892, roku 1895 byl dům prodán soukromníkovi a po 2. světové válce byl zbořen.²³¹ Fotografie ani jiné vyobrazení zdejší synagogy není známo, proto není možné tuto budovu architektonicky zařadit.

Terešov - něm. Tereschau (okr. Rokycany)

O prvním sídlišti Židů v rokycanském okrese se nezachovaly bezpečné zprávy. Nejstarší z nich je Zádušní kniha pohřebního bratrstva (Chewra Kadischah) v Terešově z roku 1623, která líčí příchod prvních kolonistů – Židů do Terešova kolem roku 1520. Za krále Vladislava se sem přistěhovali zámožní občané z Prahy, státní a dvorní úředníci a s nimi i velký počet rodin z Židovského města pražského, kteří utíkali z Prahy před morem. Strach před roznášením nákazy ovšem způsobil, že vrchnost příchozí Židy ihned vypudila. Některé rodiny se nakonec přece jen v Terešově a v okolních obcích usadily, což dosvědčují panské

²³¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. Telice, s. 154 - 158. ISBN 978-80-86125-81-7.

příjmy, které vykazují pravidelné poplatky Židů vrchnosti. Po založení hřbitova byla zřízena instituce židovského pohřebního bratrstva a s ní první náboženská obec.²³²

Židovský sídelní okrsek se nacházel uprostřed obce, západně od zámeckého areálu. Před polovinou 19. století je zde doloženo 18 domů.²³³ Podle Sommra žilo v Terešově v první polovině 19. století 32 rodin o celkovém počtu 187 osob.²³⁴

Obr. 98 Terešov

Již v roce 1680 měli Židé v Terešově malou modlitebnu, která sloužila zároveň jako škola.²³⁵ Poslední synagoga (Obr. 98) postavená na přelomu 18. a 19. století, jejíž exteriér nevykazuje žádné výraznější slohové prvky, stála ve středu obce. Její empírově romantický interiér byl však mimořádný, jednalo se o unikátní stavbu, která měla ženskou galerii vystavěnou ze všech čtyř stran modlitebního sálu a aron ha-kodeš (Obr. 99) byl umístěn mezi čtyřmi sloupky s baldachýnem.²³⁶

Obr. 99 Aron ha-kodeš

Koncem 19. století se Židé z Terešova začali stěhovat do větších měst, počátkem 20. století se bohoslužby v synagoze konaly již jen o hlavních svátcích. Počátkem 30. let počet členů židovské obce natolik poklesl, že byla terešovská židovská náboženská obec zrušena a její obvod byl přičleněn k židovské náboženské obci

²³² POLÁK-ROKYCANA, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

²³³ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. Terešov, s. 387. ISBN 80-86517-64-0.

²³⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Terešov, s. 16.

²³⁵ POLÁK-ROKYCANA, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

²³⁶ Informaci poskytl Mgr. Jiří Fiedler, ŽM Praha

v Rokycanech. Synagoga byla zbořena v roce 1964.²³⁷

²³⁷ ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany, Muzeum dr. Bohuslava Horáka: 1996. Terešov, s. 16.

6. OSUDY SYNAGOG V PLZEŇSKÉM KRAJI

Postupné zrovnoprávnění židovských obyvatel v polovině 19. století vedlo k masivnímu odchodu židovských rodin z venkova a maloměst. V řadě malých obcí zůstaly tak již před válkou četné synagogy opuštěny. Mnohé z nich byly přeměněny na obytné domy, jiné nadále chátraly a byly následně zbořeny. Tak tomu bylo například v Lužanech, Kozolupech, Hřešihlavech, Novém Sedlišti, Telicích, Dlouhé Vsi a Kolinci.

Nejtragičtější období v osudech židovského obyvatelstva i synagog však znamenala až nacistická okupace. Nedlouho po obsazení Sudet za tzv. křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938 zapálili nacisté v zabraných pohraničních oblastech asi 35 synagog²³⁸, často těch nejvýznamnějších, jako byly synagogy v Karlových Varech, Chebu, Sokolově, Mariánských i Františkových Lázních, nebo v Kynžvartě. V Plzeňském kraji byly nacisty zlikvidovány synagogy v Nýřanech, ve Stráži, v Tachově, v Mutěnině a ve Všerubech (okr. Dom). Během válečných let byla pak ještě zbořena synagoga v Domažlicích.

Ještě smutnější jsou výsledky dlouholetého období „péče“ socialistického státu o židovské památky. Protože většina židovského obyvatelstva byla vyvražděna ve vyhlazovacích táborech, mohlo být po válce obnoveno jen velmi málo židovských obcí. Řada synagog zůstalo nevyužívaných, mnohé z nich byly zbořeny nebo neošetřovány zchátraly. V Plzeňském kraji byly během 40 let komunistického režimu zbořeny synagogy v Dožicích, Přesticích, Spáleném Poříčí, Štěnovicích, Chrančovicích, Nečtinech, Všerubech (okr. Pl-s), Terešově, Chodové Plané, Pořejově, Poběžovicích, Puclicích, Chlístově, Horažďovicích, Nýrsku, Strážově, Sušicích a Švihově.

Mnohé synagogy byly po 2. světové válce využity jako modlitebny Církví Československou husitskou nebo Českobratrskou církví evangelickou. V Plzeňském kraji tak synagoga v Přesticích sloužila ČCE do roku 1974, po té byla zbořena, synagoga ve Kdyni sloužila CČSH do roku 1994, kdy jí církev prodala a synagoga v Sušici sloužila rovněž CČSH do roku 1964, kdy byla budova zbořena.

Zbylé synagogální stavby, které zůstaly na Plzeňsku zachovány, již neslouží (kromě Velké synagogy v Plzni) svému původnímu účelu – bohoslužbám. V bývalé synagoze v Kasejovicích je umístěno Městské muzeum s expozicí o dějinách kasejovických židů, ve Kdyni sídlí Muzeum s expozicí o dějinách kdyňské židovské komunity, v synagoze v Hartmanicích se nachází Památník česko – německo – židovského spoluzití a v Plzni v

²³⁸ PAŘÍK Arno. Synagogy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7

Pomocné synagoze - Památník plzeňským obětem holocaustu. V dalších synagogách jsou jiná kulturní zařízení jako kluby a spolky, v Radnicích sídlí Český svaz ochránců přírody, ve Stříbře je Dům dětí a mládeže, Stará synagoga v Plzni je využívána jako koncertní a výstavní síň. Dalších 15 synagogálních budov bylo adaptováno k obytným účelům. Jsou to synagogy v Blovicích, Dnešicích, Dolních Lukavicích, Malinci, Merklíně, Dolní Bělé, Městě Touškově, Pňovanech, Skupči, Oseku, Kořenu, Lesné, Svojšíně, Dešenicích, Podmoklech u Sušice a v Rabí. V bývalých synagogách ve Vlčí a Bezručicích jsou umístěny sklady, synagogy v Meclově, Janovicích nad Úhlavou a Velharticích jsou využívány jako požární zbrojnice, synagoga v Prostiboři byla přestavěna k hospodářským účelům, synagoga v Klatovech je využívána jako fitcentrum a v bývalé synagoze v Dlažově sídlí obecní úřad.

Mnoho budov bývalých synagog bylo částečně nebo zcela přestavěno, takže jejich původní poslání lze již sotva rozeznat. V dobře identifikovatelné podobě se v Plzeňském kraji dochovaly dvě synagogy v Plzni - Velká synagoga a Stará synagoga, dále synagogy v Kasejovicích, v Radnicích, ve Kdyni, v Hartmanicích a ve Slatině u Horažďovic. Částečně identifikovatelné jsou synagogy v Bezručicích, v Oseku, a v Meclově. Ostatní dochované synagogy byly zcela přestavěny.

7. PŘEHLED SYNAGOG NA ÚZEMÍ PLZEŇSKÉHO KRAJE

Plzeň město, Plzeň jih, Plzeň sever, Rokycany, Tachov, Domažlice, Klatovy

Plzeň město

- 1. synagoga z r. 1409 se nezachovala
- 2. synagoga z r. 1436 zanikla
- 3. synagoga později nazvaná Stará synagoga z r. 1857 – 59 – dnes slouží ke kulturním účelům
- Pomocná synagoga postavená v r. 1875 - Památník plzeňským obětem holocaustu
- Velká synagoga postavená v letech 1888 – 92 - slouží k bohoslužebným a kulturním účelům

Plzeň jih

- Blovice – 2 synagogy, poslední synagoga přestavěna na kanceláře a byty
- Dnešice – synagoga zbořena r. 1988
- Dolní Lukavice – synagoga přestavěna na obytný dům
- Dožice – 2 synagogy, poslední synagoga zbořena r. 1968
- Kasejovice – Městské muzeum – expozice o dějinách kasejovických Židů
- Lužany – synagoga zbořena
- Malinec – synagoga přestavěna na obytný dům
- Merklín – synagoga přestavěna na obytný dům
- Přestice - synagoga zbořena r. 1974
- Spálené Poříčí – 2 synagogy, poslední synagoga zbořena r. 1946
- Štěnovice - synagoga zbořena r. 1972
- Vlčí – synagoga využita jako skladiště

Plzeň sever

- Dolní Bělá - 2 synagogy, poslední synagoga přestavěna na obytný dům
- Chrančovice - synagoga zbořena r. 1958
- Kozolupy – synagoga se zřítíla v r. 1927
- Město Touškov – 2 synagogy, poslední synagoga přestavěna na obytný dům
- Nečtiny - synagoga zbořena r. 1986
- Nýřany - synagoga vypálena nacisty r. 1938, zbořena r. 1939

- Pňovany - synagoga přestavěna na obytný dům, dnes skladiště
- Skupeč - synagoga přestavěna na obytný dům
- Všeruby - synagoga zbořena r. 1989, zachovalo se torzo východní zdi

Rokycany

- Hřešihlavy - synagoga zbořena v r. 1938
- Osek - synagoga přestavěna na byt a dílnu
- Radnice – Český svaz ochránců přírody
- Terešov - synagoga zbořena r. 1964
- Prašný Újezd - synagoga vyhořela r. 1907, později zbořena

Tachov

- Bernartice – synagoga se nezachovala
- Bezruč - synagoga využita jako skladiště
- Chodová Planá - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena po r. 1958
- Kořen - synagoga přestavěna na obytný dům
- Lesná - synagoga přestavěna na obytný dům
- Nové Sedliště - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena po r. 1918
- Pořejov - synagoga zbořena s celou vsí po r. 1970
- Prostiboř - synagoga přestavěna k hospodářským účelům
- Stráž – 2 synagogy, poslední synagoga vypálena nacisty r. 1938, zbořena v 50. letech
- Stříbro - synagoga přestavěna na Městský dům dětí a mládeže
- Svojšín - 3 synagogy, poslední synagoga přestavěna na obytný dům
- Tachov - 2 synagogy, poslední synagoga vypálena nacisty r. 1938
- Telice - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena po 2. světové válce

Domažlice

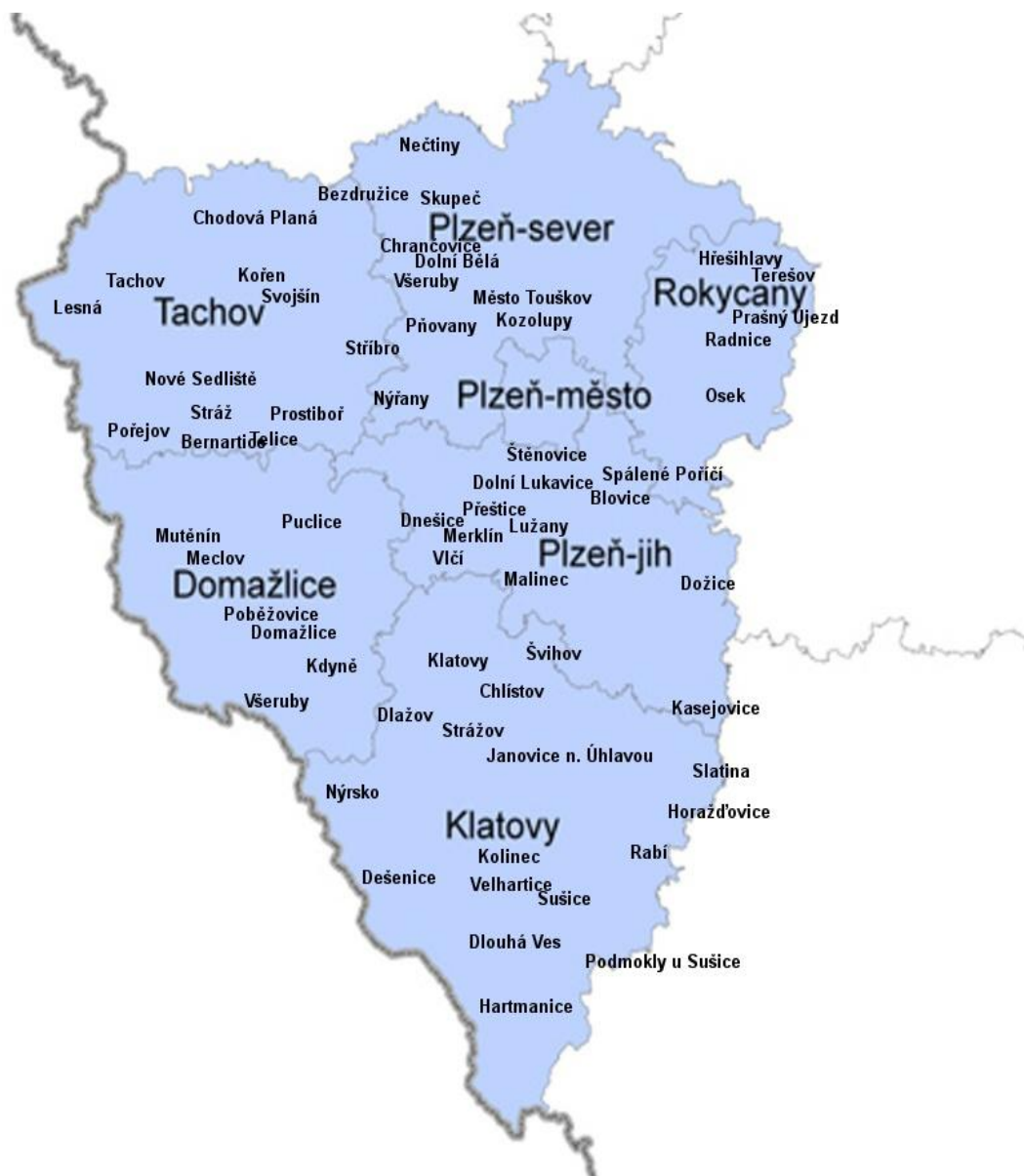
- Domažlice - synagoga zbořena v letech 1939 – 40
- Kdyně – Muzeum s expozicí o dějinách kdyňské židovské komunity
- Meclov - synagoga využita jako požární zbrojnice
- Mutěňín - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena nacisty
- Poběžovice – synagoga vypálena nacisty r. 1938, zbořena po 2. světové válce
- Puclice - synagoga zbořena po r. 1975

- Všeruby - synagoga zbořena nacisty v r. 1938 - 39

Klatovy

- Dešenice - synagoga přestavěna k obytným účelům
- Dlažov - synagoga přestavěna na obecní úřad
- Dlouhá Ves – synagoga vyhořela r. 1937, později zbořena
- Hartmanice – Památník česko – německo – židovského spolužití
- Horažďovice - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena v r. 1980
- Chlístov - synagoga zbořena v r. 1966
- Janovice nad Úhlavou - synagoga přestavěna na požární zbrojnici v r. 1951
- Klatovy – synagoga využita jako fitcentrum a obchodní skladiště od r. 1997
- Kolinec - synagoga vyhořela r. 1931, následně zbořena
- Nýrsko - 2 synagogy, poslední synagoga zbořena v r. 1958
- Podmokly u Sušice - synagoga přestavěna na obytný dům
- Rabí - synagoga přestavěna na obytný dům
- Slatina – 2 synagogy, poslední synagoga dnes slouží k obytným účelům
- Strážov – 2 synagogy, poslední synagoga zbořena v r. 1954
- Sušice – 3 synagogy, poslední synagoga zbořena v r. 1964
- Švihov – 2 synagogy, poslední synagoga zbořena v r. 1963
- Velhartice - synagoga přestavěna na požární zbrojnici v r. 1950

7.1 Orientační mapa s výskytem synagog v Plzeňském kraji

8. ZÁVĚR

Záměrem mé diplomové práce bylo shromáždit dostupné údaje o synagogálních stavbách v sedmi okresech Plzeňského kraje. V celém kraji se v minulosti vyskytovaly synagogy na 64 místech. V současné době stojí již jen 32 budov bývalých synagog.

Synagogy byly stavěné v rozmanitých architektonických slozích, podmíněných dobou, ve které vznikaly a rovněž početností a finančními možnostmi jednotlivých židovských náboženských obcí. Typickým architektonickým prvkem některých západočeských synagog je modlitební sál zaklenutý vysokou klášterní klenbou s centrální bímou umístěnou uprostřed sálu a dvoupatrová zděná ženská galerie s arkádovými průhledy do hlavního sálu.

Osudy jednotlivých synagog závisely na odlivu židovských obyvatel do velkých měst po občanském zrovnoprávnění v polovině 19. století. Mnohé synagogy podlely zkáze za nacistické okupace, kdy byly rabovány a vypalovány. Většina židovského obyvatelstva byla za 2. světové války vyvražděna ve vyhlazovacích táborech, takže po válce mohlo být obnoveno jen velice málo židovských obcí, které navíc v následném období socialismu nebyly nijak podporovány. Největšího počtu devastace tak synagogální stavby doznaly právě v době socialistického státu, díky jehož ignoranci neošetřované chátraly a následně byly bourány. Během tohoto období tak zmizelo z Plzeňského kraje na 20 synagog. V jiném případě byly adaptovány k obytným či jiným účelům, čímž však naprosto ztratily své charakteristické znaky a dnes tak již nejsou nikterak identifikovatelné. V Plzeňském regionu je razantně a nevratně přestavěno na 24 synagogálních budov.

Během 90. let 20. století se naštěstí podařilo dostat pod památkovou ochranu alespoň několik posledních zachovalých objektů. Jsou to všechny tři plzeňské synagogy, synagoga ve Kdyni a v Radnicích.

Svou práci nepovažuji za úplnou a uzavřenou, věřím, že je stále ještě co objevovat a to zejména v oblastních archivech. Ráda bych se dané tématice věnovala i nadále.

9. SUMMARY

Synagogy v Plzeňském kraji

The Synagogues in the Pilsen region

Renata Klodnerová

This thesis is focused on the synagogue buildings in the seven districts of the Pilsen region. The document is divided into six chapters. Chapter *Jewish settlement in Europe and Bohemia* describes the coming of Jews to this land and their gradual establishment. The presence of Jewish merchants was documented as early as the 9th century. History of Jewish Religious Communities in Bohemia and Moravia started in the early Middle Ages when Jewish merchants began to settle along the trade routes and royal cities. Due to increasing competition in the 15th century Jews were exiled from the royal city. These banished groups of Jews settled, if possible, in smaller towns and or lord's estates. At that time the number of rural Jewish communities began to grow. In the late 17th century populations in rural communities represented more than two-thirds of the total number of Jews in the Czech lands. Emancipation of the Jews granted by the first Austrian constitution in 1848 led to significant demographic changes. After the year 1852 the first Jewish families confined in sealed ghettos dispersed into nearby villages and towns where many new Jewish communities were established. Soon the Jewish families began to migrate from the existing rural residential areas into the major cities and industrial and commercial centers. This migration resulted in a gradual decline and extinction of many important historical Jewish settlements in the country and the emergence of numerous new communities in large cities. In the last phase Jews migrated into the economically advanced countries of Europe and overseas.

The chapter *Jewish settlement* describes the diversity of the of Jewish settlements which were originated in the Czech lands. It is characterized by widely scattered Jewish settlements across the Czech countryside. In villages it was a mere cluster of huts or houses, elsewhere it was a line of neighboring houses on one or both sides of the so-called Jewish street, which was the most common type of local neighborhoods. In places where a lot of Jewish families used to live the streets gradually transformed to a smaller or larger quarters - the ghetto. In contrast, in municipalities with a small Jewish settlements or rural areas the

strict isolation of the Jewish population was not carried out for practical reasons and Jews lived scattered among the Christians.

The chapter *Synagogue* deals with the types and patterns of synagogue buildings. These buildings were constrained (until equality of civic rights) by secular and ecclesiastical nobility which determined the maximum size and its height, in particular synagogue buildings were not allowed to compete with the Christian churches. Subsection *Synagogue interior* describes the design of the interior and equipment of these buildings with a typical architectural feature of the West Bohemian synagogues - the woman gallery built in brick with arcaded insights into the prayer hall.

The chapter *Synagogue architecture* describes the various architectural styles which were used in the synagogue buildings. Multiple styles depended to the period in which buildings were created as well as the number and financial capabilities of individual Jewish communities. Other subsections, divided according to architectural styles, deal with the individual synagogue buildings in the present Pilsen Region.

The chapter *Fate of synagogues* deals with what happened to individual synagogues after they were abandoned. Their fates depend on the outflow of the Jewish population in large cities civic emancipation in the 19th century when many synagogues had been abandoned. Many of them ceased to exist during the Nazi occupation when they were looted and burned. The greatest number of devastation, however, underwent a synagogue building in the socialist state due to its ignorance - they were not treated and fell into disrepair and subsequently demolished. Many synagogues were used as a chapel of the Czechoslovak Hussite Church and the Evangelical Church after the World War II. In other synagogues are located city museums and other cultural facilities such as clubs and associations, local authorities, the other serves as a warehouses, fire stations or a fitness centers. Most of the synagogues, however, were adapted for residential purposes. In the Pilsen Region only the Great Synagogue and occasionally the Old Synagogue in Pilsen serve their original purpose - worship .

The last chapter *List of synagogues in the Pilsen Region* is a synoptic list of all places where the synagogue buildings occurred, including indicative maps of municipalities of the Pilsen Region.

10. VYSVĚTLIVKY VYBRANÝCH POJMŮ

- **almemor** – též bima, „řečniště“, vyvýšené místo ohrazené zábradlím, kde se při sobotní bohoslužbě čte úryvek z tóry a kde rabín pronáší kázání
- **amud** - pult odkud je řízena bohoslužba
- **aron ha-kodeš** - schrána na tóru (doslova „svatá skříň“), místo k přechovávání tóry
- **bar micva** – označení třináctiletého chlapce, který se stává plnoprávným členem ŽNO, rovněž slavnost, při které chlapec poprvé předčítá z tóry v synagoze
- **bima** – též almemor, „řečniště“, vyvýšené místo ohrazené zábradlím, kde se při sobotní bohoslužbě čte úryvek z tóry a kde rabín pronáší kázání
- **edikula** - architektonické orámování okna, dveří či výklenku, edikulu tvoří postranní sloupy, pilastry nebo pilíře, na nichž leží kladí a trojúhelný či segmentový štít, celá kompozice připomíná průčelí antických chrámů
- **empora** – tribuna, slouží jako prostor pro ženy
- **geniza** – „úkryt“, zpravidla místnost nebo výklenek v synagoze sloužící k uložení poškozených posvátných knih
- **ghetto** – židovská čtvrť, oddělená část města, ve které mohli žít Židé
- **hauzírování** - podomní obchod
- **chasidismus** - směr judaismu se silnými mystickými prvky založený rabínem Israelem ben Eliezerem zvaným Baal Šem Tov (Pán B-žihó jména), jehož záměrem bylo vrátit příliš intelektualizované učení k přirozenému a obyčejnému náboženskému životu
- **chazan** – též kantor, nižší duchovní, předzpěvuje modlitby a vede bohoslužbu, pokud není přítomen rabín
- **cheder** - (hebrejsky doslova místnost) škola pro základní židovské vyučování
- **chevra kadiša** - instituce židovského pohřebního bratrstva, spolek zbožných mužů, jenž se staral o hřbitov, vykonával rituální přípravu zemřelých, zajišťoval pohřby a návštěvy nemocných
- **ješiva** – (hebrejsky doslova sezení), škola vyššího vzdělávání určená především k studiu Talmudu
- **kantor** – též chazan, nižší duchovní, předzpěvuje modlitby a vede bohoslužbu, pokud není přítomen rabín
- **kaporet** – drapérie, použití textilních látek k uměleckému vyzdobení
- **keter** – „koruna“, symbol moudrosti a znalosti tóry

- **kijor** – umývadlo k rituálnímu omytí rukou, umístěné obvykle v synagogální předsíni
- **lizéna** - plochý výstupek ve zdi naznačující pilíř
- **maces** – pečivo z nekynutého těsta, používané v době jarního svátku Pesach
- **machzor** – (doslova cyklus), zvláštní modlitební kniha na svátky
- **menora** – sedmiramenný svícen
- **mikve** – místnost rituální očistné lázně s bazénem předepsaného objemu a s čistou přírodní vodou
- **minjan** - (hebrejsky doslova počet) deset dospělých mužů (od 13. roku věku) potřebných pro konání bohoslužby v synagoze
- **mizrach** – „východ“, termín označující správný směr, jímž je třeba otočit se při modlitbě
- **ner tamid** – „věčné světlo“ - lampa visící před aronem, slouží jako připomínka menory, jejíž světla neustále svítla v Chrámu
- **parochet** - ozdobná opona zakrývající aron ha-kodeš
- **pilastr** - reliéfní plastický architektonický prvek napodobující sloup, opatřen patkou a hlavicí, má pouze dekorativní účel
- **rabín** – duchovní, náboženská a soudní autorita židovské pospolitosti
- **sidur** – (doslova pořádek), modlitební knížka, v níž jsou liturgické texty uspořádány ve stanoveném pořádku
- **šámes** - správce synagogy
- **šochet** - rituální řezník
- **šul** - v jazyce jidiš - škola pro základní židovské vyučování
- **tóra** – pergamenový svitek s ručně psaným hebrejským textem pěti knih Mojžíšových

11. JMENNÝ REJSTŘÍK

B

Bernartice - něm. Bernarditz, Pernartitz (okr. Tachov)	111
Bezdrůžice – něm. Weseritz (okr. Tachov)	56
Blovice - něm. Blowitz (okr. Plzeň jih)	99

D

Dešenice - něm. Deschenitz (okr. Klatovy)	111
Dlažov - něm. Glosau (okr. Klatovy)	79
Dlouhá Ves – něm. Altlangendorf (okr. Klatovy)	58
Dnešice - (okr. Plzeň jih)	59
Dolní Bělá - něm. Unter-Biela (okr. Plzeň sever)	80
Dolní Lukavice - (okr. Plzeň jih)	88
Domažlice - něm. Taus (okr. Domažlice)	30
Dožice - něm. Doschitz (okr. Plzeň jih)	31

H

Hartmanice - něm. Hartmanitz (okr. Klatovy)	101
Horažďovice - něm. Horaschdowitz (okr. Klatovy)	112
Hřešihlavy - něm. Rescholau, Reschihlau, Herschichlau (okr. Rokycany)	114

Ch

Chlístov - něm. Klistau (okr. Klatovy)	59
Chodová Planá - něm. Kutttenplan (okr. Tachov)	32
Chrančovice - něm. Chräntschowitz (okr. Plzeň sever)	114

J

Janovice nad Úhlavou - něm. Janowitz (okr. Klatovy)	34
---	----

K

Kasejovice - něm. Kassejowitz (okr. Plzeň jih)	37
Kdyně - něm. Neugedein (okr. Domažlice)	81
Klatovy - něm. Klattau (okr. Klatovy)	83
Kolinec - něm. Kolinetz (okr. Klatovy)	61
Kořen - něm. Kurschin (okr. Tachov)	63
Kozolupy - něm. Kosolup (okr. Plzeň sever)	114

L

Lesná - něm. Schönwald (okr. Tachov)	39
Lužany - (okr. Plzeň jih)	88

M

Malinec - (okr. Plzeň jih)	88
Meclov - něm. Metzling (okr. Domažlice)	65

Merklín - něm. Merklin (okr. Plzeň jih)	65
Město Touškov - něm. Tuschkau Stadt (okr. Plzeň sever)	115
Mutěnin – něm. Muttersdorf (okr. Domažlice)	66
N	
Nečtiny - něm. Netschetin (okr. Plzeň sever)	67
Nové Sedliště - něm. Neu–Zedlisch (okr. Tachov)	42
Nýrsko – něm. Neuern (okr. Klatovy)	68
Nýřany – něm. Nürschan (okr. Plzeň sever)	103
O	
Osek - něm. Wossek (okr. Rokycany)	70
P	
Plzeň – něm. Pilsen (okr. Plzeň město)	85
Pňovany – něm. Piwana (okr. Plzeň sever)	71
Poběžovice - něm. Ronsberg (okr. Domažlice)	116
Podmokly u Sušice - něm. Podmohl (okr. Klatovy)	118
Pořejov - něm. Purschau (okr. Tachov)	45
Prašný Újezd (okr. Rokycany)	119
Prostiboř - něm. Prostibor (okr. Tachov)	72
Přeštice - něm. Přestitz (okr. Plzeň jih)	88
Puclice - něm. Putzlitz, Putslitz (okr. Domažlice)	120
R	
Rabí - něm. Raby (okr. Klatovy)	121
Radnice - něm. Radnitz (okr. Rokycany)	46
S	
Skupeč - něm. Skupsch (okr. Plzeň sever)	122
Slatina (okr. Klatovy)	73
Spálené Poříčí - něm. Brenn-Poritschen (okr. Plzeň jih)	53
Stráž - něm. Neustadtl am Klinger (okr. Tachov)	49
Strážov - něm. Drosau (okr. Klatovy)	51
Stříbro - něm. Mies (okr. Tachov)	89
Sušice - něm. Schüttenhofen (okr. Klatovy)	91
Svojšín - něm. Schweissing (okr. Tachov)	75
Š	
Štěnovice - něm. Stienowitz (okr. Plzeň jih)	104
Švihov - něm. Schwihau, Schwihof (okr. Klatovy)	54
T	
Tachov - něm. Tachau (okr. Tachov)	107
Telice - něm. Dölitschen (okr. Tachov)	123
Terešov - něm. Tereschau (okr. Rokycany)	123

V

Velhartice – něm. Velhartitz, Welhartitz (okr. Klatovy)	77
Velká synagoga v Plzni (okr. Plzeň město)	95
Vlčí - (okr. Plzeň jih).....	88
Všeruby - něm. Neumark (okr. Domažlice).....	93
Všeruby - něm. Wscherau (okr. Plzeň sever)	78

12. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Publikace

BARTOŠOVÁ, Jana. *Sušice*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. 69 s. ISBN 978-80-7185-842-3.

FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy*. Vydání 2. Praha: Nakl. Svoboda, 1978. Doba vlády Karla IV., 407s.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1998. 120 s. ISBN 80-86125-03-3.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. 264 s. ISBN 978-80-86125-81-7.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Jako svou 2. publikaci. Praha: Sefer, 1992. 200 s. ISBN 80-900895-1-8.

GROTTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. 104 s.

HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Vyd. 1. Praha: Rada žid. náb. obcí v ČSR: Ústřední církevní nakladatelství, [1970]. 32 s.

CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa : (1000 - 1500)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009. 308 s. ISBN 978-80-257-0138-6.

KAMPER, Jaroslav, WIRTH, Zdeněk. *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém: od pravěku do počátku 19. století. Sv. 30, Politický okres stříbrský*. Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908. 328 s.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

ROZKOŠNÁ, Blanka. *Židé na Rokycansku*. Rokycany: Muzeum dr. Bohuslava Horáka, 1996. 13 s.

ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno : ERA, 2004. 480 s. ISBN 80-86517-64-0.

SMETANOVÁ, Hana. *Židé v Horažďovicích*. Horažďovice: Město Horažďovice, 2008. 68,8 s.

SOMMER, G. J. *Das Königreich Böhmen*. Sechster Band. Pilsner Kreis. Prag, 1838.

ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2000. 190 s. ISBN 80-86125-14-9.

ŠVANDRLÍK, Richard. *Historie Židů v Mariánských lázních*. Vydání první. Mariánské lázně: Svatopluk Richter - ART GALLERY NATALY a Městské muzeum Mariánské lázně, [199?]. 112 s.

VEČEŘOVÁ Petra. *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. První vydání. Praha: Olympia, 2009. 293 s. ISBN 978-80-7376-142-4

VLČKOVÁ, Alena. *Židovská historie ve Štěnovicích*. Štěnovice: OÚ Štěnovice, 2011. 53 s.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku : Díl 1*. Praha: Matice česká, 1890. 795 s.

Sborníky

EHRMANN, Leopold. Synagogy. In: *O židovských památkách v Československé republice. Publikace památkové komise nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku*. Praha, vlastním nákladem, 1933. S 6 – 9.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 1*. 1. vydání. Praha: Libri, 1996. 874 s. ISBN 80-85983-13-3.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 2*. 1. vydání. Praha: Libri, 1997. 938 s. ISBN 80-85983-14-1.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 3*. 1. vydání. Praha: Libri, 1998. 952 s. ISBN 80-85983-15-X.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 4*. 1. vydání. Praha: Libri, 2000. 941 s. ISBN 80-85983-16-8.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 5*. 1. vydání. Praha: Libri, 2002. 671 s. ISBN 80-7277-039-X.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 6*. 1. vydání. Praha: Libri, 2004. 880 s. ISBN 80-7277-040-3.

FIEDLER, Jiří. Židovská komunita. In KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. : Díl 7*. 1. vydání. Praha: Libri, 2008. 991 s. ISBN 978-80-7277-041-0.

HOURLA, František. Dějiny Židů v Kdyni a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 437 - 446.

HOURLA, František. Dějiny Židů ve Všeměch. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 452 -456.

KÁRA, Jan. Dějiny Židů v Kasejovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 261 - 264.

KŘÍŽEK, Rudolf. Dějiny Židů ve Strážově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 115 - 118.

NĚMEC, Karel. Dějiny Židů v Horažďovicích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 175 - 178.

POLÁK, Karel. Dějiny Židů v Janovicích nad Úhlavou. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 391 - 393.

POLÁK-ROKYCANA, Jaroslav. Dějiny Židů v Rokycanech a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 572 - 574.

RAŠEK, Josef. Dějiny Židů v Štěnovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 611 - 612.

SALZ, Josef. Dějiny Židů v Dlažově. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 149 - 151.

SEDLÁČEK, Václav. Dějiny Židů v Přešticích a okolí. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 515 - 516.

ŠPIRKOVÁ, Věra. Velká synagoga v Plzni. In *Památky : Unikátní encyklopedie na pokračování*. Vydání první. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2002., s. 2. ISBN 80-7238-194-6.

WEISSKOPF, Josef. Dějiny Židů v Blovicích. In GOLD, Hugo (vyd.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno - Praha : Židovské nakladatelství, 1934. s. 42 - 43.

Periodika

HUDEC, Tomáš. Velká synagoga v Plzni. *Pěší zóna : Revue pro památkovou péči, archeologii, historii, výtvarné umění a literaturu*. 2002, 10, s. 17 - 26.

KAREL, Tomáš. Židovské stavební památky v západních Čechách. *Pěší zóna*. 2000, 6, s. 5-16.

PAŘÍK Arno. Synagógy v českých zemích. *Umění a řemesla*. 1991, 91, 4, s. 19 – 28. ISBN 80-7005-021-7.

SCHIEBL, Jaroslav. Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 1, s. 1 - 4.

SCHIEBL, Jaroslav. Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. *Plzeňsko : List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 2, s. 27 - 29.

SCHIEBL, Jaroslav. Židé v Plzni od založení města až do r. 1820. *Plzeňsko: List pro vlastivědu západních Čech*. 1930, XII., 4, s. 71 - 72.

SCHIEBL, Jaroslav. Židovské poutní místo na Plzeňsku. *Plzeňsko : List pro vlastivědu západních Čech*. 1928, X, 6, s. 118 - 119.

Brožury

Velká synagoga v Plzni. Plzeň : Magistrát města Plzně, 1997. 8 s.

Zahrada vzpomínek: Památník obětem holocaustu z Plzeňska vytvořený ve dnech 16. – 19. dubna 2002. Plzeň, HUMR o. s., 2007.

Elektronické dokumenty

Atlas Česka [online]. c 2007 - 2009 [cit. 2011-01-06]. Synagoga Kasejovice. Dostupné z WWW: <<http://www.atlasceska.cz/plzensky-kraj/synagoga-kasejovice/>>.

FRÝDA, Pavel. *Zaniklé obce a objekty po roce 1945* [online]. c 2005 – 2011. Dostupné z WWW: <<http://www.zanikleobce.cz/>>.

Horská synagoga Hartmanice [online]. c 2010 [cit. 2011-01-24]. Synagoga. Dostupné z WWW: <<http://www.hartmanice.cz/cz/>>.

MÁRA, František. *Kolinec* [online]. 1996, 2008 [cit. 2011-01-15]. Dějiny městečka Kolínce, díl 5. Dostupné z WWW: <<http://kolinec.eu/pisemnosti/mara-5.htm>>.

Oficiální stránky obce Slatina [online]. c 2011 [cit. 2011-01-15]. Židovské památky. Dostupné z WWW: <<http://www.obec-slatina.eu/historie/pamatky-zidovske-minulosti>>.

Sdružení obcí Kdynska [online]. 2000 [cit. 2011-01-16]. Synagoga ve Kdyni. Dostupné z WWW: <<http://www.kdynsko.cz/d-synagoga-ve-kdyni-kdyne.aspx>>.

VÁPENÍK, Petr. *Židovské kulturní dědictví ve Slatině* [online]. c 2007 - 2011 [cit. 2011-01-15]. Synagoga ve Slatině (kulturní památka. Dostupné z WWW: <<http://www.synagoga.obec-slatina.eu/synagoga.html>>.

Wikipedie : Otevřená encyklopedie [online]. 2002, 2.2.2011 [cit. 2011-02-03]. Klatovy. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Klatovy>>.

Wikipedie : Otevřená encyklopedie [online]. 2002, 24.11.2010 [cit. 2011-02-03]. Stříbro (okres Tachov). Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99%C3%ADbro_%28okres_Tachov%29>.

Židovská cesta na Plzeňsku [online]. c 2001 - 2010. Dostupné z WWW: <<http://www.jewish-route.eu>>.

13. BIBLIOGRAFIE POUŽITÝCH FOTOGRAFIÍ

Obr. 1 Hroubovice – GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 2 Kolinec - *O židovských památkách v Československé republice*. Publikace památkové komise nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku.

Obr. 3 Velhartice - *O židovských památkách v Československé republice*. Publikace památkové komise nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku.

Obr. 4 Štuková výzdoba v Kasejovicích – vlastní foto

Obr. 5 Štuková výzdoba ve Kdyni - <http://www.kdynsko.cz/d-synagoga-kdyne-fotogalerie.aspx>

Obr. 6 Arkádová ženská tribuna v Bezdružicích - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=111562>

Obr. 7 Ženská galerie ve Kdyni - <http://www.kdynsko.cz/d-synagoga-kdyne-fotogalerie.aspx>

Obr. 8 Ženská galerie ve Staré synagoze v Plzni - vlastní foto

Obr. 9 Aron ha-kodeš v Kasejovicích - vlastní foto

Obr. 10 Aron ha-kodeš ve Staré synagoze v Plzni - <http://www.hrady.cz/index.php?OID=8927&PARAM=2>

Obr. 11 Domažlice - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=134672>

Obr. 12 Dožice – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 13 Chodová Planá - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 14 Aron ha-kodeš - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=52262>

Obr. 15 Almemor - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 16 Janovice nad Úhlavou - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=69692>

Obr. 17 Interiér synagogy v Janovicích nad Úhlavou - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=65812>

Obr. 18 Kasejovice - vstup pro muže - vlastní foto

Obr. 19 Kasejovice - vstup pro ženy - vlastní foto

Obr. 20 Lesná - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 21 Interiér synagogy - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 22 Nové Sedliště - FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska.*

Obr. 23 Ženská loď s arkádovými oblouky - FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska.*

Obr. 24 Barokní aron ha-kodeš - FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska.*

Obr. 25 Synagogální opona z let 1768-69 - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 26 Pořejov - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 27 Radnice - vlastní foto

Obr. 28 Radnice – východní stěna synagogy - vlastní foto

Obr. 29 Interiér synagogy ve Stráži - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 30 Strážov - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 31 Spálené Poříčí - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=50417>

Obr. 32 Švihov - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=94607>

Obr. 33 Interiér synagogy okolo 1955 - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=94677>

Obr. 34 Bezručice – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 35 Aron ha-kodeš - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=111532>

Obr. 36 Dlouhá Ves - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 37 Dnešice – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 38 Chlístov – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 39 Interiér synagogy - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 40 Kolinec - <http://kolinec.eu/galerie/synagoga/synagoga.htm>

Obr. 41 Aron ha-kodeš - <http://kolinec.eu/pisemnosti/mara-5.htm>

Obr. 42 Kořen - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 43 Meclov - ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel: *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*.

Obr. 44 Merklín – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 45 Mutěňín - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 46 Nečtiny - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=40517>

Obr. 47 Nýrsko - plánek ghetta (synagoga měla číslo V) - Gold Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 48 Nýrsko - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 49 Interiér synagogy - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 50 Osek - ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel: *Židovské památky Čech : Historie a památky židovského osídlení Čech*.

Obr. 51 Pňovany – roh jižní a západní strany synagogy - vlastní foto

Obr. 52 Prostiboř - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=38112>

Obr. 53 Západní část budovy - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=38102>

Obr. 54 Slatina - <http://www.turistik.cz/cz/kraje/plzensky-kraj/okres-klatovy/sveradice/synagoga-slatina/galerie/>

Obr. 55 Slatina – dnešní podoba synagogy - vlastní foto

Obr. 56 Svojšíň – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 57 Všeruby – foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 58 Dlažov - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 59 Aron ha-kodeš - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.

Obr. 60 Dolní Bělá - Archiv ŽM v Praze, foto Jára Wittmann

- Obr. 61 Kdyně** - <http://www.vitejte.cz/objekt.php?oid=3464&j=cz>
- Obr. 62 Kdyně – výmalba kleneb** - <http://chodsko.hyperlink.cz/synagoga.htm>
- Obr. 63 Kdyně – výmalba stropu pod galerií** - <http://chodsko.hyperlink.cz/synagoga.htm>
- Obr. 64 Klatovy** - Archiv ŽM v Praze
- Obr. 65 interiér synagogy** - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.
- Obr. 66 Stará synagoga v Plzni** - vlastní foto
- Obr. 67 Pomocná synagoga v Plzni** - vlastní foto
- Obr. 68 Přeštice** - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=106217>
- Obr. 69 Interiér synagogy** - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=106222>
- Obr. 70 Stříbro – nákres stavitele Deimlinga** - FIEDLER, Jiří: *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*.
- Obr. 71 Sušice** - Archiv ŽM v Praze
- Obr. 72 Sušice – interiér** - Archiv ŽM v Praze
- Obr. 73 Sušice – aron ha-kodeš** - Archiv ŽM v Praze
- Obr. 74 Všeruby** - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.
- Obr. 75 Faksimile původní reprodukce Velké synagogy v Plzni dle návrhu arch. Fleischera** - *Pěší zóna: Revue pro památkovou péči, archeologii, historii, výtvarné umění a literaturu*. 2001, 9, s. 34.
- Obr. 76 Velká synagoga v Plzni** - vlastní foto
- Obr. 77 Zimní modlitebna** - vlastní foto
- Obr. 78 Aron ha-kodeš** - vlastní foto
- Obr. 79 Ženská galerie** - vlastní foto
- Obr. 80 Blovice** - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.
- Obr. 81 Aron ha-kodeš** - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.
- Obr. 82 Hartmanice** - http://synagogy.euweb.cz/Ceska_Republika/klatovy/hartmanice.html
- Obr. 83 Nýřany** - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=94982>

Obr. 84 Štěnovice - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 85 Interiér synagogy - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 86 Tachov - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 87 Aron ha kodeš pocházející ze synagogy v Novém Sedlišti - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 88 Dešenice - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 89 Horažďovice - SMETANOVÁ Hana: *Židé v Horažďovicích.*

Obr. 90 Interiér synagogy - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=49452>

Obr. 91 Město Touškov – Archiv ŽM v Praze, foto Jiří Fiedler

Obr. 92 Poběžovice - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=73362>

Obr. 93 Pamětní kámen z mikve - GOLD Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.*

Obr. 94 Podmokly u Sušice - <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=47297>

Obr. 95 Prašný Újezd - foto Jiří Fiedler, ŽM Praha

Obr. 96 Rabí - Archiv ŽM v Praze – foto Jiří Fiedler

Obr. 97 Skupeč – vlastní foto

Obr. 98 Terešov - Archiv ŽM v Praze, foto Elizabeth Croÿ

Obr. 99 Aron ha-kodeš - Archiv ŽM v Praze, foto Elizabeth Croÿ

14. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Plánek židovského osídlení v Pořejově před rokem 1849²³⁹

Příloha č. 2 - Plánek židovského osídlení ve Stráži před rokem 1849²⁴⁰

Příloha č. 3 - Plánek židovského osídlení v Bezručicích v roce 1893²⁴¹

Příloha č. 4 - Plánek židovského osídlení v Sušici²⁴²

Příloha č. 5 - Plánek židovského osídlení v Novém Sedlišti před rokem 1849²⁴³

Příloha č. 6 - Stavební dokumentace synagogy v Chodové Plané (kresba arch. A. Grotte)²⁴⁴

Příloha č. 7 - Stavební dokumentace synagogy v Lesné (kresba arch. A. Grotte)²⁴⁵

Příloha č. 8 - Stavební dokumentace synagogy v Novém Sedlišti (kresba arch. A. Grotte)²⁴⁶

Příloha č. 9 - Stavební dokumentace synagogy v Pořejově (kresba arch. A. Grotte)²⁴⁷

²³⁹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. S. 117. ISBN 978-80-86125-81-7.

²⁴⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. S. 130. ISBN 978-80-86125-81-7.

²⁴¹ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. S. 48. ISBN 978-80-86125-81-7.

²⁴² Archiv Židovského muzea v Praze

²⁴³ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2008. S. 99. ISBN 978-80-86125-81-7.

²⁴⁴ GROTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. S. 70.

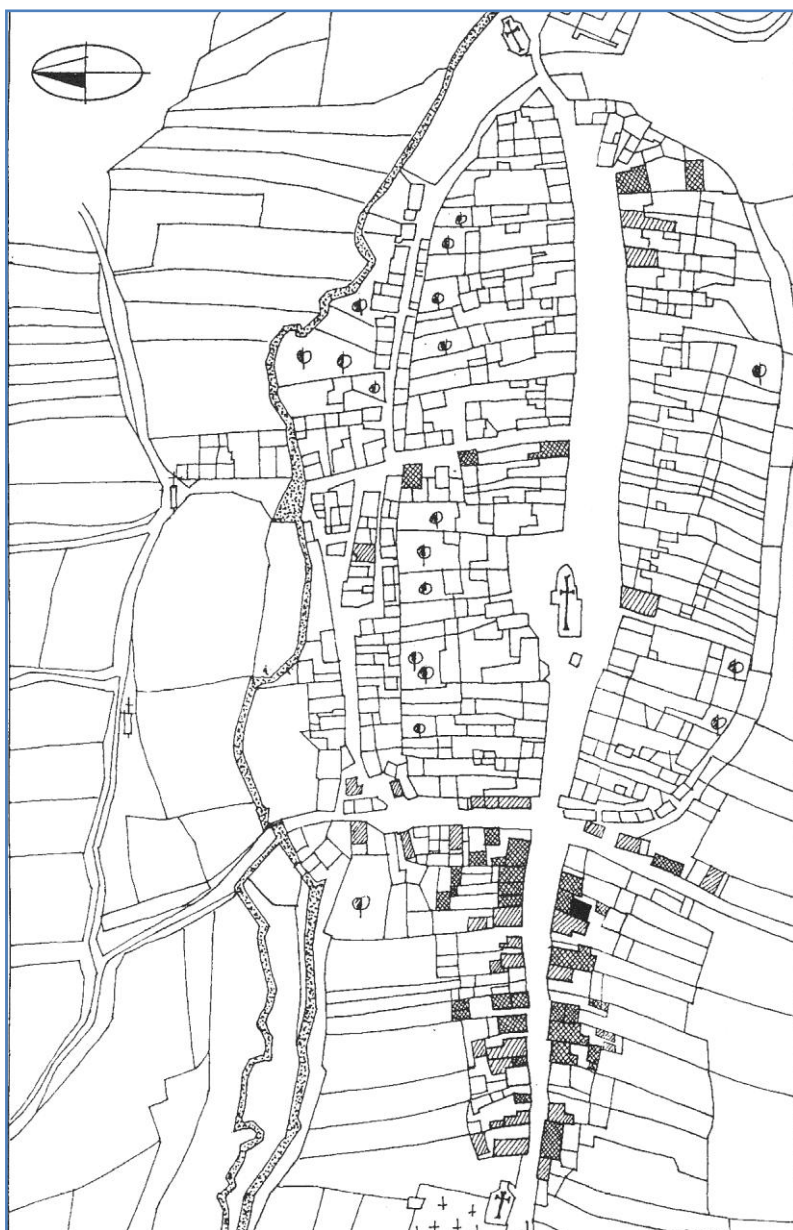
²⁴⁵ GROTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. S. 91.

²⁴⁶ GROTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. S. 74-75.

²⁴⁷ GROTE, Alfred. *Deutsche, böhmische und polnische synagogentypen: vom 11. bis 19. Jahrhunderts*. Berlin: Der Zirkel, 1915. S. 91.

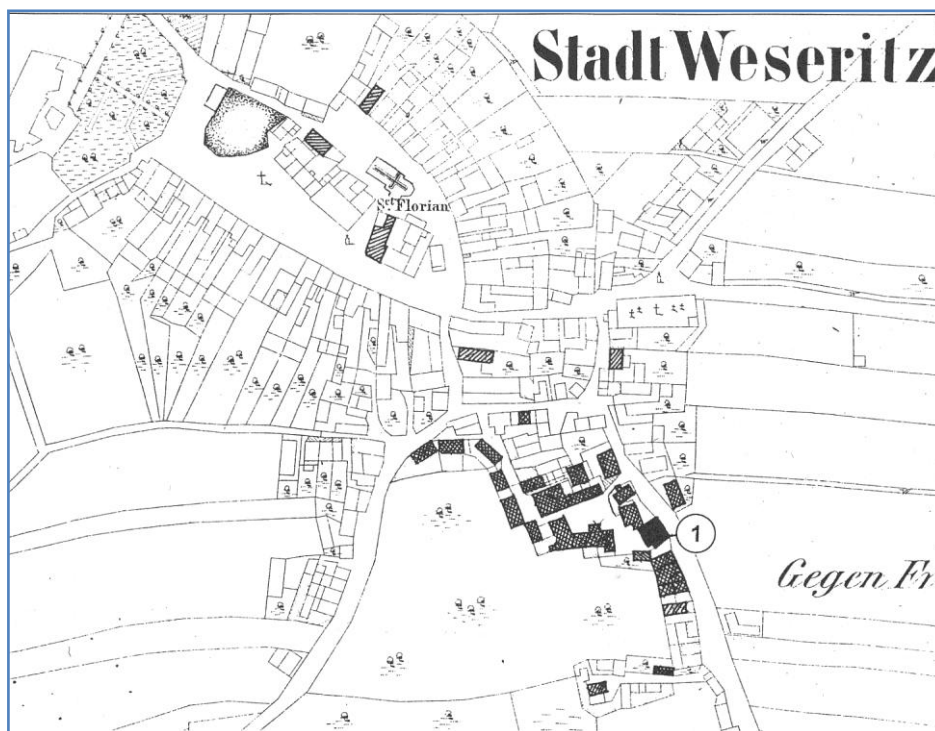
Příloha č. 1

Plánek židovského osídlení v Pořejově před rokem 1849: synagoga (černě), židovské domy (šrafované)

Příloha č. 2

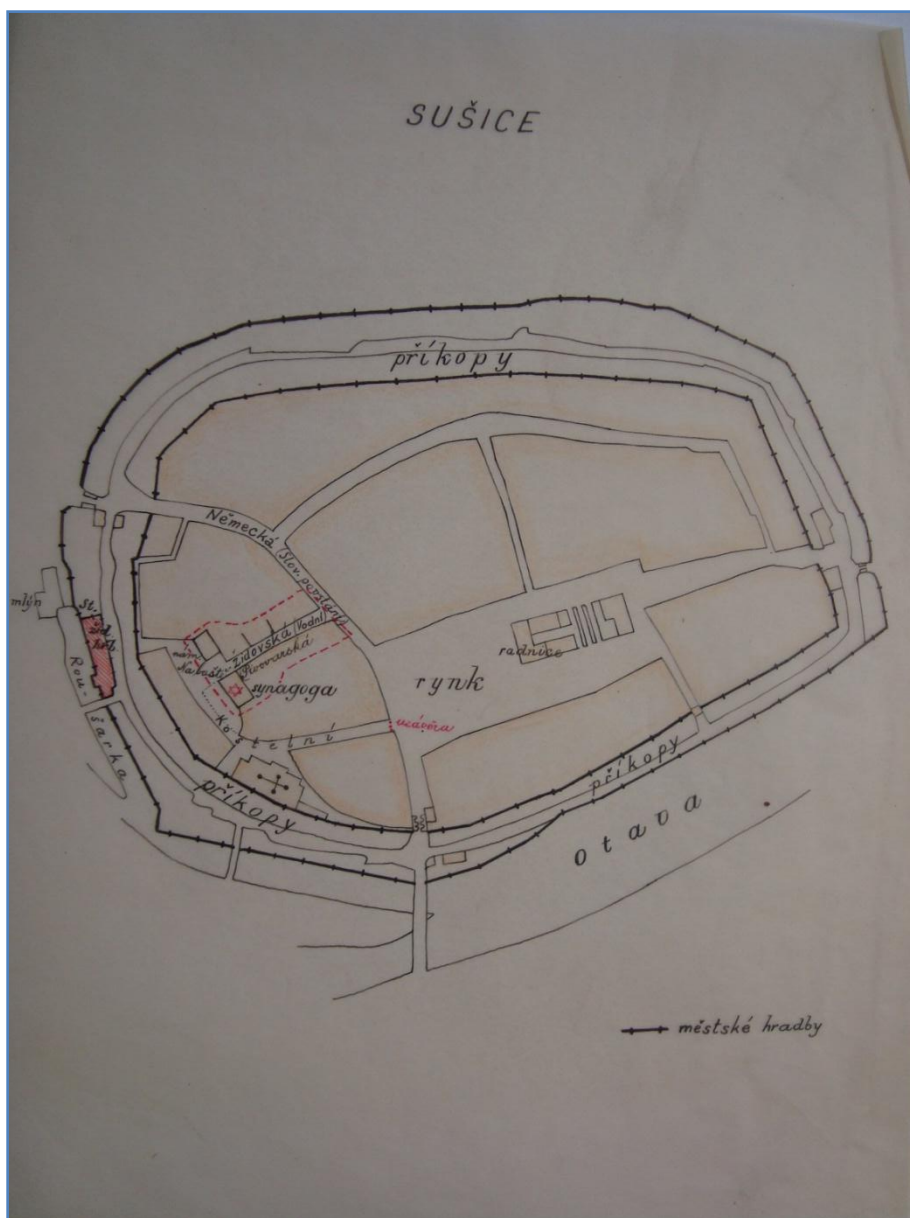
Plánek židovského osídlení ve Stráži před rokem 1849: synagoga (černě), židovské domy (šrafované)

Příloha č. 3

Plánek židovského osídlení v Bezručicích v roce 1893: synagoga (1), židovské domy (šrafované)

Příloha č. 4

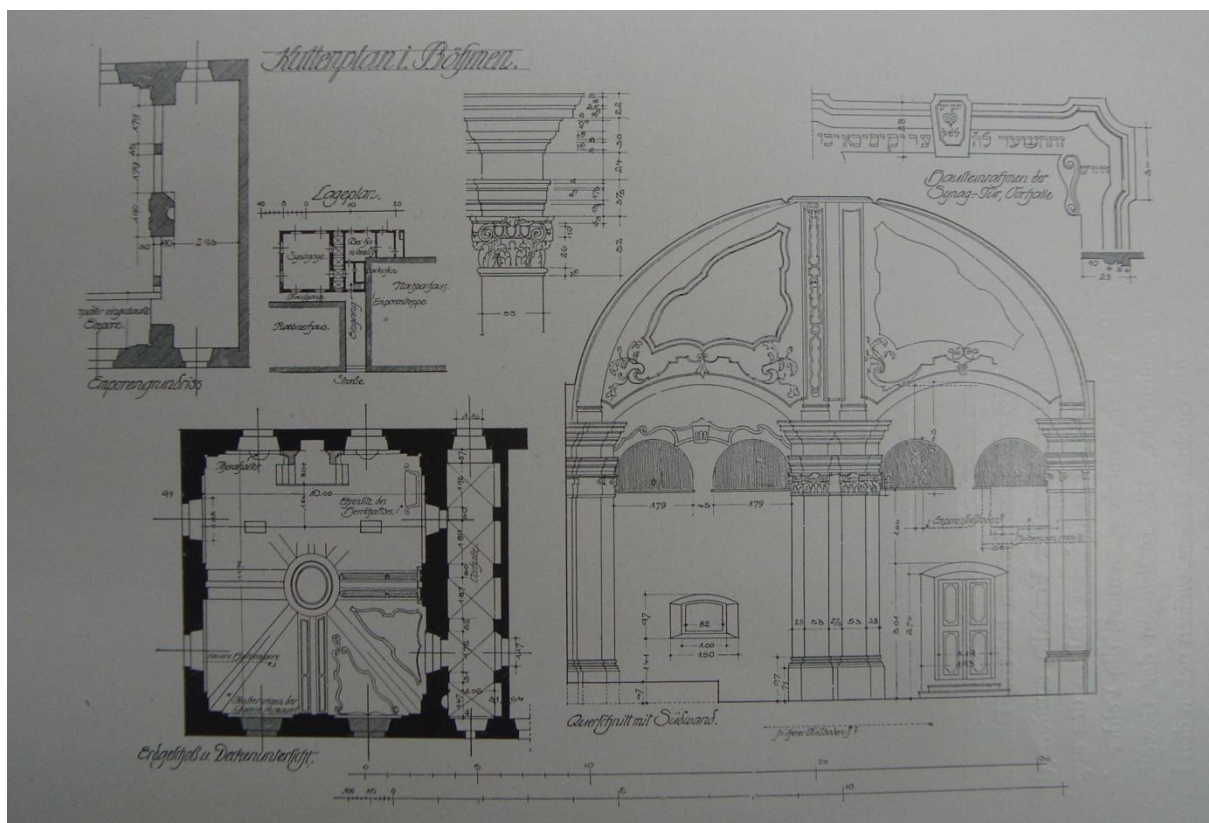
Plánek židovského osídlení v Sušici: synagoga (označena Davidovou hvězdou), židovské domy (ohraňeny červenou přerušovanou čarou), židovský hřbitov (červeně)

Příloha č. 5

Plánek židovského osídlení v Novém Sedlišti před rokem 1849: synagoga (černě), škola (1), hřbitov (2), židovské domy (šrafované)

Příloha č. 6

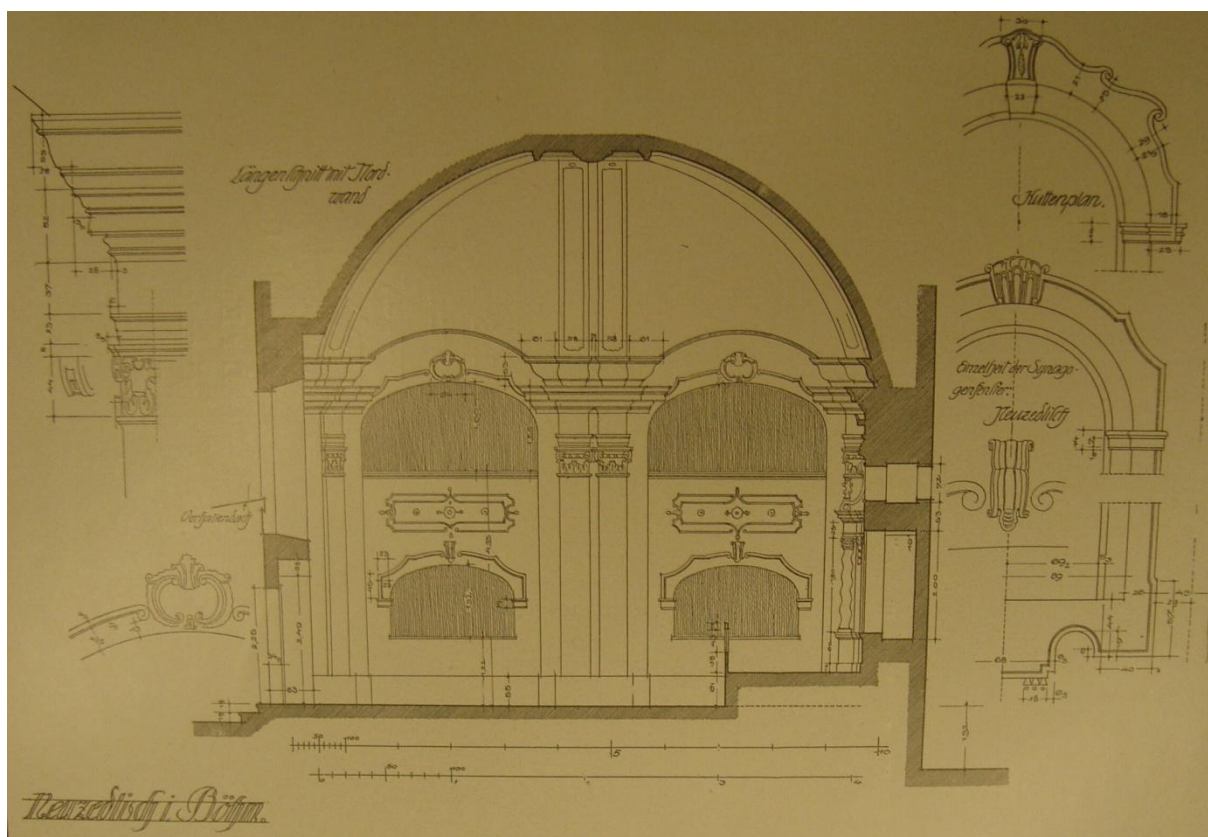
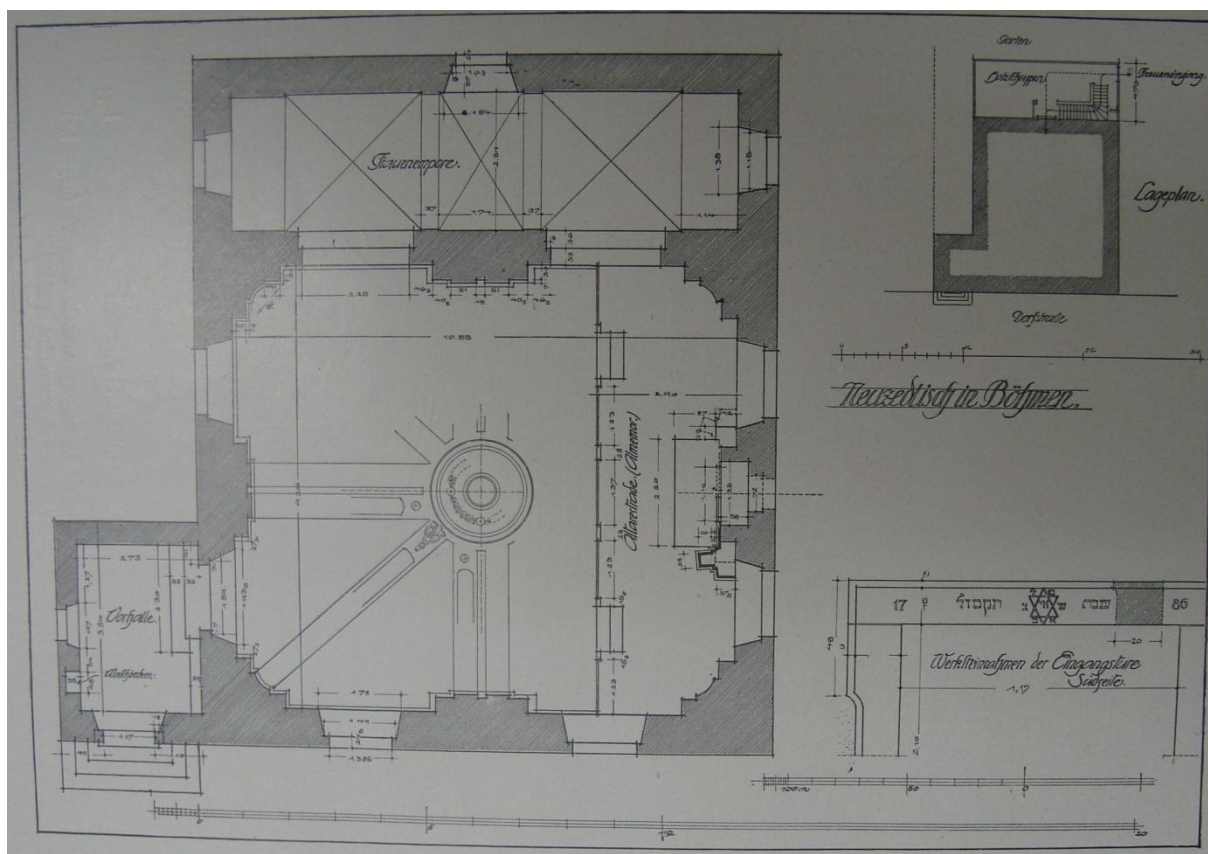

Stavební dokumentace synagogy v Chodové Plané (kresba arch. A. Grotte)

[illegible]

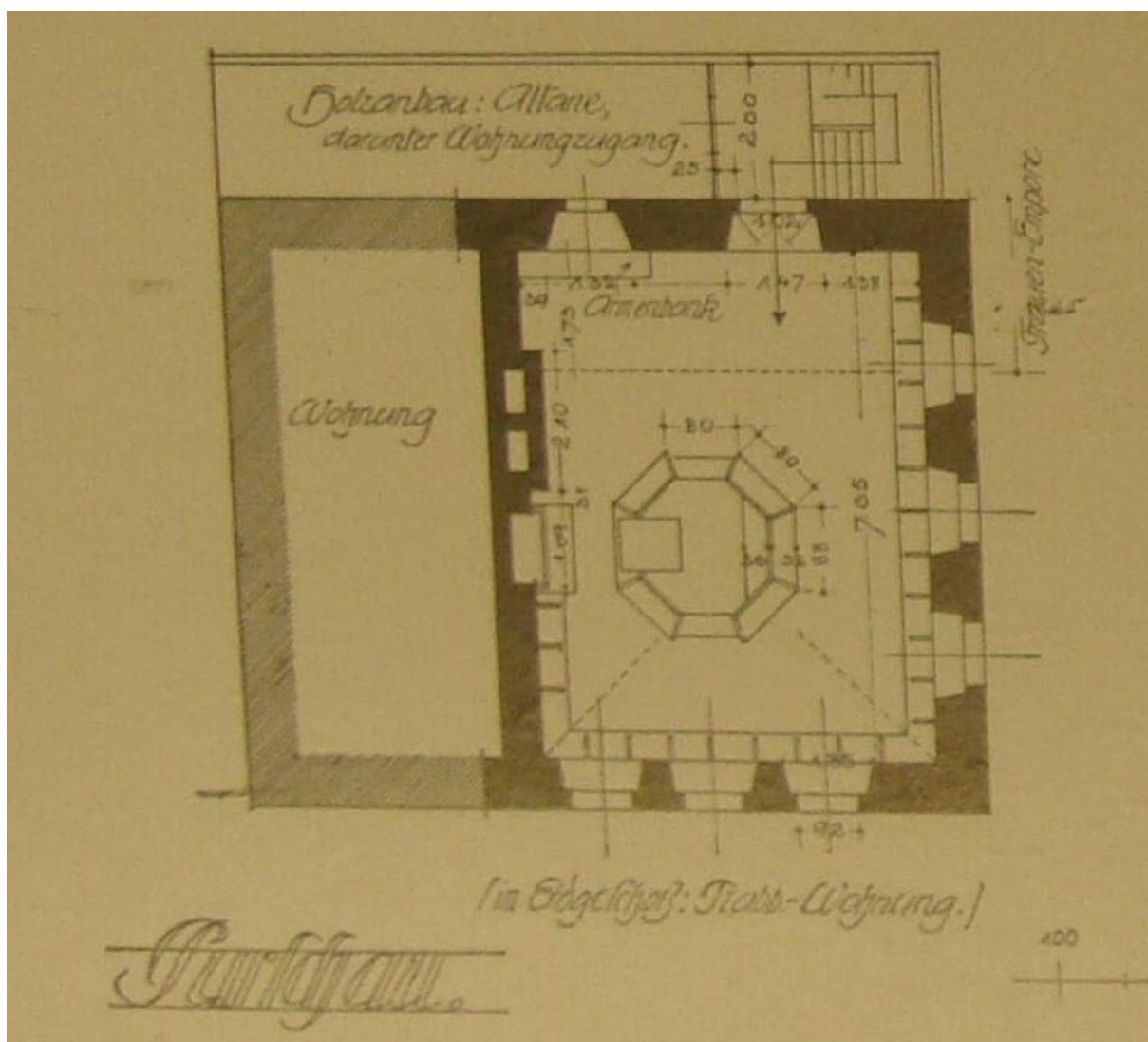
Stavební dokumentace synagogy v Lesné (kresba arch. A. Grotte)

Příloha č. 8

Stavební dokumentace synagogy v Novém Sedlišti (kresba arch. A. Grotte)

Příloha č. 9

Stavební dokumentace synagogy v Pořejově (kresba arch. A. Grotte)